KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1979 | 5

ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI
ÉS DOKUMENTÁCIÓS TANÁCS
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

Szerkesztő bizottság

Arató Ferenc, Balázs Sándor, Földi Tamás, Gál Andorné, Gálné Ballagi Ágnes, Héberger Károly, Horváth Tibor Kováts Zoltán, Kövendi Dénes, Mohor Jenő, Rózsa György, Ruzsás Lajosné, Takács Miklós, Vályi Gábor, Zircz Péter,

Szerkesztők: Bárdosi Mária
Gerő Zsoltné

Szerkesztőség:
1827 Budapest, VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134–000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszám: 1000
Egyes szám ára: 20,– Ft.
Évi előfizetési díj: 120,– Ft.

Előfizethető:
Népművelési Propaganda Iroda
1442 Budapest, 70. Pf.85.
Csekkszámlaszám: 232–90171–0416

Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 8,75 A/5 ív terjedelemben
7525/79, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest
Felelős vezető: Vymeták Ferenc

25. ÉVFOLYAM
1979. 5. SZÁM

HU ISSN 0023–3773
Index: 26 408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TARTALOM

POZSGAY Imre
Válaszok a Könyvtári Figyelő kérdéseire
(az interjút VÁLYI Gábor készítette) 433
Bevezető 443
ERDÉSZ Tiborné
A könyvtárstatisztika a kulturális statisztika rendszerében 445
FOGARASSY Miklós
Bevezető megjegyzések a könyvtárstatisztikai szabványosításhoz 450
MOHOR Jenő
A könyvtárak központi nyilvántartása és a statisztika 457
NOVÁK Ákos
Döntéselőkészítés és tervezés statisztikai adatok, mutatók, munkanormák felhasználásával. Tapasztalatok a József Attila Tudományegyetem könyvtári hálózatában 463
BÉKÉS György
Érv és eszköz. A könyvtári statisztika felhasználásának tapasztalatai Pest megyében 473
SZABÓ László
A könyvtári prognosztika és módszerei 477
SÁRDY Péter
Tendenciák és extremitások. Elemzések a TEKE tíz évfolyama alapján 487

Szemle

Hazai könyvtárstatisztikai adatforrások
(Ism.: LAKATOS András) 499
NICHOLAS, D. – RITCHIE, M.: Literature and bibliometrics (Irodalom és bibliometria).
(Töm.: TÖRÖK Sára) 508

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE 516

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Contents 517

Inhalt 521

Содержание 525

E számunk szerzői, munkatársai: BÉKÉS György (Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár, Szentendre), ERDÉSZ Tiborné (KSH), FOGARASSY Miklós (KMK), LAKATOS András (KMK), MOHOR Jenő (OSZK), NOVÁK Ákos (JATEKK, Szeged), POZSGAY Imre (KM), SÁRDY Péter (KM), SZABÓ László (KMK), TÖRÖK Sára (KMK), VÁLYI Gábor (OGYK).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

POZSGAY IMRE KULTURÁLIS MINISZTER VÁLASZOL A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ KÉRDÉSEIRE

Hogyan látja a könyvtárügy jelentőségét kulturális és közművelődési feladataink megoldásában?

Közismert, hogy a könyvtárakat egy sor igen fontos és „magasszintű" dokumentum (közművelődési párthatározat, közművelődési törvény stb.) a kulturális alapellátás intézményei körébe sorolja. A Kulturális Minisztériumnak már csak emiatt is törekednie kell arra, hogy a könyvtárak a kultúra és a közművelődés egészén belül ennek megfelelő helyet foglaljanak el. Ez azonban nem az egyetlen ok, ami miatt ez célkitűzéseink közt szerepel: meggyőződésünk, mégpedig jórészt tapasztalatokra épülő meggyőződésünk is ez irányban befolyásolja tevékenységünket.

Úgy vélem, hogy ennek néhány eredménye már látható, s remélem, hogy a közeljövőben még előbbre sikerül lépnünk. A könyvtárak működésének jogi szabályozása jelentősen előrehaladt, s e jogszabályok véleményünk szerint biztosítják már a fejlődés kereteit. E keretek optimális felhasználása, tartalommal való megtöltése a következő évek egyik kiemelkedően fontos feladata.

A könyvtárak, a könyvtárügy súlyának „államigazgatási" szintű megítélése természetszerűen függ a könyvtárak tevékenységétől, s ugyanez igaz megfordítva is. Ahhoz, hogy könyvtáraink a társadalmi igényeknek, szükségleteknek megfelelő irányban és ütemben fejlődjenek, s hogy valóban elnyerjék azt az „elismerést", amire – többségükben, ha nem is maradéktalanul – joggal tartanak igényt, e két tényező együttes, egymást erősítő jelenlétére van szükség. Nem „ördögi körről" van tehát szó, éppen ellenkezőleg: arról, hogy a könyvtárak jelentőségüknek megfelelő politikai, erkölcsi és természetesen anyagi támogatása az egyik oldalon, a könyvtári munka fejlesztése, színvonalának emelése, az intenzív, hatékony, gazdaságos munka a másik oldalon ne „egymásra várva", hanem egymás mellett, közös cél felé mutatva alakuljon ki.

„Csodákra", minden probléma egyidejű és gyors megoldására sem a magyar népgazdaság, sem a világ bármely más országa nem képes. Olyan eredményt, amely a távlati, talán lassúbb ütemű, de biztos fejlődés megalapozását biztosítja, csak úgy érhetünk el, ha rangsoroljuk az előttünk álló feladatokat. A közművelődés, a kultúra területén éppúgy, mint a könyvtárügyön belül. A közművelődés intézményhálózatának és eszközrendszerének egyensúlyban, a társadalom kulturális igényeinek – mint egész, összetett jelenségnek – a figyelembevételével kell (kellene?) fejlődnie. Bármely alkotóelem, bármely

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

részterület „elmaradása" bizonytalanná teszi, nem egy esetben megkérdőjelezi, lehetetlenné teszi a gyorsabban fejlesztett terület tevékenységének eredményességét.

A feladatok rangsorolása, a prioritások megállapítása talán a legnehezebb államigazgatási feladat. Lehetetlen olyan „sorrend" meghatározása, amely mindenkinél egyazon lelkesedést váltana ki, s amely „örökérvényűnek", vagy akár hosszabb távon is garantáltan igaznak bizonyulna. Egy ilyen priorizálási rendszernek – amennyiben egyáltalán kialakítható – nem szabad merevnek lennie. Meghatározásánál a népgazdasági szempontok és a társadalom szükségletei egyidejűleg veendők figyelembe, s bármelyik változása (márpedig mindkettő dinamikus tényező) szükségképpen maga után vonja a teljes rangsorolási rendszer valamilyen mértékű módosításának kényszerét.

Hogy egy ilyen rangsoroláson belül a könyvtárak hol, mikor, milyen „helyet" foglalnak el, számos tényezőtől függ. E tényezők közt kétségkívül fontos, de akkor is csak egy a Kulturális Minisztérium, vagy általánosabban (és pontosabban) a kulturális irányítás álláspontja, szándéka. Őszintén remélem, hogy ma már a Szalay utcai épület falain túl is észrevehető: nemcsak szavainkban, tevékenységünkben is egyre inkább érvényesül a kulturális fejlesztés már említett „egyenletessége", s ezen belül a könyvtárak reális helyének, súlyának érvényesítése.

Kétségtelen, hogy az 1970-es években a könyvtárak bizonyos fejlődési „lépéshátrányba" kerültek. A Kulturális Minisztérium felismerte ezt a hibás tendenciát és maximálisan figyelembe vette a VI. ötéves terv fejlesztési koncepciójának kialakításakor, kimondva, hogy a közművelődés egészén belül a könyvtárak fejlesztésének általában prioritást kell biztosítani. A tudás, az ismeret, az információ: hatalom; ezek megszerzéséhez pedig alapvetően fontosak a jó könyvtárak, s a jó irányítás. A Kulturális Minisztériumon belül történt változások is tükrözik, hogy a könyvtárügy problémái előtérbe kerültek.

Könyvtáraink sajnos jelentős hányada, könyvtári ellátó rendszerünk csaknem egésze elmaradt a hazai társadalmi fejlődéshez, az igények növekedéséhez képest. Örömmel jelezhetem, hogy a munka e téren is megindult, de utalnom kell arra is, hogy a könyvtárosok aktív, felelős, az ügyet támogató együttműködése nélkül eredményessé nem tehető. Nemcsak közös érdekünk, közös feladatunk is, hogy a könyvtárügy további fejlődésének irányát, alapelveit meghatározzuk.

Ami a minisztérium vezetőinek nyilatkozatait illeti: a szemlélet alakításában ezeknek is szerepük lehet, bizonyosan van is. Perdöntőnek mégsem azt érzem, hogy miről esik több szó és miről kevesebb, hanem azt: mit teszünk. A könyvtárak fejlesztésére fordítható eszközeink köre korlátozott, de hiba volna nemlétezőnek tekinteni. Vannak eszközeink, törekszünk ezek optimális felhasználására, de minden probléma megoldását, úgy érzem, túlzás volna csak a kulturális kormányzattól várni.

Hogyan értelmezi a közművelődési intézmények integrációját és ezen belül a könyvtárak helyét?

A közművelődési könyvtárak „integrálása", a „komplex" művelődési intézmények létrehozása sokszálú probléma. Túlzott leegyszerűsítés volna azt állítani, hogy szakmai-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kultúrpolitikai és gazdasági szempontok lépnének csak fel, vagy hogy ilyenek „csapnának össze". Lehetetlenség is a kérdést ilyen általánosságban felvetni, hiszen semmiképp sem mindegy, hogy az integrációra (akár tervként, elképzelésként, akár szervezeti megoldásként) milyen körülmények közt kerül sor: az ellátandó népesség mennyisége és összetétele, az integrálandó intézmények típusa, jellege, az integráció konkrét formája, „szintje" mind-mind döntően eltérő helyzeteket alakítanak ki.

Úgy vélem, nyugodtan kimondhatom, hogy ellenzünk minden olyan összevonást, integrációt, amely az abban résztvevő b á r m e l y intézményt akadályozza feladatainak maradéktalan ellátásában. Ez azonban ugyanígy igaz minden más szervezési vagy nem szervezési intézkedésre is.

A művelődési intézmények szakosodása, differenciálódása világjelenség, amely már meglehetősen régen elkezdődött (példaként: a közgyűjtemények „szétválása" a történelem folyamán). E tendenciával együtt érvényesül azonban, bár valamelyest újabban, a művelődési tevékenységek érintkezésének, átfedésének, integrálódásának a folyamata. A művelődési, ezen belül a közművelődési intézmények elaprózottsága egyre súlyosabb gond, amely messzemenően nemcsak és nem is elsősorban gazdasági jellegű problémákat vet fel. E problémák megoldásának elsődleges, leginkább ésszerű útja az azonos vagy igen hasonló típusú intézmények integrációja, szervezeti, gazdasági, elhelyezési összevonása. Ilyen lehet bizonyos típusú és nagyságú vállalatoknál a szakszervezeti és a szakkönyvtárak integrációja, adott esetben a lakóhelyi és a munkahelyi közművelődési könyvtári ellátás egyesítése, egyes kisebb településeken az iskolai és a közművelődési könyvtár integrálása, de itt említhetjük meg a túlzottan elaprózott könyvtári ellátás negatív hatásait lényegesen enyhítő központosított könyvtári ellátó rendszerek szervezését, amelyeknél a nagyobb s így szükségképpen kedvezőbb helyzetű könyvtár szolgáltatásait mintegy kiterjesztheti olyan kis településekre vagy körzetekre, amelyeken hasonló szintű szolgáltatás ésszerűen nem volna biztosítható. Ideális esetben egy könyvtár, bárhol is működik, akár önálló, akár nem, a könyvtári ellátó rendszer része. A fejlődés tendenciája e célkitűzés elérése irányában hat. Úgy vélem, hasonló megoldások lehetnének célravezetőek más közművelődési intézménytípusok esetében is.

A természetes és szükségszerű integrálódásnak elsősorban – az esetek többségében – nem szervezeti, hanem tevékenységi és irányítási jellegűnek kell lennie, eredményeként jó együttműködéshez, ésszerű és elvszerű munkamegosztáshoz kell vezetnie, s elkerülhetetlen az egyes intézménytípusok, nagyobb intézmények tevékenységének komplexebbé válása is (ez leginkább éppen a közművelődési könyvtáraknál tapasztalható). A könyvtárak és a könyvtárosok nagy többsége mindig is lelkes híve volt az együttműködésnek, s fokozottan igaz ez a kulturális irányításra: soha nem ellenezték, éppen ellenkezőleg, szorgalmazták, hogy a közművelődés intézményei egymás munkáját, tevékenységét ismerve, figyelembe véve, a kapcsolatokat megteremtve, fenntartva és erősítve alakítsák ki saját tevékenységi körüket, végezzék munkájukat. Ez az együttműködés azonban bizonyos szintkülönbség mellett már lehetetlenné válik.

Természetszerű, hogy kis településeken, új lakótelepeken és más nem, vagy csak rosszul ellátott területeken támogatjuk a közművelődési intézmények közös elhelyezését, sőt – a szükséges feltételek teljesülése esetén – azok szervezeti egyesítését is. De ez lehe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tőség szerint m i n d e n közművelődési intézmény együttes jelenlétét kell hogy jelentse. Bizonyos nagyságrend felett azonban a szervezeti összevonás sokkal inkább akadályozza, mint segíti a kialakuló intézmény tevékenységét. Olyan esetekben, amikor gyakorlati, a napi munkában jelentkező problémákat szervezeti módszerekkel kívánnak megoldani, az ilyen indokból létrehozott integráció nem lehet hatékony, szükségképpen látszatmegoldás, s mint ilyen, távlatilag tovább fokozza a problémákat. Tanácsi intézmények esetén a „komplex" intézmény létrehozása a szakigazgatási tevékenység, funkció „leadását" jelentheti, s ez mindenképp káros. Megyei szinten egyértelműen veszélyes lehet az integrációnak ilyen, csak a felszínen érvényesülő végrehajtása.

Elég sokan és sokszor érvelnek külföldi példákkal a „komplex" intézmények mellett, különösen pl. a skandináv országok sok tekintetben valóban igen fejlett intézményeire utalva. Figyelembe kell azonban venni, hogy ezek az intézmények gyökeresen eltérő társadalmi és gazdasági környezetben, lényegesen eltérő feltételek között alakultak ki és működnek, s azt is, hogy ezekben az intézményekben azért végső fokon a bázist, a centrumot mindig a könyvtárak alkotják.

Milyen lesz az elkövetkezendő időszakban a könyvtárak anyagi ellátottsága?

Úgy vélem, hogy a könyvtárak most is, a következő években is jelentős anyagi támogatásban részesülnek. Gyökeresen más kérdés, hogy ezeket az anyagi feltételeket a könyvtárosok – az esetek zömében kétségkívül joggal – keveslik, de ettől „jelentéktelenné" még nem minősíteném. Talán nem kell bizonyítanom: szívesen adna a kulturális irányítás, s a pénzügyminiszter is, többet, minden könyvtárnak annyit, amennyit csak kér, ha egyrészt erre volna lehetőség, és másrészt, ha biztosított volna, hogy az igényelt vagy vágyott anyagi keretek felhasználása valóban a legcélszerűbben, leggazdaságosabban történne meg. Csak hát a két „ha" közül az első sehol a világon nem teljesül, s azért a könyvtárosok sem igen mernének maradéktalanul igennel válaszolni a második kérdésre.

Kétségtelen, világosan látjuk is, hogy az elmúlt években a beruházási és költségvetési arányok a könyvtárak rovására kissé eltorzultak. A következő tervidőszakban törekszünk ennek ellensúlyozására, az ésszerű egyensúly elérésére, különösen a nagyobb, országosan vagy nagyobb területi egységekben központi – s ennek révén sok vonatkozásban meghatározó – szerepet játszó intézmények korszerűvé fejlesztését igényeljük. A korábbiakhoz képest tehát változtatni kívánunk a közművelődési célokra rendelkezésre álló anyagi lehetőségek elosztási arányain, s e változtatások elsősorban arra irányulnak, hogy a viszonylag lépéshátrányba került intézmények – s ide kell sorolnunk minden pozitív példa, örvendetes eredmény ellenére a könyvtárakat is – ismét felzárkózhassanak, legalább megközelíthessék a működésükhöz szükséges feltételszintet.

Többször felmerült már, hogy a könyvkiadás támogatására fordított eszközök egy részét célszerű volna könyvtárak támogatására fordítani. Ezt a célt azonban elsősorban és alapvetően a könyvtár munkájával, szolgáltatásaival kell elérni. Ismerős, de szocialista kultúrpolitikánkba beilleszthetetlen az a nyugati országokban általános helyzet,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hogy az olvasni kívánók többsége „bekényszerül" a könyvtárba, mert nincs lehetősége a könyvek megvásárlására.

Kicsit általánosítva a problémát: a könyvtárak anyagi, működési feltételeit valóban jelentősen javítani kell, de ez nem történhet más közművelődési intézmények, szolgáltatások rovására. A kultúrpolitikában nem lehet „centizni", nem válhat meghatározó szemponttá, hogy melyik szolgáltatás drágább, melyik olcsóbb. A közművelődés egyes területei, intézményei ilyen szempontból sem kerülhetnek szembe egymással, nem kezelhetők „vetélytársként". Más feladatokat, más módon, más eszközökkel, de azonos végcéllal kell hogy ellássanak. Sem a könyvterjesztés nem lesz soha képes a könyvtárak feladatkörét átvenni (el sem képzelhető ilyesmi), sem a könyvtárak nem helyettesíthetik minden vonatkozásban a könyvesboltokat. A könyvtárak zömében retrospektív, rendszerükben teljességre törekvő irodalomszolgáltatása csak abban az intézménytípusban képzelhető el, de gyorsaságban, frisseségben nem képes lépést tartani a kereskedelem kurrens terjesztő tevékenységével. Nagyon káros volna, kulturális fejlődésünk egésze szempontjából, ha e két fontos alkotóelem bármelyike a másik rovására kívánna „terjeszkedni".

Mi a tartalma a Kulturális Minisztérium ágazati felelősségének a könyvtárügy és az információellátás területén?

A Kulturális Minisztérium ágazati felelősségét meghatározó jogszabályok az olvasó számára bizonyosan ismertek már. A felelősség érvényesítésére többféle lehetőségünk, eszközünk is van, amelyek általában nem egymás helyett, hanem egymás mellett alkalmazandók. A jogi szabályozással elért eredményekre már utaltam, ez a tevékenység azonban még közel sem fejeződött be: van még számos olyan kérdés, amelynél a meglévő jogszabályokat át kell dolgoznunk vagy meg kell alkotnunk. A szabályozó dokumentumok körén belül maradva utalnom kell a könyvtári, tájékoztatási szabványosítás jelentős hazai fellendülésére: ezeknél az együttműködés, a hatékonyság és a gazdaságosság szempontjából igen jelentős dokumentumoknál a KM szintén érvényesíti ágazati felelősségét. Az utóbbi években készült néhány, úgy érzem nem jelentéktelen irányelv is, amely – kötelező érvény nélkül is – érdemben járulhat hozzá a könyvtárak fejlődéséhez. Sajnos ma még nem kellően megoldott ezeknek a szabályozásoknak a propagandája, végrehajtásuk, betartásuk ellenőrzése, ami pedig ismét szerves része az ágazati felelősségnek.

E téren egyrészt módszertani tevékenységről eshet szó (ez lényegét tekintve természetesen nem a KM feladata, de a KM irányító szerepének itt is érvényesülnie kell), másrészt a szakfelügyeletről (ez viszont egyértelműen a tárca kötelessége). Mindkét esetben módosítani, javítani szeretnénk a korábbi gyakorlatot, a módszertani tevékenységnél döntően a könyvtári rendszerről szóló tavalyi rendelet nyújtotta szervezeti keretekre támaszkodva, a szakfelügyeletnél pedig egységes, minden részterületre kiterjedő és konzisztens rendszer kialakításával, ahol egyaránt támaszkodnánk a felügyeleti szervekre, a módszertani és a hálózati központokra s a könyvtáros szakemberekre.

Ágazati felelősségünk érvényesítésében természetszerűen igen lényeges, hogy jó kapcsolatokat építsünk ki a könyvtárak felügyeleti szerveivel, pontosan annak érdekében,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hogy a különböző fenntartású, felügyeletű könyvtárak egy irányban, az egész társadalom érdekeinek megfelelően, egységes könyvtári ellátási rendszer kifejlesztéséért dolgozzanak. Ezek a kapcsolatok a tanácsokkal és a szakszervezetekkel már korábban megteremtődtek s egészükben jóknak mondhatók. A társminisztériumok esetében nem ilyen egyszerű a helyzet: néhány esetben hagyományosan jó kapcsolatokról beszélhetünk, igen sokszor azonban csak a közelmúltban történtek meg ennek érdekében az első lépések. Ennek okai közt kétségtelenül jelentős szerepet játszik, hogy tárcánk korábban „féloldalasan" érvényesítette ágazati felelősségét, csaknem kizárólag a közművelődési könyvtárügy irányában, de az is, hogy számos más tárca a számára előírt felügyeleti tevékenységet is „átruházta" hálózati központjára, vagy más központi intézményére.

A fentiek mellett ágazati felelősségünk érvényesítésének egy további, talán, de nem bizonyosan, legfontosabb eszköze a fejlesztési koncepció (vagy koncepciók) kialakítása. Ezen a területen a Kulturális Minisztérium valóban „adós", remélhetően nem sokáig: már megkezdődött egy olyan dokumentum – nevezzük „cselekvési programnak" – kidolgozása, amely szándékunk szerint az egységes magyar könyvtárügy továbbfejlődésének irányait, a legfontosabb problémák megoldásának módját és – amennyire ez lehetséges – a fejlesztés „laza" ütemezését is meghatározná. Úgy érzem azonban, hogy a koncepció kérdése nem ilyen egyszerű, megérdemel egy kis „továbbgondolkodást".

Úgy tűnik, van ma is néhány olyan tudományos és kulturális tevékenységünk, területünk, amelyen az aktivitást nem kis arányban a koncepciókészítés jelenti. Sok olyan nagyformátumú koncepció készült már, amelynek azután a mindennapi életre gyakorolt hatása aránytalanul csekély volt, a legkülönfélébb okok miatt. Hiba volna persze azt vélni ezek alapján, hogy nincs szükség koncepciókra, de ugyanígy hiba volna az is, ha abban bíznánk: egy jó koncepció elkészítésével minden lényeges probléma megoldható.

Még egy megjegyzés ehhez: aligha lehet mindent eldöntő fontosságú, hogy egy szakterület rendelkezik-e egy (vagy több) koncepciónak nevezett publikált dokumentummal. Döntő viszont, hogy maga a szakterület s annak vezetése, irányítása tevékenységében észlelhető-e koncepció, intézkedéseit és tevékenységét egyetlen konzisztens elképzelésrendszerbe ágyazza-e be. Ugy vélem, hogy a már idézett könyvtárügyi jogszabályok, irányelvek, tervezési dokumentumok egyre inkább arra mutatnak, hogy e téren is kialakulóban van ez a rendszer, létezik a sokszor számonkért koncepció, akkor is, ha írott-közreadott formában még várat is magára.

Mi a tartalma az ágazati felelősségnek a több tárcát érintő információs feladatok ellátásában?

Nyilván ismeretes e téren a könyvtári tvr. végrehajtásáról intézkedő minisztertanácsi rendelet azon megállapítása, hogy a könyvtárak szakmai tájékoztatási (információs) tevékenységére vonatkozó ágazati felügyeletet a kulturális miniszter az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság elnökével egyetértésben látja el. Ez az előírás természetesen nem csökkenti egyik főhatóság felelősségét sem. Az információs, különösen a szakirodalmi információs tevékenység ma már minden könyvtár tevékenységének szerves részét kell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hogy alkossa. E tájékoztató tevékenység, az idevágó könyvtári szolgáltatások kiépítése, fenntartása és továbbfejlesztése számos tényező függvénye: a könyvtárak használóinak igényeitől, a fenntartók szándékaitól és lehetőségeitől éppúgy függ, mint a központi irányítástól, vagy mint a könyvtárak káderhelyzetétől. Kétségtelen, hogy e feltételek bármelyikének a hiánya súlyosan érinti ezt a tevékenységet, de nehéz volna minden feltételt azonos súlyúnak tekinteni.

A könyvtárakat, különösen éppen a szakkönyvtárakat mindenekelőtt saját fenntartóik irányítják, s ezt a gyakorlatot hiba volna megkérdőjelezni: a könyvtárat fenntartó egyetem, vállalat, kutatóintézet, tanács vagy más szervezet vezetésének kell legjobban tudnia, mit várnak el a könyvtártól a használók. Ezt a feladatot nem vállalhatjuk át tőlük, de így sem maradunk „munka nélkül". A könyvtárak „belső", fenntartó intézményen belüli tevékenysége mögött jelentőségében nem marad el a „kifelé" irányuló szolgáltatásaik fontossága. És mindkét – egyébként sokszor elválaszthatatlan – tevékenység esetén igaz, hogy tervszerűen fejlesztve, hasonló területeken tevékenykedő könyvtárakkal együttműködve az igények gyorsabban, gazdaságosabban és magasabb színvonalon elégíthetők ki. E tervszerűség és együttműködés szorgalmazása kétségkívül – de nem kizárólag – a Kulturális Minisztérium feladata.

Az, hogy egy nagyobb tudományterület, mint például a társadalomtudományok információs ellátása egy-egy könyvtár elszigetelt próbálkozásaiból alakult ki, elkerülhetetlen és természetes. Nem természetes az, hogy megrekedt ezen a szinten. Tárcánk kezdeményezései, a Magyar Tudományos Akadémia lépései, a Tudománypolitikai Bizottság határozatai ellenére alakult így, s nagyrészt ismerjük azokat az okokat is, amelyek gátként állnak: korábban kialakult módszerek és kiépített szolgáltatások „fetisizálása", helyi – néha a valóságban nem is létező – érdekek, presztizs védelme; alighanem mi sem vagyunk mentesek ezektől a hibáktól, s igen sok könyvtár esetében is ezek fékezik az együttműködési hajlandóságot.

A nélkülözhetetlen együttműködés hatalmi szóval, központi adminisztratív intézkedésekkel elő nem idézhető, e téren már vannak tapasztalataink. A világban másutt lévő, működő könyvtári kooperációs programok, akár nemzeti, akár nemzetközi szintűek, önkéntes alapon, az érdekek – sokszor a helyi szinten jóval túlmutató érdekek – kölcsönös felismerésén alapulnak. Aligha lehetne lényeges, tartalmas eredményeket másként elérni. Iránymutatás természetesen szükséges lehet, s ezt a könyvtárak joggal várják a minisztériumtól, de a munkát helyettük el nem végezhetjük.

Mit tehetünk az azonos típusú könyvtárak tekintetében is jelentkező színvonalbeli különbségek felszámolásáért?

A könyvtárak – éppúgy, mint bármilyen más kulturális, oktatási, egészségügyi, vagy akár ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi intézmények – sehol a világon nincsenek azonos színvonalon. Az elvben azonos körülmények közt működő könyvtárak a gyakorlatban általában igen eltérő körülmények közt dolgoznak, s a feltételek javítását hiba volna úgy képzelni, hogy a jobbakat „visszafogjuk" addig, amíg a többiek utól nem érik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A „kiegyenlítés" – ha célként ilyesmi egyáltalán kitűzhető – csak viszonylag egyenletesen magas színvonalat jelenthet, de ehhez valóban nagyon sok könyvtár gyorsütemű fejlesztésére lenne szükség. Nem szükséges talán, hogy részletezzem az ilyen fejlesztés nehézségeit, akadályait: anyagi, személyi és szemléleti problémákkal csaknem egyenlő arányban találkozunk. S azt is meg kell mondanunk: az ilyen, rendkívül gyors ütemű fejlesztésnek nemcsak az anyagi feltételei nem állnak rendelkezésre.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy – kellő távlatban – ne szerepelne alapvető céljaink közt valamennyi közművelődési intézmény, ezen belül a könyvtárak fejlesztése, az arra való törekvés, hogy könyvtáraink minél magasabb szinten minél közelebb kerüljenek egymáshoz színvonalukban. Anyagi lehetőségeink mellett e téren is elsősorban ágazati felelősségünk érvényesítésével, a fenntartók és a felügyeleti szervek „befolyásolásával" igyekszünk biztosítani ennek lehetőségeit.

A nagyfokú fejlettségi egyenlőtlenségek súlyosan megnehezítik az egységes könyvtári rendszer kifejlesztését; akadályozzák a könyvtárak együttműködését; indokolatlanul hátrányos helyzetbe hozzák egyes területek, települések, körzetek, kerületek lakosságát, vagy egyes szakterületek kutatóit.

A szakma jövőjéért aggódókat sokat foglalkoztatják a képzés és az utánpótlás problémái. Milyen tervek vannak ezen a téren?

Már eddig is többször esett szó olyan problémákról, akadályokról, amelyek nehezítik a könyvtárak megfelelő ütemű és irányú fejlesztését. Ezek közt kétségkívül kiemelkedő helyet foglal el a könyvtárak káderhelyzete, ami jelenleg – az átlagot tekintve – aligha tekinthető ideálisnak. A jelenlegi helyzet ilyenné alakulását, okait és összetevőit a könyvtárosok ismerik. Hadd mondjam azt, hogy az okok közt nem egyetlen, mégcsak nem is meghatározó jelentőségű a képzés, sokkal inkább a korábban meglehetősen sokáig érvényesült hibás káder- és bérpolitika volna „felelősségre vonható".

Más a helyzet a könyvtárak káderellátottságának perspektíváját illetően: ha feltételezzük – és remélem, joggal tehetjük ezt – az ésszerű, racionális káderpolitikát, amelyet azonban a könyvtárak vezetői és fenntartói alakíthatnak csak ki, ha feltételezzük a megfelelő bérpolitikát – ennek érvényesüléséért a jövőben is mindent meg kívánunk tenni –, akkor valóban meghatározó fontosságúvá válik a könyvtárosképzés és továbbképzés.

E téren is hamarosan „végleges" válasz várható: jelenleg dolgozik ugyanis a Kulturális Minisztérium és az Oktatási Minisztérium közösen a közművelődési szakemberek, ezen belül a könyvtárosok képzésének korszerűsítésén, figyelemmel az alkalmazó szakterületek szempontjaira, igényeire, természetesen a lehetőségek keretein belül és az ésszerűség határáig. Itt is ugyanaz azonban a helyzet, mint számos, korábban már felvetett kérdéssel kapcsolatban: a könyvtárosok, ezúttal különösen a könyvtárvezetők támogatása, segítése nélkül aligha lesz elérhető megfelelő eredmény. Nemcsak azt várjuk, hogy igényeiket pontosan meghatározzák, a képzés tartalmát, szintjeit, mennyiségét tekintve egyaránt, hanem azt is, hogy folyamatosan és tevőlegesen támogassák a képző intézmények munkáját, biztosítsák az igényeiknek megfelelően képzettek elhelyezését, munkába való beillesz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kedését. A korszerűsítést elsősorban nem a képzés szervezeti, szerkezeti átalakításával, még kevésbé a képző intézmények számának növelésével kívánjuk elérni, sokkal inkább a képzés tartalmi oldalának korszerűsítésével. Ez sem könnyű feladat: a könyvtárosoknak, munkájuk során igen sok politikai, elméleti és gyakorlati ismerettel kell rendelkezniök, nyelvismeretre – sőt, lehetőség szerint nyelvtudásra is – szert kell tenniök. A tananyag meghatározása bizonyosan lehetetlen lenne a legkiválóbb könyvtárosok, könyvtárvezetők bevonása nélkül, de nekik sem lesz egyszerű feladat a legkülönfélébb ismeretek és készségek optimális arányának olyan meghatározása, hogy az a különböző szintű képzésben rendelkezésre álló időkeretbe beférjen.

A fejlesztési célkitűzések megvalósításában milyen feladatokat szán a könyvtári szakmai szerveknek és szervezeteknek?

A valóban nehéz, bonyolult kérdések után úgy érzem az állami irányítás demokratizmusa az, ahol egy árnyalattal könnyebb helyzetben vagyok. Nemcsak azért, mert az eddigiekben is sokszor, csaknem minden problémával kapcsolatban jeleznem kellett: egyedül, önmagunkban semmiképp sem oldhatjuk meg, nem oldhatnánk meg akkor sem, ha lehetőségeink, eszközeink a jelenleginek hirtelen többszörösére növekednének is. A könyvtárak és a könyvtárosok bevonása a döntések előkészítésébe, meghozatalába éppúgy, mint azok végrehajtásába, nélkülözhetetlenek számunkra is, a könyvtárügy egésze számára is.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács az ősz folyamán megkezdi (pontosabban felújítja) működését. Tevékenykedésének „szünetelése" kétségtelenül sajnálatos és hiányzó, mentségünkre csupán egyfajta „átmeneti állapot" jelenléte szolgál. E testület a már korábban említett minisztertanácsi rendelet értelmében tanácsadó, véleményező és javaslattevő testület, s a Kulturális Minisztérium vezetése és szakosztálya maximálisan számít is mindhárom fő tevékenységi formára. Még pontosabban kifejezve: olyan testületre van munkánkhoz szükségünk, amely nem „tanácskozik", hanem tevékenységével segíti munkánkat. Többek közt éppen ennek érdekében jelentősen csökkentettük a testület létszámát a korábbi helyzethez képest, ezért tervezzük minden lényeges, döntési szempontból szóbajövő részterületen állandó vagy ad hoc munka- és szakbizottság megalakítását.

Az Országos Könyvtárügyi Tanácshoz szorosan kapcsolódik, hogy a már évek óta működő „tanácsok", az egyetemi könyvtárigazgatók tanácsa és a főiskolai könyvtárvezetők tanácsa mellett megalakult a megyei könyvtárigazgatók tanácsa, s fokozza aktivitását a szakszervezeti központi könyvtárak vezetői tanácsa. Ezek a testületek – az eddigi igen jó példák alapján – várhatóan szintén jelentős mértékben járulhatnak hozzá döntéseink előkészítéséhez, meghozatalához és végrehajtásához.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács munkaterve, programja jelenleg van kialakulóban, de az előkészítés demokratizmusa alapján minden reményünk megvan arra, hogy a Tanács valóban azokkal a – könyvtárügyünk egészét, vagy igen jelentős részét érintő, érdeklő – problémákkal foglalkozik majd, amelyekkel kapcsolatban a leginkább szükség van tevékenységére, támogatására.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyvtárügy „legdemokratikusabb" szervezete nálunk éppúgy, mint a világ más országaiban, a szakmai egyesület, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, hiszen ez áll közvetlen kapcsolatban a legtöbb könyvtárossal. Az Egyesület vezetésében tavaly bekövetkezett változás véleményünk szerint a jó hagyományok megtartása mellett újabb lendületet adott munkájának, fejlődése és tevékenysége egyaránt dinamikus.

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének túl nem becsülhető jelentősége van az egységes könyvtári rendszer fejlesztésében a jó tapasztalatok, eredmények elterjesztésétől kezdve a döntések meghozatalában való részvételen át a könyvtárakkal szemben támasztott szakmai és társadalmi igények felismeréséig és kiszolgálásáig gyakorlatilag minden, a könyvtárüggyel összefüggő területen. Rendkívül sokoldalú tevékenysége révén ésszerűen „aknázhatja ki" a könyvtárosokban felgyülemlett szakmai tapasztalatokat, ismereteket, ugyanakkor leginkább alkalmas arra, hogy a fiatal könyvtárosok aktív részt vállalhassanak fontos könyvtárpolitikai kérdések megismerésében és megoldásában. Külön is szeretném kiemelni az Egyesület vándorgyűléseinek jelentőségét, hiszen valamennyi szakterületen, a kultúra és a közművelődés területén fokozottan is igaz, hogy a szakemberek személyes találkozása, beszélgetése, tapasztalat- és eszmecseréje semmivel nem pótolható.

A Kulturális Minisztérium a jövőben fokozottan kíván támaszkodni a Magyar Könyvtárosok Egyesülete segítségére, támogatására. Erre a támogatásra – nem a tárca, hanem a könyvtárügy érdekében – úgy érzem joggal tartunk igényt, s cserébe biztosítjuk az Egyesületet, annak minden tagját arról, hogy döntéseink meghozatalánál, egész tevékenységünknél maximálisan figyelembe is vesszük a könyvtáros „közösség" álláspontját, véleményét, javaslatait.

Azt hiszem a Kulturális Minisztérium egésze nevében nyugodtan mondhatom: az elmúlt években a tárca éppúgy hiányolta ezeket az eredményes, hasznos, sőt elengedhetetlen szakmai kapcsolatokat, mint a könyvtárosok. Egyesült erővel, együttműködve bizonyosan visszaállíthatók, továbbfejleszthetők lesznek a korábbi kapcsolatok, megerősödve, megújulva, hatékonyabban.

***

Sok, nagyon sok még az a megoldandó probléma, amely a könyvtárak, a könyvtári rendszer és a kulturális irányítás előtt áll. Bizonyosan soha sem mondhatjuk majd el: nincs több megválaszolandó kérdés, minden nehézség, minden probléma megszünt, de ez így van rendjén. A könyvtárakkal szemben támasztott igények növekednek és fejlődnek, a Gutenberg-galaxis nem oszlik szét, hanem erősödik. A soha véget nem érő, mégis állandóan újabb és újabb pozitív eredményeket hozó tevékenységhez hadd kívánjak ezúton is minden magyar könyvtárosnak és mindazoknak, akik bármilyen módon segítik, támogatják könyvtáraink munkáját, jó, eredményes, megfelelő feltételek közt folytatható munkát, s ami ennek közvetlen következménye: hadd kívánjak az egész magyar társadalomnak olyan hatékony, jól dolgozó és szép könyvtárakat, amilyenekre szükség van és amilyeneket meg is érdemel.

Az interjút készítette: VÁLYI Gábor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

BEVEZETÉS

A Könyvtári Figyelő – a folyóirat immár három éves szerkesztési „hagyományának" szellemében – ismét közös témakörbe vágó írásokkal jelentkezik. Számunk e tematikus fejezetében a *könyvtári statisztikát* és a kapcsolódó elemzési módszerek egy részét tárgyaló tanulmányokat, szemléket jelentetünk meg. Erre a vállalkozásra több dolog ösztökélt. Először is: az elmúlt években vita indult a könyvtári statisztika lehetőségeiről, határairól, jövőjéről. Másodjára: tavaly a különböző könyvtári hálózatok szakemberei élénk eszmecserét folytattak két napon át egy Pécsett tartott szakmai konferencián, elsősorban azt vitatva: az eddigi könyvtárstatisztikai gyakorlatot hogyan lehetne megújítani, korszerűsíteni, azaz: szabványosítottan egységes, racionális fogalmi alapokra helyezni a könyvtári munka számszerű mutatóinak gyűjtését és közzétételét. Végül pedig az a felismerés is indíttatást adott e tematikus összeállításhoz, hogy – bár a könyvtári irányításban módszertani munkában, tervezés során állandóan szükségesek a statisztikai adatok – a már meglévő „könyvtárstatisztikai információs vagyon" szellemi hasznosításában, elmélyült elemzésében szakmánknak még sok tennivalója van.

A közölt írások összességéről – hadd jelezzük önkritikusan – sajnos nem mondható el, hogy összefoglalást nyújt a könyvtári statisztika szerteágazó kérdéseiről. Amikor ehhez a témához a vendégszerkesztők – *Fogarassy Miklós és Lakatos András* – segítségével vállalkozó szerzőket kerestünk, elképzelésünk az volt, hogy sokféle álláspontot, módszert mutassunk majd be a tárgykörben. Amit végülis közre adtunk, az eredeti szándékunkhoz képest szűkebb anyagot ad kézbe. (Egyik későbbi számunkban tudjuk csak például közölni azt a nemzetközi szemlét, amely a különböző országok önálló könyvtárstatisztikai adatpublikációit mutatja be, s amely a hazai könyvtári feltételek és teljesítményeik nemzetközi összehasonlításához segíthet talán majd hozzá.)

Az írások első csoportja nagyobb – országos, nemzetközi – összefüggésekben veti fel a témát. A könyvtári adatok a művelődésstatisztika részét alkotják: ennek az átfogó – a hazai és nemzetközi – adatrendszernek a körvonalairól értekezik ERDÉSZ Tiborné. A már említett statisztikai fogalmi egyeségesítés, az ISO nemzetközi könyvtárstatisztikai szabványának adaptálási nehézségeit FOGARASSY Miklós veti fel. Milyen legyen a rendszeres könyvtárstatisztikai adatgyűjtés és az új könyvtári rendeletek nyomán kiépítendő országos „könyvtári kataszter" viszonya? – erre a már gyakorlatiasabb kérdésre MOHOR Jenő dolgozata válaszol. A következőkben a statisztikai munka hasznosításának reális gyakorlatáról adunk két mintát. NOVÁK Ákos egy egyetemi könyvtárhálózat fejlesztési munkáiról, BÉKÉS György egy megyei közművelődési hálózat irányításának tapaszta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

latairól számol be. Reméljük, hogy az olvasó megérzi: a könyvtári mutatószámok, ha kellő alapossággal dolgoznak velük, ha döntéseknél érvként szolgálnak, nem maradnak „néma, holt" jelzések. Mint az egyik szemle – LAKATOS Andrásé – is mutatja: a szakma adatait tartalmazó önálló statisztikai kiadványok ma már közel két évtizedes időszakot fognak át. Az idősoros adatokkal dolgozó, egy-egy nagyobb periódusra vonatkozó statisztikai trendek és prognosztizálási módszerek könyvtári alkalmazásába SZABÓ László dolgozata vezet be. Arra, hogy ezek az „idősorok" milyen beszédes összefüggések kimutatására alkalmasak, mindjárt példát mutat SÁRDY Péter igen érdekes írása, amelyben a szerző a Településeink könyvtári ellátása (a TEKE) tíz évfolyamának adataiból szűr le következtetéseket. A statisztikai alapozású módszerek érdekes szerepének példájaként hozzuk e számunkban a bibliometria egyik összefoglaló külföldi kézikönyvének tömörítését (TÖRÖK Sára).

Ha e tematikus összeállításnak sikerül előbbrevinni a már említett szakmai vitákat, s ha segít abban, hogy a következő években egységesebb adatbázisaink legyenek és alaposabb statisztikai elemző munkák készüljenek az irányítás különböző szintjein: vállalkozásunk, reméljük, nem lesz haszontalan.

Izelítő
Horst Kunze: Alles für das Buch c. könyvének illusztrációiból

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÖNYVTÁRSTATISZTIKA A KULTURÁLIS STATISZTIKA RENDSZERÉBEN

ERDÉSZ Tiborné

A könyvtárak működésére, gyarapodására, gazdálkodására vonatkozó statisztikai adatok ma már nélkülözhetetlen eszközt jelentenek a könyvtári igazgatásban, nem hagyhatók figyelmen kívül az infrastruktúra, a társadalmi szolgáltatások és a kulturális ellátás fejlődésének elemzésénél sem.

A könyvtárakról régóta gyűjtenek adatokat Magyarországon, és nemzetközileg is hosszú múltja van a könyvtári statisztikának.

Az adatszolgáltatás tartalma hazánkban a mindenkori információigényeknek megfelelően alakult, figyelembe véve a könyvtárak munkáját különböző közigazgatási szinten irányító szakigazgatási szervek, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, a Központi Statisztikai Hivatal, illetve a nemzetközi szervezetek adatigényeit.

Az utóbbi években hazai és nemzetközi vonatkozásban is gyors ütemben kezdődtek meg az *összehangolt információk* gyűjtésére irányuló törekvések.

Ahhoz, hogy az összehangolt információk rendszerére országos, sőt nemzetközi szinten is lehetőségek nyíljanak, szükségessé vált

a) az ágazati, illetve a több ágazatot is érintő statisztikák körének tisztázása,
b) az alkalmazott statisztikai fogalmak és azok meghatározásainak egyértelmű leírása és kötelező használata,
c) az adatgyűjtésekhez használt kérdőívek legfontosabb információtartalmának állandósítása; az ezekhez szükséges nyilvántartások és bizonylatok vezetése,
d) nemzetközi szabványok kidolgozása minden érintett szférában,
e) az elfogadott nemzetközi szabványok összehangolt rendszerének kialakítása, illetve ezen összehangolás feltételeinek megteremtése.

Ami a b) ponthoz tartozó feltételeket illeti a Központi Statisztikai Hivatal a *Statisztikai Fogalmak* c. sorozatban eddig az alábbi köteteket jelentette meg:

1. Nemzeti vagyon, állóeszközök és készletek statisztikája
2. Népesedésstatisztika
3. Munkaügyi statisztika
4. Beruházásstatisztika
5. Igazságügyi és államigazgatási statisztika
6. Egészségügyi és szociális statisztika
7. Közművelődési és sportstatisztika
8. Oktatási statisztika

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

9. Területi statisztika
10. Gazdasági alanyok.

A sorozat még nem teljes (a könyvtári információk szempontjából hiányzik pl. a pénzügyi statisztika fogalmainak ismertetése).

Az eddig megjelent kötetek azonban nagy lépést jelentenek az összehangolt statisztikai információk kialakítása felé, bár a leírt fogalmakat nem minden vonatkozásban tekinthetjük tartósaknak, mivel a szervezeti és tartalmi változások időről-időre szükségessé teszik a definíciók pontosítását. E pontosítások esetenként a nemzetközi szabványok kidolgozásával is összefüggenek.

Mivel a könyvtárak szervesen illeszkednek a népgazdaság kulturális ágazatába és ezen keresztül a népgazdaság egészébe, ezért a könyvtárstatisztikának nemcsak a saját területén szükséges speciális fogalmakat, hanem a más ágazatokban kialakított fogalmakat és osztályozásokat is figyelembe kell vennie.

Igy pl. a könyvtárépületek, könyvtári berendezések statisztikai adatainak illeszkednie kell a nemzeti vagyon, állóeszközök és készletek statisztikai adataihoz, hiszen ennek részét képezik. A könyvtárakat használó népesség összetételét a népesedésstatisztikában lefektetett fogalmak szerint kérdezhetjük pontosan (korcsoport, nem, település típusonkénti részletezések, a foglalkozás alapján kialakított társadalmi osztályok, rétegek szerinti csoportosítás stb.). Ily módon a könyvtári olvasókról gyűjtött adatok felhasználhatóvá válnak olyan adatösszeállításoknál, amelyek csak egy-egy rétegre, pl. csak a fiatalokra, vagy csak a falusi népességre vonatkoznak.

Hasonló meggondolások késztetnek arra, hogy az egységes munkaügyi statisztika fogalmait alkalmazza minden ágazat statisztikája, így a könyvtárak is. Ily módon egyertelmű pl. a fő- és mellékfoglalkozásúak száma és jónéhány más munkaügyi ismérv.

A jelenlegi gyakorlat ugyanis az, hogy a könyvtárak ill. közvetlen irányító szerveik, beleértve a gazdálkodó egységeket, amellett, hogy kitöltik a könyvtárstatisztikai kérdőíveket és ebben információkat adnak a tevékenységi adatokon kívül az alkalmazottak létszámáról, az állomány gyarapításra fordított összegekről, stb., de elkészítik a költségvetési beszámolót is és ebben elszámolnak a bevételekről és a kiadásokról, az alkalmazottakról, stb. Ha az egységesített fogalmakat sikerül minden ágazatban következetesen alkalmazni és ebben az irányításhoz szükséges részletezettséget biztosítani, ez egyrészt megkímélheti az intézményeket a többszöri adatszolgáltatástól, amikor a pénzügyi, a munkaügyi vagy éppen a működési adatokat kell kisebb-nagyobb mértékben átdolgozniok, másrészt az irányítás minden szintjén lehetővé teszi az összehangolt, komplex elemzést: pl. a könyvtárak szakemberszükséglete, az alkalmazott könyvtárosok szakképzettsége, a folyamatban lévő főiskolai és egyetemi könyvtárosképzés adatai együtt vizsgálhatók.

A kulturális ágazat statisztikája

A kulturális ágazat három, viszonylag jól elválasztható része az oktatás, a közművelődés és művészetek, illetve a sport. Az elválasztás helyenként erőszakolt, adminisztratív

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

jellegű. Az ún. közművelődés sok oktatási-tanulási elemet tartalmaz, egy-egy formája az „oktatás" minden fogalmi követelményének megfelel, mégis a közművelődéshez tartozik pl. az ismeretterjesztő, vagy a közhasznú tanfolyamok egész sora, az idegen nyelvtanulás sokféle szervezett formája stb. Mindezek ellenére elmondható, hogy Magyarországon kialakult az oktatástól elválasztott „kulturális" alágazat hagyományos köre, és erre vonatkozóan épült ki a közművelődés és művészeti tevékenység statisztikája. Ez kiterjed a könyv- és sajtókiadásra és terjesztésre, a könyvtárakra; a hanglemezgyártásra és -forgalmazásra, a színház-, opera-, hangverseny előadásokra, látogatásokra; a múzeumokra; a rádió és televízió műsorszórására, a programokra és az előfizetésekre; a kultúrotthonokra; a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat rendezvényeire és ezek látogatottságára.

Annak ellenére, hogy a közművelődési statisztika széleskörű információkat biztosít egy-egy kulturális területen belül, egészében e statisztika rendszere nem teljesen kiépített. Kevés – és főként csak pénzügyi – adat áll rendelkezésre a műemlékvédelemről, a növénykertek, rezervátumok, nemzeti parkok helyzetéről. Hazai statisztikánkban nem kísérjük figyelemmel az egyes kulturális területeken az alkotás – bemutatás – megőrzés – igénybevétel folyamatát stb.

A kulturális statisztika nemzetközileg is hasonló helyzetben van. Nem sikerült nemzetközileg megállapodni a kulturális statisztika körében és tárgyában, mivel egyes országokban a kultúrának azok a vonatkozásai állnak előtérben, amelyek másutt kevésbé lényegesek. Ezek között kell említeni a turizmust, a városépítészetet, a környezeti kultúrát, másutt a vallást, illetve a népművészetet, a díszítések kiemelkedő szerepét. Végül is 1979-ben létrejött az Unesco keretén belül egy viszonylag laza keret-megállapodás a főbb *kulturális ágazatokról.* Ezek:

0. Kulturális örökség
1. Nyomdatermékek
2. Zene
3. Előadó-művészetek
4. Festészet és szobrászat
5. Mozi és fényképezés
6. Műsorszórás (rádió és televízió)
7. Társadalmi-kulturális tevékenységek
8. Sportok és játékok
9. Természet és környezet.

Nem készült el az Unesco részéről az a javaslat, amely e szférákon belül a különböző funkciók szerinti részletezésre vonatkozna, mint pl.: a) alkotás (termelés); b) hozzáférhetővé tétel (bemutatás, forgalmazás, kölcsönzés); c) megőrzés (archiválás); d) igénybevétel (felhasználás, részvétel).

Ugyancsak hiányoznak azok a kötelezően bevezetendő egységes mutatók, amelyek a szférák, azon belül funkciók szerint részletezett kulturális tevékenységeket jellemeznék gazdasági és társadalmi vonatkozásokban (pénzügyi, munkaügyi adatok; a kulturális produkció tartalmi, tárgyi megoszlása; a felhasználók összetétele stb.).

E hiányzó részletezések kidolgozása folyamatban van, párhuzamosan az egyes kulturális területeken készülő szabványok elkészítésével. Nemzetközi statisztikai szab-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

vány eddig csak a könyv- és sajtókiadás, a könyvtárak, a rádió- és televízióstatisztika, továbbá a kultúra közösségi finanszírozásának statisztikája területén készült el. Nagy eredménynek kell tekinteni, hogy a nyomdatermékek körében e szabványok rendelkezésre állnak, de hozzá kell tenni, hogy ezek még nem érvényesülnek maradéktalanul az adatszolgáltatásokban.

Nem megoldott a könyvtárak helye a funkciók szerinti részletezésben sem. A könyvtárak egyik legfontosabb funkciójuk (a megőrzés) kapcsán, több kulturális ágazathoz sorolhatók. Egyrészt szerepelhetnek a kulturális örökség kategóriájában, különösen a nemzeti könyvtárak és néhány olyan országos nagykönyvtár, ahol a megőrzés funkciója erősebb, mint más könyvtári feladatoké. Másrészt besorolhatók a nyomdatermékek kategóriába, mert a tárolt, feldolgozott és kölcsönzött dokumentumok túlnyomó része ebbe a fogalomkörbe tartozik. E kulturális kategóriához tartozik a kölcsönzési funkció is, mint a nyomdatermékek hozzáférhetővé tételének egyik formája; az olvasók nyilvántartása, akik e szolgáltatás felhasználói stb. Általában a könyvtárak sokoldalú tevékenységük és funkcióik révén szinte valamennyi kulturális szférával együttműködnek. Éppen ezért egy könyvtárstatisztikai szabvány kialakítása és bevezetése nagy körültekintést, a korábbi gyakorlat és a jövőbeni igények egyidejű figyelembevételét igényli.

A könyvtárstatisztikai szabvány

Az Unesco 1970 novemberi közgyűlése fogadta el a jelenleg érvényben lévő könyvtárstatisztikai ajánlást. Ennek, valamint az ezt követően készült nemzetközi könyvtárügyi szabványnak, illetve a korábbi hazai gyakorlatnak megfelelően építhető csak ki a hazai könyvtárstatisztikai szabvány, amelynek első, előzetes javaslatát 1978-ban vitatták meg a szakértők.

A könyvtárstatisztika legnehezebb kérdése: meghatározni, hogy *„mi a könyvtár"*? Mivel ez a mindenkori könyvtárpolitikai elhatározásoktól függ és a nemzetközi szabványban sem kellőképpen megoldott, a statisztikai fogalmak hazai kidolgozása során egyelőre az a kompromisszumos megoldás kínálkozik, hogy az adatközlésben mindig pontosan definiáljuk, hogy mit tartalmaz a „könyvtárak száma". E kompromisszum elfogadása mellett is ez a leginkább vitatható adat.

A könyvtártípusok elméletileg jól elkülöníthetők, de a gyakorlatban nem ritka a *funkciók keveredése,* pl. a szakkönyvtári funkciót is ellátó felsőoktatási könyvtár stb. Ilyen esetekben a statisztikában egyértelmű döntés kell, mert minden könyvtár csak egyetlen helyen számolható el.

Az előzetes szabványjavaslatban előfordulnak olyan új megnevezések, amelyek eltérnek a „Statisztikai Fogalmak" című sorozatban szereplő, ugyanilyen tartalmú fogalomtól. Elképzelhető, hogy a már elfogadott fogalmak pontosításra, kiegészítésre szorulnak, de pusztán az elnevezés megváltoztatása nem indokolja az elfogadott definícióktól való eltérést (pl. a könyvtárak nyilvánossága vagy korlátozott nyilvánossága a statisztikában jelenleg nem csoportosító ismérv, de semmi sem zárja ki bevezetését, ha szükséges).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

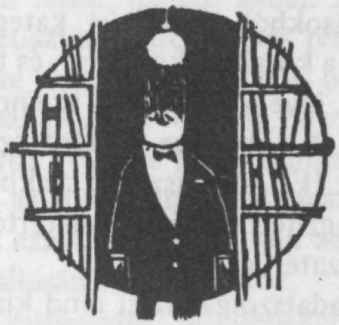
A szabványjavaslatban előterjesztett csoportosítások, illetve ezek jelölései ugyancsak bevezethetők – ha indokoltak –, e bevezetések azonban mindig egyeztetést igényelnek azért, hogy nem jelentenek-e ellentmondást egy már elfogadott szemponttal. Minden feltett kérdésnél mérlegelni kell, hogy az adatszolgáltató képes-e megbízható választ adni.

Egy-egy adathoz – ha az számításon alapul – biztosítani kell a számítás alapjait és lehetővé kell tenni az utólagos ellenőrzést is. Így pl. a részmunkaidőben foglalkoztatottak átszámítása teljes munkaidejű dolgozókká csak akkor lehetséges, ha van adat arról is, hogy munkaidejük mekkora hányadát fordítják könyvtári munkára.

A szabványtervezet javaslatának pontosítása folyamatban van. Az elhangzott észrevételek mellett egyértelműen nagy pozitívumként kell elkönyvelni a törekvést, hogy *a hazai könyvtárstatisztikát alkalmassá tegyük a magas szintű, komplex szemléletű, egységesített információrendszerbe való illeszkedésre.* A könyv- és sajtókiadás statisztikai adatainak részletezettsége mellett a könyvtárstatisztika áll legközelebb ahhoz, hogy e feladatnak képes legyen megfelelni.

A könyvtárstatisztika szervesen illeszkedik a közművelődési statisztika „rendszerébe" (bár e rendszer egyes elemei még hiányoznak), ezen belül azonban egységes egészet kell, hogy alkosson. Ennek lényege abban van, hogy a különböző típusú könyvtáraktól egyforma tartalmú és azonos fogalmakra épülő alapinformációkat kérjünk, függetlenül attól, hogy egyes könyvtártípusoknál más, vagy részletezettebb információk is szükségesek.

A szabvány kidolgozása és lépésről-lépésre történő bevezetése elősegíti, hogy a könyvtárstatisztika egyre inkább eleget tegyen a vele szemben támasztott követelményeknek.

Izelítő
Horst Kunze: Alles für das Buch c. könyvének illusztrációiból

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK A KÖNYVTÁRSTATISZTIKAI SZABVÁNYOSITÁSHOZ

FOGARASSY Miklós

Az elmúlt év szeptemberében Pécsett a szakkönyvtári és a közművelődési hálózatok központjainak közel félszáz munkatársa a könyvtári statisztika általános kérdéseiről tanácskozott. Ennek az eszmecserének a középpontjában egy, a könyvtárstatisztikáról tervbe vett országos szabvány előzetes, munkadokumentumnak tekinthető javaslata állott. Az adatszolgáltatás és fejlesztés-tervezés mindennapjaiban élő szakemberek hozzászólásai megerősítették azt, hogy az átfogó szabályozás, az egységes elvek és keretek kimunkálása erős szakmai igény. A statisztika könyvtári alapelveit, a felvételek, mérések szabatos fogalmi bázisát keresve: a szakmai tevékenység fontos definícióiban kell egyetértő állásfoglalásra jutni.

Az Unesco 1970 október-novemberében Párizsban tartott közgyűlése – több éves bizottsági munka és a tagállamok képviselőinek élénk vitája után – általános érvényű ajánlásokat fogadott el a könyvtári statisztikai adatközlések nemzetközi szabványosításáról.[1] Az Unesco-ajánlás szövegét az ISO 1972-ben nemzetközi szabvány formában is közzétette, mely 1974-ben lépett érvénybe.[2] Ez a szabvány a könyvtári felételek és működési alapadatok körében olyan meghatározásokat nyújt, amelyek a vonatkozó országos adatközlések egységesítését és érdemi összehasonlíthatóságát kívánja szolgálni. Még akkor is, ha e statisztikai „szabályok" elemzése alapján úgy ítéljük meg, hogy a felvonultatott fogalmi meghatározásokból, számítási kategóriákból, adatcsoportokból sok olyan vonatkozás hiányzik, ami a korszerű könyvtár- és tájékoztatásügy átfogó statisztikai regisztrálásához szükséges lenne, igyekeznünk kell az ennek folytán kialakuló nemzetközi statisztikákhoz alkalmazkodni. A több éve történt szabályozások után is fennmaradt nyitott, vitatható kérdésekre az IFLA statisztikai szakbizottság igyekszik választ találni.[3] (A nemzetközi szabvány által rögzített mérési és adatértelmezési szempontok kritikus kérdéseire a későbbiekben még visszatérünk.)

Az egységes és koherens adatszolgáltatási rend kialakítása viszont a magyar könyvtári statisztika területén aktuális hazai igényként jelentkezik. Az a helyzet ugyanis, hogy az elmúlt két évtizedben „többágú", egymásnak csak részlegesen megfeleltethető adatszolgáltatási és -feldolgozási rendszer alakult ki nálunk.

Az eltérések a statisztikai mérések periodicitásában, a feldolgozott adatok értelmezésének, tagolásának körében is mutatkoznak. A legkidolgozottabbnak a közművelődési könyvtárak – azon belül is a tanácsi intézményhálózat – statisztikai információinak területe tekinthető. A magyar könyvtárügynek ebben az ágazatában – a teljes intézményhálózatot átfogóan – minden év végén és minden szolgáltató helyről összegyűlnek azok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a jelentések, melyeket a hálózati központok összesítenek az adatgyűjtéssel megbízott hivatalos statisztikai szerv (az Egyetemi Számítóközpont Statisztikai Osztálya) által készített formanyomtatványokon. Ezeknek az adatoknak nagyobb része (elsősorban a Könyvtárellátó által forgalmazott) ún. központi nyomtatványokról „emelődik át" a statisztikai jelentésbe. Tehát a belső bizonylatok (állománynyilvántartások, munkanaplók, az olvasókról folyamatosan vezetett nyilvántartási ívek), a teljesítménymérés „háttér"-apparátusának egysége révén az évenkénti információk itt tekinthetők a leghomogénebbnek. Ezt az egységesítést kívánta szolgálni az az elhatározás is, hogy a szakszervezeti és a tanácsi könyvtárak 1974 óta azonos jelentés-formulával dolgozzanak (igaz, sokszor nem kevés gondot okoz a letéti és a fiókkönyvtári ellátás változatos formációinak mutatóit egységes keretbe vonni).

A szak- és felsőoktatási könyvtárak teljes körében ezzel szemben sokkal nagyobb heterogenitás és a statisztikai regisztrálás több szabályozatlan vonatkozása észlelhető. Csak a könyvtári rendszer gerincét alkotó – százas nagyságrendű – intézményekről van évenkénti adatfelvétel, a szakkönyvtárak teljes köréről csak két-négyéves periódus-ingadozással születtek felmérések (1968, 1970, 1974 és 1978). A kis vállalati szakkönyvtáraktól a nagy tudományos könyvtárainkig terjedő intézményi mezőnyben még a működés olyan tipizálható belső bizonylatainál is, mint az állománynyilvántartások, az alap szolgáltatások –, igen változatos formákat használnak, s a hálózatba nem szervezett könyvtári intézmények körében a módszertani munka és hálózati irányítás egységesítő hatása is hiányzik. Ismét más úton jár az alsó és középfokú iskolák könyvtárainak statisztikája: a fenntartó iskola éves (tanév eleji) adatszolgáltatásán belül szerepel egy, csupán néhány fontos számadat regisztrálására szolgáló rovat.

Ebben az általános és sommás képben talán túlságosan erős hangsúlyt kap a hazai könyvtárstatisztika változatossága, kiegyensúlyozatlansága, pedig a felvételek „tartalmát" befolyásoló fogalommeghatározásokról, magyarázatokról még nem is szóltunk. Olyan jelenségek ezek, melyeknek magyarázata nem csupán a könyvtártípusok jellegéből, feladataiból fakadó eltérésekben rejlik, hanem abban is, hogy mindezideig nem történt meg a könyvtárainkról szóló statisztikai információs rendszer átfogó szabályozása. A statisztikák azt kérdezhették, amire az intézményekből, belső feldolgozási és nyilvántartási rendszereiből következően választ lehetett remélni, de arról, *hogy könyvtárainkban voltaképpen milyen adatok folyamatos gyűjtése és nyilvántartása szükséges* (aminek részletessége és mértéke természetesen az intézmény nagyságától és funkciójától is függ), *nem született szabályozó döntés.* És ezzel visszajutottunk az egységesítés, fogalmak és számítási módszerek hazai szabványosításának feladatához.

Miként lehet és érdemes változtatni? Mindenekelőtt – az egységes magyar könyvtárstatisztika kialakításának céljából – *szakterületek, „ágazatok" fölött álló közös szemlélet kialakításában, egyöntetű, minden intézmény számára szóló adatfelvételi és kérdezési kritériumok létrehozásával.* A vonatkozó szabványosítás, és az ebből következő, feltehetően a következő évtized gyakorlatában érvényesíthető új könyvtárstatisztikai elveknek azonban érdemes lesz elkerülni egy olyasféle „rendteremtési" radikalizmus kísértését, amely az eddig felgyűlt adatgyűjtemények mutatóinak továbbvezethetőségét – az „idősorokat" megszakítva – lehetetlenné tenné. Hiszen könyvtári statisztikánk – minden

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

változatossága ellenére – elsősorban az állományt, az éves gyarapodást, a kurrens folyóiratok számát, a könyvtári alkalmazottak létszámát érintő közlések körében több fontos folyamatos adatcsoportot is tartalmaz. Ezekben a körökben, ahol lehet, a számolási egységek egyöntetűségére illetve, a statisztikákban eddig hagyományos bontásban szereplő dokumentumtípus-csoportok (könyv, időszaki kiadvány, kézirat, egyéb) bővítésére, árnyalására lenne inkább szükség.

Egyértelmű eljárást és pontosítást kíván az is, mit tekintsünk olyan *alapadatnak*, amelyet minden könyvtár jelentésében szerepeltetni kell, s melyek azok az ún. *kiegészítő statisztikai mutatószámok*, ahol nyilvántartási és közlési kötelezettség csupán a differenciáltabb, nagyobb intézményeknél észszerű.

A nemzetközi előírások és a hazai gyakorlat

Az Unesco által elfogadott alapdokumentumban és az ISO 2789 számú szabványának élén alapmeghatározások szerepelnek, ezt követi a könyvtártípusonkénti csoportok definíciója és a statisztikai jelentésekben – nemzetközileg – megkívánt adatok leírása, illetve a vonatkozó számítási egységek rögzítése. Mivel a hazai könyvtári rendszerben az alapjogszabályok az intézmények öt fő típusát (nemzeti, felsőoktatási, szak, közművelődési és iskolai könyvtár) rögzítik és ezek a kategóriák a nemzetközi kívánalmaknak megfeleltethetők, a továbbiakban csupán a fogalmak és adatközlési szabályok néhány olyan részleteivel foglalkozunk, melyekben az eddig nálunk szereplő meghatározások és az internacionális elvek között eltérés mutatkozik, illetve ahol az adaptálásnak egyben „értelmezéssel", pontosítással is együtt kellene járni.

A nemzetközi szabvány élén mindjárt olyan kulcskérdés szerepel, melynek megválaszolása elől – meggyőződésem szerint – a magyar könyvtárügyben sem szabad kitérni: *„mi a könyvtár?"*, melyek azok az intézmények, melyek könyvtári statisztikában (és címtárakban) szerepelnek, illetve szerepelniük kell. A nemzetközileg elfogadott, a „szükséges és elégséges" feltételeket rögzítő definíció a következő: „Könyvtárnak tekintendő – elnevezésétől függetlenül – nyomtatott könyvek és időszaki kiadványok és más – grafikai, audiovizuális – dokumentumok rendezett gyűjteménye, amelyek tájékoztatási, kutatási, oktatási és szórakoztatási (művelődési) hasznosítását személyzet szolgáltatásai segítik elő". A formula meglehetősen tágas, – lényegében a rendezett gyűjteményt, a könyvtári személyzetet és a szolgáltatás legáltalánosabb meglétét tekinti kritériumnak. Adaptálásánál azonban felmerülhet az a kérdés, hogy épp e tágasságbó következően (mert sem a gyűjtemény minimális méretére, sem helyiségére, a személyzetnek főfoglalkozású könyvtárosra történő „szűkítése" nem szerepel a megfogalmazásban) nem tartósítja-e statisztikai felvételeink bizonytalanságának azt az állapotát, amelyet éppen megszüntetni szeretnénk? Mert például szakkönyvtári statisztikáinkban – a teljeskörű felvételek esetén – azért is változik az intézmények mennyisége, mert a „könyvtárként való minősítés" voltaképpen a jelentésszolgáltató (a fenntartó és felügyeleti szerv) puszta belátásán, szándékán múlik. És vajon – ismét saját gondjaink szemszögéből mérlegelve – mennyire oldja meg a tájékoztatási egységek (pl. a vállalati szakkönyvtárak mellett kiala-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kult különféle dokumentumtárak) gyűjteményeinek, személyzetének, munkájának egyértelmű regisztrálásának feladatát ez a tágas definíció? Nyitott kérdések ezek, melyekre a kialakítandó szabvány munkálatai, vitái során mindenképpen meg kell felelni.

A nemzetközi szabvány logikájában is megmutatkozik, hogy a könyvtárnak minősíthető intézmény fogalmától a könyvtárak „számának" meghatározásáig csak mintegy „kerülő úton" lehet eljutni. Az Unesco-ISO statisztikai előírás következő két bekezdése ugyanis áttételes választ vár arra az alapvetőnek és evidensnek látszó kérdésre, hogy egy országban „hány könyvtár van?". Két formális alapegységet rögzít: az „igazgatási" (irányítási, szervezeti) egységeket és a „szolgáltató helyek" egységeit. Az előbbi esetben még az is bizonytalan, hogy a hazai könyvtári szervezetek, intézmény irányítási formációk változatos valóságából kiindulva milyen nyelvi értlemezés felé hajoljunk. Itt ugyanis az eredeti szabványszövegben „adminisztratív egységről" (administrative unit) van szó, mely vagy egyetlen, önállóan működő könyvtárat, vagy a „könyvtárak egy csoportját" jelenti, de mindenképpen: közös „igazgatás vagy közös irányítás alatt" (under a single director or a single administration). A szervezeti, ügyintézési, irányítási egység nem kétséges olyan esetekben, mint a városi – kerületi – könyvtári ellátórendszerek, de pontosítást és példákkal való alátámasztást igényel – mondjuk – az egyetemi és tanszéki könyvtárak viszonylatánál.

Míg az igazgatási-irányítási egység fogalmát a mi könyvtári statisztikáink nem ismerik, a „szolgáltató helyek" hazai definíciója a közművelődési adatszolgáltatások jelentőlapján évek óta szerepl, szellemében és tartalmában azonos módon a nemzetközi ajánlással. A feladat ebben az esetben is abban áll, hogy az „eltérő helyeken" („in separete quarters" – ahogy az eredeti szöveg mondja) az olvasóknak – használóknak – nyújtott szolgáltatási pontok alapvető kritériumát, a „térbeli elkülönülést" megfelelően értelmezve a szakkönyvtári ellátóhelyekre is alkalmazni tudjuk. Hiszen ennek a kritériumnak az alkalmazásánál nemcsak az „eltérő épület", hanem (pl. egy egyetem nagy épületkomplexusán belül a tanszéki könyvtárak esetében) a szó alapvető értelmében vett fizikai „különállás" is mérvadó lehet.

A könyvtári statisztikák megalapozásának másik igen fontos és ugyancsak kényes feladata *az állomány és a gyarapodás* „számolási eljárásai"-nak meghatározása. Különösen azért lenne sürgető ebben a kérdésben rendet teremteni, mert a nem-hagyományos dokumentumok körében nálunk is igen elasztikus a nyilvántartási, számítási és közlési gyakorlat. Sajnos a nemzetközi szabvány óvatos – és némiképp következetlen – konzervatív megoldást rögzít. Alapdefinícióinak körében ugyanis csupán két számítási egységgel találkozunk – a fizikai egységként értelmezett (és a tékázott dokumentumokra is kiterjesztett) kötet, valamint a bibliográfiai egyésgként használt cím fogalmával. A későbbiekben viszont a statisztikai jelentésben előírt adatok körében mégis szerepeltetnek három további egységfogalmat: a polcfolyómétert, a tekercset (a mikrofilmeknél) és a fizikai egységet (a mikrodokumentumoknál). Azt azonban nem rögzítik – csupán az előírás gondolkodásmódja, szelleme jelzi –, hogy a könyvtári állomány mennyiségi mérésénél e „fizikai egység" fogalmának az általánosítása, kiterjesztése ajánlatos. Hiszen magát a „kötet" fogalmát is gyakorlatias észszerűség, a prakticitás segítette érvényre jutni. A hagyományos könyvtári dokumentumoknál – az eddigi gyakorlattal és a nemzetközi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szabvánnyal összhangban – a kötet fogalmát megtartva, a speciális kiadványok (térképek, kéziratok, hangzó, vizuális és audiovizuális dokumentumok) típusonként részletezett csoportjainál pedig ennek a „fizikai (pontosabban: raktározási) egységnek" a minél részletesebb és pontosabb definíciójával lehetne csak egységes nyilvántartási szabályokat és mérési módokat iniciálni. A nemzetközi szabvány adaptációjának és részletes „továbbbontásának" mintapéldája lehet a Német Szövetségi Köztársaságban több éves bizottsági munkával létrehozott könyvtárstatisztikai szabvány vonatkozó definíciócsoportja.[4] Ez a DIN 1425 számú, 1979 elején érvénybe lépett német szabályozás az állományadatok körében a könyvek és az időszaki kiadványok mellett több nagy főcsoportban nagyon részletes tagolást is hoz mindazokról a könyvtári anyagokról (kivéve a szakkönyvtárak kéziratait, gépiratait), melyek a mi statisztikáinkban egyszerűen az „egyéb" dokumentumok nagy összefoglaló csoportjaiba kerülnek (egyéb nyomtatványok: térképek, szabványok, szabadalmak, kották, speciális nyomtatványok, kéziratos anyagok, képanyagok, mikroformák; audiovizuális anyagok: hanglemezek, magnetofonszalagok, diák, transzparensek, filmek, videoszalagok, képlemezek, eszközkombinációk; játékok). Nem azért utalunk erre az eljárásra, mintha a német szabvány dokumentumtipológiája és csoportalkotása támadhatatlan lenne, inkább azért, mert gyakorlatias és előretekintő: számot vet ezeknek az információhordozóknak a rohamos növekedésével, és számontartásukra értelmes kereteket jelöl ki.

Visszatérve az állományegységek számítási módjára, a nemzetközi szabványnak az a követelménye, hogy a gyűjtemény egészéről és a gyarapodásról szóló közlések fő részeiben kötet (állományegység), cím és polcfolyóméter szerinti, tehát három szempontból is kell adatot közölni, hazai gyakorlatunkban aligha lesz érvényesíthető. Különösen a „cím" – a bibliográfiai egység – állománystatisztikai fogalmának adaptálása ütközik akadályokba. Állománynyilvántartási gyakorlatunk erre nem ad lehetőséget, ilyen célú módosítása nem látszik észszerűnek. Ugyanakkor: a polcfolyóméterenkénti számításnak nincs akadálya. (Az említett NSZK szabvány ugyancsak elhagyja a címek szerinti számolást és a fizikai egység és a polcfolyóméter kettős adatára építi a mérést.)

A jelenlegi magyar könyvtárstatisztikában kevés a pénzügyi vonatkozású adat. A közlések tartalma is eltérő a közművelődési és a szakkönyvtári adatgyűjtéseknél. Az előbbi esetben a tárgyévben az „állománygyarapításra fordított összeg" nem tartalmazza sem a folyóiratok, sem az ún. csoportos leltárkönyvekben nyilván nem tartott, egyéb különgyűjteményi anyagok beszerzésére fizetett költségeket. Ezzel szemben a szakkönyvtári statisztika minden gyarapítási kiadást (az időszaki kiadványok beszerzésére fordított összegeket, a más intézményektől rendelt fordítások költségeit) is együttesen, egyetlen számadatban kívánja közölni.

Az Unesco-ISO előírás az utóbbi értelmezéssel egyezik, az „évi beszerzés" értelmezéseként az összes könyvtári tétel költségét kéri. És egyértelműen kiadásokról olvasunk, tehát ez a pénzügyi mutatószám nem tartalmazhatja az ajándékként, kötelespéldányként állományba vett egységek értékét. Ezen túlmenően: ha előre kívánunk lépni abba az irányba, hogy statisztikáink a könyvtári munka gazdaságosságáról részletesebb információkat, elemzési, összehasonlítási alapadatokat nyújtsanak, a szabvány kialakításánál – a nemzetközi kívánalomnak megfelelően is – a „működési kiadások" teljes évi összegét illetve

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a gyarapítási költségek mellett a „személyi kiadások" részadatát is szükséges lesz bevezetnünk. Még a nem önálló gazdálkodási intézményekben is meg lehet talán találni annak a módját, hogy a könyvtári pénzügyi ráfordításoknak legalább ezeket a fő mutatóit el lehessen különíteni.

Míg a működési feltételek – a helyiségek, állományok, gyarapítás, személyzet – terén viszonylag optimális és egységes szemléletet és kívánalmakt lehet rögzíteni, a könyvtári statisztikának a működési, szolgáltatási adatok, a teljesítmények mérése terén nagyon józanul kell ismernie önnön határait. Az semmiképpen sem lehet cél, hogy olyan regisztráló eljárásokat kívánjunk meg, melyeknek munkabefektetése sokkalta nagyobb, mint a hozadék, a gyűjtött adatok információs értéke. A szabadpolcos – dokumentum és a használó kötetlen érintkezését szolgáló – könyvtárban pedig szinte lehetetlen is megoldani a használatról adott tudósítást. Az olvasók, a könyvtárlátogatók és kölcsönzések „klasszikus" működési adatai mellett viszont kialakultak a szolgáltatásoknak olyan mérhető területei, melyeket – talán éppen megragadható egzaktságuk miatt is – a nemzetközi statisztikai előírások a részletezett és összehasonlítható adatok között tartanak számon. Mindenekelőtt a könyvtárközi kölcsönzés terén: a nemzetközi szabvány külön kívánja a „kapott" és a „teljesített" kérések számának közlését, s az utóbbin belül viszont az eredetiben és a másolatban szogáltatott tételeket. A reprográfiai szolgáltatások adatai egyébként – hazai gyakorlatunkkal ellentétben – jelentősen részletezettek: az olvasóknak közvetlenül szolgáltatott másolatok és a könyvtárközi kölcsönzés reprográfiai vonatkozásainak külön számlálása mellett a könyvtárak által készített fotó- és mikromásolatokról különálló adatokat is előír az Unesco kérdőíve.[5]

A tájékoztató szolgáltatások egyéb formáiról – eseti bibliográfiák, fordítások, témafigyelések, referátumok stb. – semmiféle támpontot nem kapunk a nemzetközi szabályzatban. A szakkönyvtári adatszolgáltatásainkban ilyen jellegű rovatok szerepeltek ugyan a korábbi években, s a nagyobb közművelődési könyvtárak is készítettek – más jellegű – számszerű táblázatot bibliográfiai tevékenységükről, az egyöntetű és következetes eljárást talán itt a „minőségi" és a „mennyiségi" szempontok helytelen keveredése is hátráltatta. Az a külföldi példákban szereplő számlálási mód, mely (a kért, feldolgozott) témák száma, illetve bibliográfiai jellegű munkáknál a feldolgozott tételek, fordításoknál az oldalak száma szerinti kettős vetületben próbálja megragadni az ilyen irányú munkák volumenét, kénytelen eltekinteni az így készült termék jellegétől. Amiként az olvasók számának országos halmazában is egy egységként szerepel a kutató-fejlesztő munkát végző tudós és a népszerű irodalmat kölcsönző olvasó, úgy a tájékoztató szolgáltatás aktív formáinak mérésében is egyöntetű alapegységek általánossá tételével lehet statisztikai mérésrendszert létrehozni.

Összegzésül

A hazai és nemzetközi statisztikák közötti eltérések néhány lényegesnek vélt pontja kiemelésével kívántuk illusztrálni és konkretizálni, hogy az új magyar statisztikai alapdokumentum nem lehet mechanikus adaptáció, de nem is hagyhat nyitva – a könyvtári

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tevékenység számszerű tükröztetését érintő – alapkérdéseket. A jelenlegi helyeztben a nemzetközi elvárásoknak nem tudunk megfelelni, nem ítélhetjük koherensnek hazai adatrendszerünket, sem szellemileg kellően megalapozottnak a tetemes könyvtári energiát lekötő és hasznos felvételeket. A többágú statisztikák az évek során megkövültek, s egyszerre sok is kevés is, amit kapunk, – reménykedve és szkepszissel nyúlunk vaskos országos táblázatos anyagaink után. A könyvtári statisztika rejtett neuralgikus szakmai ügy, szinte minden könyvtárvezető, hálózat, irányító szerv él velük. Nemcsak erényeit érzékeli, hanem hiányosságait is tapasztalja. A könyvtárügyben is ki kellene heverni azt a félelmet, melyet talán az keltett – és kelt ma is – a statisztika iránt, hogy a puszta mennyiségi ellenőrzés mechanikus eszközeként használják. A kérdést körültekintően kell rendezni –, ahol módunkban áll: a nemzetközi formákhoz, módszerekhez kell igazodnunk, ahol nem: a saját hagyományainkat kell egységesíteni. Ez kell, hogy a hazai szabványosítás egyik fontos, soron következő lépése legyen.

JEGYZETEK

1. Recommendation concerning the international standardization of library statistics adopted by the General Conference at its sixteenth session. (Paris, 1970.) Unesco. 19 p. (Négynyelvű kiadás.)
2. International library statistic. International standard. First edition. Genf, 1974. ISO. 5 p.
3. HOCHGESAND, K.: Note on the revised Unesco statistical questionanaire on libraries c. előadása az IFLA 1978-ban tartott 44. kongresszusán.
   WILLIEMS, Joel: Proposed revision of selected section of Unesco questionnaire on statistics of library – 1974 c. előadása az IFLA, 1977-ben tartott 43. kongresszusán.
4. Bibliothekstatistik. DIN 1425. Berlin, 1978. 19 p.
5. Unesco. Questionnaire on the statistics of libraries. 1977. Paris, 1978. 4 p. 5 lev.

Izelítő
Horst Kunze: Alles für das Buch c. könyvének illusztrációiból

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÖNYVTÁRAK KÖZPONTI NYILVÁNTARTÁSA ÉS A STATISZTIKA

MOHOR Jenő

A Magyar Minerva 1900–1932 között megjelent hat kötete, az 1965-ben közreadott Könyvtári minerva, a két év múlva már „új könyvtári nyilvántartási rendszert" sürgető cikk (BERECZKY Lászlóé a Könyvtárosban [1967. 379. p.]), végül az 1969-es Szakirodalmi kalauz (Tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköri kódexe) után, a különféle könyvtárstatisztikai kiadványok mellett, még mindig hiányzik a teljes magyar könyvtárügy – a könyvtári rendszer – áttekintésének, a könyvtárakról való sokoldalú tájékozódásnak a lehetősége. Ezt a hiányt ismerte fel, és ennek a lehetőségnek megteremtését tette kötelességünkké a könyvtárakkal foglalkozó legmagasabb szintű jogszabály (a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete), kimondva, hogy „a könyvtárakról központi nyilvántartást kell vezetni". A további jogszabályok (a jogi szabályozás természetéből adódóan) elsősorban a kötelességek oldaláról említik a könyvtárak központi nyilvántartását: a feladatot az Országos Széchényi Könyvtárra bízzák, kötelezik arra, hogy az összegyűjtött adatok alapján tájékoztatást nyújtson, és meghatározzák a könyvtárak adatszolgáltatási kötelezettségét. Az, hogy kötelezettségeink teljesítésével milyen lehetőségeket teremtünk, már rajtunk (mindnyájunkon: az adatszolgáltató könyvtárakon, az adatbázis kialakítóin, az adatbázis használóin egyaránt) múlik.

A központi nyilvántartás határai

Az utóbbi évek különféle statisztikái általában 16–18 ezer könyvtár és könyvtári szolgáltató hely létéről adnak adatot. Azt azonban, hogy pontosan hány könyvtár (és ezen mindig az 1976. évi 15. tvr. szerinti közkönyvtárat értsünk) van ma Magyarországon, senki és semmilyen statisztika nem tudja megmondani. Teljesen bizonytalan és esetleges ugyanis a könyvtár fogalmának definiálása, a könyvtárrá minősíthető intézmények körének kijelölése. „Könyvtári minimum hiányában nem vállalkozott a szerkesztőség arra, hogy egységes és mechanikus állományhatárral kizárjon könyvtárakat" – írja Tudnivalók a használathoz című bevezetőjében a Könyvtári minerva. Közel tizenöt év elteltével hadd tegyük hozzá: igen helyesen döntött így. Ma már nyilvánvaló, hogy a kizárás, vagy a feldolgozásra érdemesítés kritériuma semmiképpen nem lehet egyetlen merev mennyiségi mutató, még azonos típusú könyvtárak esetében sem. Azt is meg kell viszont állapítanunk, hogy a „könyvtári minimum" szintjének meghatározása azóta sem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

történt meg. Hiányzik tehát a könyvtár – mint intézménytípus – lényegi ismérveinek olyan mennyiségi és minőségi jellemzőkre egyaránt kiterjedő felsorolása, amelynek segítségével megalapozottan és (többé-kevésbé) vitathatatlanul minősíthető egy intézmény könyvtárrá, vagy mondjuk „könyvtári szolgáltató hellyé". (Ez utóbbi elnevezés teljesen ötletszerű és esetleges, de nem nélkülözhető; a valóban, a szó minősítő értelmében könyvtárak és a nem könyvtár „könyvtárak" megkülönböztetésére feltétlenül szükségünk lesz a gyakorlatban és a terminológiában egyaránt.) A könyvtári minimum hiánya a könyvtárak központi nyilvántartását kettős feladat elé állítja. Egyrészt: saját határait mennyiségi és minőségi szempontok szerint egyaránt megszabva, tulajdonképpen a hiányzó meghatározásokat kell felsorolással helyettesítenie („könyvtár az az intézmény, amely a könyvtárak központi nyilvántartásában szerepel"). Másrészt: minél több könyvtárról minél több adatot, információt összegyűjtve és az érdekeltek rendelkezésére bocsátva lehetővé fogja tenni a széles körű és sokoldalú áttekintésen alapuló meghatározások kidolgozását. A differenciált adatgyűjtés igénye már 1976-ban megfogalmazódott a könyvtári statisztikáról a Könyvtáros hasábjain folyó vita során: ne terheljük a kis könyytárakat gyakori és eltúlzott adatkéréssel, a jelentőségekről viszont rendszeresen tudjunk meg minden lényeges adatot. A könyvtárak központi nyilvántartásáról szólva ugyanezt mondhatjuk el: a kis könyvtárakat – az adatgyűjtés során – nem terhelhetjük meg azzal, hogy olyan információkat kérjünk tőlük, amelyekkel nem rendelkeznek. (Magát az adatgyűjtés egészét is veszélyeztetné, ha kérdőívek tömegét zúdítanánk rájuk, így ugyanis esetleg azokat az adatokat sem kapjuk meg, amelyeket máskülönben – „méretre szabott" adatlapokon – minden nehézség nélkül meg tudnak adni.) A jelentős, a magyar könyvtárügy gerincét alkotó könyvtárakról viszont igényes, számos szempontra kiterjedő nyilvántartást kell felállítani, és ezektől joggal el is várhatjuk a megbízható adatszolgáltatást. FOGARASSY Miklós az említett vita egyik cikkében (Könyvtáros, 1976. 9. sz. 533. p.) kétezerre becsüli a gerincet alkotó, kiemelten kezelendő könyvtárak számát. A központi nyilvántartásról intézkedő jogszabály (az 5/1978. /XII. 12./KM számú rendelet) pontosan meghatározza azon könyvtárak körét, amelyektől kiegészítő adatokat kell bekérni: ezek száma mintegy ötszázra tehető (beszámítva ebbe a mennyiségbe többek között a még ki nem jelölt hálózati alközpontok megbecsült számát is). Az igazság azonban alighanem a két szám között lesz: a rendelet által előírtakon kívül még mintegy ötszázra becsülhető azoknak a (jelentős vállalati, kutatóintézeti, nagymúltú iskolai, felsőoktatási kari, tanszéki-intézeti, esetleg nagyközségi, városi kerületi) könyvtáraknak a száma, amelyek nagyságuk, gyűjtőkörük, technikai felszereltségük, vagy éppen tájékoztató tevékenységük miatt igényes nyilvántartást érdemelnének.

A könyvtárak központi nyilvántartásakor tehát kérféle döntés, kétféle minősítés válik szükségessé: vagy azt kell eldönteni, hogy az adott intézmény „kiemelt" könyvtárként, kiegészítő adatokkal szerepeljen-e a nyilvántartásban, vagy azt, hogy könyvtárnak minősül-e, illetve, hogy egyáltalán bekerül-e a központi nyilvántartásba. A Könyvtári minerva szerkesztésekor „minden könyvtár feldolgozásra került, amelyet az adatgyűjtő munkatársi gárda annak minősített". BERECZKY László már említett cikkében egy bizottság létrehívását javasolja, amelynek „gondos, egyedi vizsgálatok alapján kell könyvtárrá minősíteni az erre a rangra méltó intézményeket". A könyvtárak központi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nyilvántartásának nincs adatgyűjtő munkatársi gárdája, a gondos egyedi vizsgálatok pedig alighanem túlságosan hosszú időt vennének igénybe. Mégis, szükség esetén ezeket a döntéseket meg kell, és meg is lehet hozni –, mégpedig ott, ahol az adott intézmény külső és belső körülményeit egy kívülálló bizottságnál, vagy egy a helyszínen járó adatgyűjtő munkatársnál jobban kell, hogy ismerjék: a hálózati központoknál.

Célok és funkciók

A központi nyilvántartás célját, feladatait a vonatkozó jogszabályok nem fogalmazzák meg, mégis nyilvánvaló: a nyilvántartás felállításának célja a teljes magyar könyvtári rendszer feltérképezése, a bevezetőben említett áttekintési lehetőség megteremtése. Másként is megfogalmazva: a magyar közkönyvtárak megbízható és teljes címlistájának összeállítása, valamint – a címadatokon túl – a könyvtárak állományára és gyűjtőkörére, forgalmára, szolgáltatásaira, tájékoztató tevékenységére, működési feltételeire és technikai felszereltségére vonatkozó adatbázis létrehozása.

Az ország könyvtári helyzetéről – az ország könyvtárainak helyzetéről – természetesen elsősorban a statisztika tájékoztat, és kell, hogy tájékoztasson. A statisztika azonban nem tud teljes képet, mindenre kiterjedő áttekintést adni, hiszen elsődleges funkciója a jelenségek és folyamatok „számadatok révén történő feltárása, leírása és elemzése" (Uj magyar lexikon), illetve „tömegjelenségek mennyiségi összeállítása, csoportosítása és nyilvántartása" (a Bakos Ferenc szerkesztette Idegen szavak és kifejezések szótára szerinti megfogalmazásban). Hazai könyvtárstatisztikai rendszerünket ezen felül a mennyiségi adatok rendszeres időközönkénti begyűjtése és – talán éppen ezért – a mennyiségükben is változó adatok előtérbe állítása jellemzi. Igy – bár statisztikai összeállításaink java része általában egy adott pillanatot rögzít és jellemez – könyvtárstatisztikánk főként a könyvtári rendszer mennyiségi változásairól tájékoztat. Informativ értéke elsősorban éppen a mozgó, dinamikus jellemzők rendszeres feltárásában, a változások nyomon követhetőségének biztosításában van. A könyvtárak központi nyilvántartása tehát – amennyiben nem megismételni, hanem kiegészíteni akarja a statisztikai feltárást – a maga eszközeivel elsősorban a kevésbé változó, a dinamikussal szemben talán konstansnak nevezhető, és adott esetben nem elsősorban (vagy nemcsak) számokkal kifejezhető jellemzőket regisztrálja.

A teljes magyar könyvtári rendszer feletti áttekintés biztosításának lényege (a központi nyilvántartás felállításával) voltaképpen az összes feltehetően szükséges adat összegyűjtésében, és egy helyről való hozzáférhetőségük lehetővé tételében van. Hosszas utánjárással, különféle statisztikai kiadványok, jelentések, beszámolók és évkönyvek böngészésével, a hálózati központokkal való konzultációval, esetleg a szakirodalomban is kutatva ugyanis ma is megválaszolható jóformán minden olyan kérdés, amelyre a központi nyilvántartás, mint működő adatbank választ tud majd adni. Az adatbank fontos funkciója éppen az, hogy ezt a hosszas és bonyolult utánjárást tegye elkerülhetővé. Ennek megfelelően a központi nyilvántartás nem mondhat le a statisztikában feltáruló adatok nyilvántartásáról sem. A kétféle feltárási mód különbsége az,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hogy míg a statisztika a változó adatokat pontosan közli, a központi nyilvántartás ezeket csak bizonyos (tól-ig) határok között, az adott intézmény nagyságrendjének jellemzéséül regisztrálja. Pontosan kell viszont tartalmaznia a konstans jellemzőket, amelyeket a statisztika nem figyel, és ki kell térnie számos nem mennyiségi jellemzőre. A központi nyilvántartásban tárolt információk fontos része az adott könyvtár funkcióit (a hálózatban elfoglalt helyét, szerepét a könyvtári rendszerben); működésének a statisztikában ritkán szereplő objektív feltételeit (helyiségviszonyait, olvasói- és raktár-férőhelyét, reprográfiai és telekommunikációs lehetőségeit); szolgáltatásait és használatának módját jellemzi.

A könyvtári állomány tartalmi összetétele

A már említett „statisztikai vita" során többször is szóba került az állomány összetétele (formai, tartalmi összetétele egyaránt), mint statisztikai adat. SÁRDY Péter a vitát kiváltó cikkében (Könyvtáros 1976. 7. sz. 383. p.) az állomány-összetétel statisztikai feltárásának létjogosultságát kérdőjelezte meg, és az idő – legalább is részben – őt igazolta. Volt ugyan, aki védelmébe vette „azt a tollvonást, amellyel egy beszerzett kötet tartalmát ‚strigulázni' kell" (URBÁN László, Könyvtáros, 1976. 10. sz. 583. p.), tény az, hogy a Pécsett megrendezett könyvtárstatisztikai konferencia elé terjesztett tájékoztató jellegű előzetes szabványtervezet már csak az állomány formai (dokumentumtípusok szerinti) megoszlására vonatkozó adatszolgáltatást kívánja meg. De nem szerepel az állomány tartalmi összetételére vonatkozó semmiféle megjegyzés az Unesco könyvtárstatisztikai ajánlásaiban sem. Valóban: a könyvtári állomány tartalmi összetételének jellemzése nem tipikusan statisztikai jellegű adat. Annál inkább lényeges összetevője a könyvtárak központi nyilvántartása adattartalmának, hiszen a gyűjtőkör, a meglévő állomány szakterületi kiterjedése egy könyvtár jellemző vonásainak szerves része. És éppen így, egy könyvtárakról információt szolgáltató adatbank sem nélkülözheti ezek ismeretét. Vegyük figyelembe, hogy a Szakirodalmi kalauz (alcíméből képzett közismert becenevén a gyűjtőköri kódex) egyrészt immár tíz éve jelent meg, az idők folyamán tehát részben túlhaladottá vált (részben pedig már megjelenésekor is gyakorta inkább óhajokat mint tényeket közölt), másrészt mindössze 267 felsőoktatási és szakkönyvtár adatait közli. Nem csodálkozhatunk így azon sem, ha a könyvtáros társadalom a központi nyilvántartás felállításától mindenek előtt a megbízható gyűjtőköri tájékozódás lehetőségét várja.

E lehetőség megteremtésének módja ismét több problémát vet fel. Az egyes könyvtárak gyűjtőköri szabályzatának leírási, megfogalmazási, sőt, megjelenési (csak szöveg, szöveg és táblázatok stb.) módja annyira különböző, hogy ezek egyszerű bekérése nem vezethet célhoz; egységesítésük ugyanis eleve kudarcra ítélt vállalkozás lenne. Hasonlóképpen összegezhetetlen lenne, ha nem részletes gyűjtőköri leírást, hanem csak a főbb gyűjtési területek megnevezését kérnénk. Marad tehát az adatlap (hogy elkerüljük a riasztó „kérdőív" szót) mint a szükséges információk összegyűjtésének eszköze. A szükséges és elégséges információ mennyiségét mérlegelve itt találkozunk a következő,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a feltárás mélységét illető problémával. A túlzottan részletes tájékozódás ugyanis már az adatszolgáltatás során komoly hibaforrást jelenthet, ugyanakkor az adatlapok mennyiségét is tekintélyesen megnöveli, ami nyilvánvalóan károsan hat az adatszolgáltatási fegyelemre és megbízhatóságra egyaránt. A túl részletes adatgyűjtés az adatok feldolgozásában és visszakereshető tárolásában is jelentős nehézségeket okozna; viszont a nagyon általános kérdésfeltevés semmitmondóvá, használhatatlanná teszi a beérkező válaszokat.

Érdekes, hogy míg az egyes dokumentumok tartalmi feltárását a legkülönfélébb régi, új és még újabb módszerek és eszközök (osztályozási rendszerek, információkereső nyelvek, tezauruszok, fogalomgyűjtemények stb.) teszik mind teljesebbé, a „referral", a „forrástájékoztatás", a „tájékoztatás a tájékoztatásról" még nem jutott el odáig, hogy dokumentumgyűjtemények tartalmi feltárására alkalmas módszereket dolgozzon ki. Szokatlan kísérletre vállalkozik tehát a könyvtárak központi nyilvántartása, amikor egy erre a célra (jobb híján persze az egyes dokumentumok tartalmi feltárását szolgáló eszközökből kiindulva) összeállított, kb. 200 szakterületre kiterjedő fogalomgyűjtemény segítségével tárja fel a magyar közkönyvtárak gyűjtőkörét, illetve meglévő állományuk tartalmi összetételét.

Az adatok összegyűjtése

Magától értetődik: a statisztika r e n d s z e r e s adatszolgáltatáson alapul, adatait rendszeresen összegyűjti, a központi nyilvántartás felállításához pedig e g y s z e r i adatgyűjtésre van szükség, a jogszabály is erre az adatszolgáltatásra kötelezi a könyvtárakat. Hogy ennél mégis több szót érdemel az adatgyűjtés, annak oka a „konstans" adatok változásában, a könyvtári rendszer természetes fejlődésében van. A könyvtárak központi nyilvántartásáról intézkedő jogszabály kimondja, hogy az OSZK „köteles – a kulturális ágazat statisztikai beszámolási rendszere adatainak felhasználásával – a központi nyilvántartás folyamatos vezetéséről gondoskodni". Eddig a dolog voltaképpen egyszerű; a statisztika adatait figyelni, és ha egy könyvtár valamelyik mutatója átlép a tól-ig határokkal megvont nagyságrendi kategóriák egyikéből a másikba, e tényt a központi nyilvántartásban rögzíteni, merőben technikai kérdés, a nyilvántartás gondozásának belső mechanizmusát érintő megoldandó feladat.

A könyvtár azonban növekvő, fejlődő intézmény, és nemcsak a statisztikailag mért (mérhető) mennyiségek tekintetében. Az egyszer begyűjtött információmennyiség pedig fokozatosan elavul, egyre kevésbé a valóságot, egyre inkább az 1979–1980-as történeti valóságot tükrözi majd. Hacsak meg nem találjuk időben az adatok felújításának, a változások nyomon követésének módját. Ez a mód természetesen nem lehet azonos az évenkénti teljes adatfelvétellel (értelmetlen is lenne, hiszen lényeges nagyságrendben még a statisztikai adatok is csak több év alatt módosulnak), de nem hagyatkozhatunk a lényeges változások (pl. új épület, jelentős gyűjtőköri változás, a fenntartó összevonása stb.) spontán bejelentésére sem. Bár ez utóbbi hasznos, sőt szükséges voltáról meg vagyunk győződve, az adatbank karbantartásának, szükségszerű felújításának gondját nem bízhatjuk az önkéntes bejelentések esetlegességére. És természetesen itt sem hagyhatjuk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

figyelmen kívül a könyvtárak különbözőségét. Amint az a statisztikai adatszolgáltatás megújítására irányuló törekvésekben is megfogalmazódott: többször, többet kell a könyvtári rendszer gerincét képező könyvtárakról megtudnunk. Fejlődésüket, jellemző adataik lényeges változásait évről évre figyelemmel kell kísérnie (és szükség esetén regisztrálnia) a központi nyilvántartásnak. A teljes adatmennyiség felülvizsgálatára azonban legfeljebb öt évenként kerülhet sor.

Az adatok hasznosítása

A magyarországi közkönyvtárak legkülönfélébb adatainak, jellemzőinek összegyűjtése, az egybegyűjtött adatok feldolgozása, visszakereshető, információszolgáltatásra alkalmas tárolása jelentős munkával létrehozott l e h e t ő s é g. Éppen úgy lehetőség, mint ahogy lehetőségeket kínál a statisztikai adatfeltárás is. A statisztikai adatok „haszna" – hasznosítása – az „okosan olvasott" statisztikai kiadványok nyújtotta lehetőségek megragadása a többször felidézett „statisztikai vita" egyik sarkalatos pontja volt. Hogy a könyvtárak központi nyilvántartásának felállításával és működtetésével létrejövő adatbank használatában rejlő számos lehetőséggel ki, hogyan, milyen célok érdekében és milyen eredménnyel él, mindez egy néhány év múlva megírandó cikk tárgya lehet majd.

Ízelítő
Horst Kunze: Alles für das Buch c. könyvének illusztrációiból

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

DÖNTÉSELŐKÉSZÍTÉS ÉS TERVEZÉS STATISZTIKAI ADATOK, MUTATÓK, MUNKANORMÁK FELHASZNÁLÁSÁVAL

Tapasztalatok a József Attila Tudományegyetem könyvtári hálózatában

NOVÁK Ákos

Társadalmi igény – könyvtári gyakorlat

A tudatos és tervszerű irányító, vezetői tevékenység lényeges alkotó elemei az értékelés, az elemzés, a tervezés. Jelentőségük vitathatatlanul meghatározó jellegű a termelési szférában. Ott mind a külső igények, mind a belső (üzemi, vállalati) adottságok, illetve lehetőségek „naprakész" ismeretében rendszeresen kell értékelni a korábbi eredményeket, következtetni kell a fejlődés valószínűsíthető irányára. A jövőt illetően elvi, de elsőrendűen gyakorlati célkitűzéseket kell meghatározni. Az ilyen alapon nyugvó, rövid távra szóló és távlati tervezés során a különféle mutatók, normák, tényleges teljesítményadatok nem nélkülözhetők.[1]

A termelés területén – a tervezés hatékonyságának fokozása érdekében – újabban az úgynevezett *stratégiai tervezés* alkalmazását szorgalmazzák. Ennek lényege: olyan 8–15 évre szóló állandó koncepciórendszer összeállítása, amely nem túlszabályozott, tíznél kevesebb világos célt tartalmaz, a mindenkori részletmódosítást megkönnyíti. Az ismertetett módszer egyidejűleg és szükségszerűleg feltételezi a rövidebb időszakra, 1–3 évre szóló tervezést.[2]

Mind a visszamenőleges értékelés, mind az előre tekintő tervező tevékenység igényli és egyúttal széleskörűen fel is használja a statisztikai adatokat. A statisztika hazai jelentőségének újabb keletű növekedését igazolja az a tény, hogy az összehangolt statisztikai rendszer kialakítását szolgáló *új statisztikai törvény* mindössze néhány éves.[3] A törvény megjelenése, 1973 óta gyűjtött tapasztalatok összegezésekor a KSH elnöke általános érvényűen állapítja meg, hogy a statisztika elősegíti a gazdasági helyzet megismerését, a fejlődést adatokkal támasztja alá, alkalmas nyersanyagot szolgáltat az élet számos területén általában az irányításhoz, közelebbről az elemzéshez, döntéshez, tervezéshez.[4]

ERDÉSZ Tiborné arra világít rá, hogy a társadalmi-gazdasági jelenségek statisztikai vizsgálata nem nélkülözheti az adott körülményektől függő és meghatározó jellegű politikai vonatkozásokat, amelyekre a kulturális statisztika különösen érzékeny.[5]

A kulturális statisztikán belül a könyvtári statisztika fontossága is egyértelmű. A tudományos és szakkönyvtárak 1964-ben megrendezett módszertani tanácskozása így összegezte a felszabadulás óta eltelt időszak jövőbe is mutató tapasztalatait: „A hálózati tagkönyvtárak, tájékoztató szervek munkájának irányításához, ellenőrzéséhez pedig már munkanormákkal, minőségi mutatókkal, a hatékonyság mérésére alkalmas módszerekkel kell rendelkeznünk."[6]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A hazai könyvtárügy egésze, az egyetemi könyvtárak többsége ugyancsak rendelkezik távlati tervekkel, sőt elvétve stratégiai tervezésre is van példa. A könyvtárak sok esetben támaszkodnak a statisztika közvetítésével feltárt összefüggésekre, munkanormákat alkalmaznak, teljesítményadatokat értékelnek.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára elsőként, már 1948-ban alkalmazott munkanormákat. CSŰRY István 1953-ban munkafolyamatokat elemzett és ugyanekkor a munkanormák megállapításának módjára is kitért.[7]

Az 1956-os könyvtári törvény életbe lépése óta erőteljesen fokozódott a munkaszervezet vizsgálatával, a belső és külső ellenőrzéssel, a teljesítmények értékelésével kapcsolatos és az adatok, mutatók, normák és teljesítmények egybevetésére irányuló elemző, minősítő, tervező munka.

Áttekintésünk keretei között feltétlenül említést érdemelnek a nagyobb korszakot átfogó, sokrétű idősorok. A műfaj egyik legrangosabb és leggondosabban összeállított munkája az egyetemi és főiskolai könyvtárak 30 éves fejlődését bemutató adattár, amely e könyvtárak II. országos értekezletére jelent meg.[8] Kisebb korszakot áttekintő elemzésre is van példa. SÁRDY Péter értékelő vizsgálatában a felsőoktatási és a szakkönyvtárak esetében megfigyelhető változások statisztikai összevetését és következtetések levonását vállalta.[9]

A könyvtári gyakorlatban alkalmazható, kipróbált módszerek választéka is nagy. Ismételten CSŰRY István nevét kell említenem, aki az egyetemi könyvtárak munkájában alkalmazható mennyiségi mutatókról jelentetett meg magas színvonalú tanulmányt.[10] A műszaki egyetemi könyvtárakra vonatkozó irodalomból HÉBERGER Károlynak a szervezeti korszerűsítés elméleti és gyakorlati kérdéseivel egyaránt foglalkozó munkája érdemel figyelmet.[11]

A hazai könyvtári munkanormák témájával foglalkozó művek közül csak utalok a körképet nyújtó, tudományos és szakkönyvtárak normatíváit feldolgozó önálló kiadványra.[12] SALLAI István könyvtárépítéssel kapcsolatos, tervezési irányszámokat is rendszerező cikke ugyanitt kell, hogy helyet kapjon.[13] A hálózaton belüli körülhatárolt vizsgálatok közül példaként MÓRA László[14], illetve SZENDRŐ Gézáné[15] közleményeit választottam ki.

Bár nem kizárólag a tudományos nagykönyvtárakra, egyetemi könyvtárakra érvényes, ugyanakkor ott is jól hasznosítható mutatók, statisztikai módszerek használatára ösztönöz URBÁN László 1974-ben megjelent tanulmánya.[16]

A szemelvényes áttekintés – ha nem is meggyőző módon, de némileg – elfogadhatóan támasztja alá azt a tényt, hogy a mutatók, statisztikai adatok, normák már kellő polgárjogot kaptak a könyvtári, az egyetemi könyvtári gyakorlatban.

A hálózati felelősi munakör részleges önállósulása óta eltelt közel húsz év fejleményeit mérlegre téve a József Attila Tudományegyetem könyvtári hálózatában még csak szerény eredményeket értünk el, amelyek természetesen nem mérhetők össze a debreceni egyetemi könyvtár vagy a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtára élenjáró eredményeivel.

Az 1961-től napjainkig terjedő időszakot – tartalmi és formai sajátosságok alapján – két fő részre lehet bontani. Az első fő időszak 1961-től 1968-ig, az önálló Hálózati és Reprográfiai Osztály megalakulásáig tart. A második időszak 1968-ban kezdődött és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

még nem zárult le. Ez utóbbin belül két kisebb szakaszt lehet elkülöníteni. Az első 1968-ban kezdődött és 1972-ig tartott, a második pedig már hetedik éve tart.

A közvetítő jellegű hálózati tevékenység időszaka (1961–1968)

Az első időszak a hálózati feladatok bizonyos mértékű összpontosításával kezdődött. A központi könyvtár vezetése ekkor néhány feladatot (a hálózat könyvfeldolgozásának szervezése, módszertani irányítás, tanácsadás állandósítása, az egyre fokozódó szakmai problémák közvetítése a megfelelő könyvtári részleghez, a gazdasági igazgatósághoz) kiemelt az osztálykeretek közül és egy személy munkakörébe sűrítette. Az új helyzet azonban nem hozhatott gyors és nagyarányú változást, mert a hálózati felelősnek egyéb kötelességei is voltak a könyvtárban, nem is szólva arról, hogy a hálózat méretei már ekkor is figyelemre méltóak voltak.

Az 1961-es statisztikai felmérés szerint a tudományegyetem három kara és az úgynevezett központi (ideológiai, testnevelési) intézmények, kollégiumok 56 szervezeti egységet fogtak össze, amely 45 könyvtárral rendelkezett. A teljes könyv- és folyóiratállomány 303 000 kötet, a tagkönyvtárak főfoglalkozású könyvtárosainak száma viszont csak 9 fő volt.

A hálózati felelős fenti keretek és körülmények között végzett nagyobb jelentőségű munkái közül részletesebben hárommal foglalkozom. Az egyik megbízatás a hálózatban lévő állomány visszamenőleges feldolgozásához kapcsolódott. Tervet kellett készítenie a teljes állomány feldolgozásának idő- és teljesítménykihatásáról a központi könyvtár ekkor érvényes feldolgozási normája, illetve elért teljesítménye alapján. A tervezetnek ezen felül a hálózati állomány gyarapodásának fokozatos emelkedésével, annak a feldolgozás növekedésére gyakorolt hatásával, valamint a rendszeres apasztással is számolnia kellett. A végeredményként kapott 45 éves időkihatás meglepte az érintett munkatársakat, realitását azonban belátták. (NOVÁK Á.: A Szegedi Egyetemi Könyvtár hálózati teendőinek körvonalazása. Kézirat. 1961. 8 p.)

A következő két évben a hálózat feldolgozott műveinek száma magasabb volt a 4 500 kötetes számított értéknél. A további két év lényegesen kisebb teljesítménye miatt azonban megtörtént a kiegyenlítődés. Ha a számítások öt évre szóltak volna, most teljes sikerről lehetne beszámolnom. 1966-tól azonban már csak az új beszerzésű tőkés könyvek feldolgozásához járult hozzá a könyvtár vezetése, tekintettel arra, hogy új feladatok ellátásának feltételeit kellett megteremteni a könyvfeldolgozó osztályon. Igy a tervezett teljesítmény hosszú távú érvényesülésének ellenőrzésére nem kerülhetett sor.

Az egyetemen és a főiskolán a folyóiratolvasók körét szándékoztunk növelni az 1967-ben szerkesztett folyóirat jegyzék kiadásával. (NOVÁK Á.: A József Attila Tudományegyetem és a Szegedi Tanárképző Főiskola kurrens külföldi folyóiratai. Szeged, 1967. 190 p. A Szegedi Egyetemi Könyvtár Kiadványai. 49. sz.) E jegyzék tartalmi elemzésével az volt a szándékunk, hogy megvizsgáljuk a tanszékek, tanszékcsoportok, a két társintézmény gyűjtőkörének tükröződését, tisztázottságát a folyóiratok beszerzésében, kiszűrjük az indokolatlan beszerzéseket, átfedéseket, felderítsük az egyes tudománycso-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

portok, tudományok irodalmának alapvető hiányait statisztikai és egyéb módszerekkel. A közben itt is jelentkező feladatmódosulás (a Hálózati és Reprográfiai Osztály megszervezése) miatt a megkezdett vállalkozás, sajnálatos módon, félbemaradt.

Az eddigieknél messze nagyobb fontosságú és méretű munkálatra is sor került ebben az időszakban. A hálózati felelős 1965-ben 63 kérdést tartalmazó adatgyűjtő lap segítségével felmérte a hálózat helyzetét. Vizsgálta az állomány feltártságának mértékét, a katalógusok állapotát, az igénybe vehető szolgáltatások fajtáit, a használók körét, az igénybevétel módját, a hatékony szolgáltatásokat akadályozó tényezőket. Az adatgyűjtésnek többek között a könyvtári hálózat szolgáltatásrendszere távlati feladatainak megállapításához is megfelelő alapul kellett szolgálnia. Az adatgyűjtő lap kérdéseinek megfogalmazásakor az volt a cél, hogy a válaszok – bár többségük szöveges volt – általában statisztikailag is értékelhetők legyenek. Az így nyert 153 táblázat a pillanatnyi helyzetről könnyen áttekinthető, egyedileg és összességében vizsgálható, összehasonlításhoz támpontul vehető adatmennyiséget szolgáltatott. Tapasztalni lehetett, hogy a táblázatok a közvetlen és közvetett felhasználás során mennyire egyértelműen világítottak rá mind a legsürgősebb, mind a távlati feladatokra. Éppen ezért a végzett munka értékelésekor, és a hálózat éves terveinek összeállításakor jól hasznosítottuk a bennük foglaltakat.

A tagkönyvtárak éves statisztikai adatai és az azokból készült táblázatok ugyancsak általánosan használt mérő-, értékelő- és problémákra rávilágító munkaeszköz volt. Igaz, hogy többhetes munka a tagkönyvtárak egyedi lapjainak ellenőrzése, javítása és a 25 oldalas összesítő jelentés kitöltése. Az ilyen mélységű decentralizált adatfeldolgozás szükségességét lehet, sőt kell vitatni. Azt azonban el kell ismernünk, hogy a területileg, hálózati hovatartozás alapján, az állomány nagyságrendjének megfelelően stb. csoportosított adatok teljesen feleslegessé tették a kiegészítő adatgyűjtést. Feltehetően az országos szintű hálózatközi összehasonlítást is nagyon megkönnyítették. Egyidejűleg a hálózaton belüli statisztikai, sőt tervező tevékenységhez is könnyen elsajátítható és alkalmazható elemzési módszereket kínáltak, lényegében a statisztikus szemlélet és gyakorlat megalapozását segítették elő.

A kezdeményező hálózati tevékenység időszaka (1968-tól)

A következő időszak formai és tartalmi keretét a Hálózati és Reprográfiai Osztály megalakulása, majd működése szabta meg. Ezen belül, a mintegy öt évig tartó *első szakaszra* az jellemző, hogy felmértük a központi könyvtár alapvető hálózati feladatait és kiválasztottuk az új osztály feladatkörébe tartozó teendőket. Az új körülmények első eredménye a hálózat működési szabályzatának a kiadása volt, amely a még fennálló színvonalbeli és szolgáltatási eltéréseket volt hivatva csökkenteni és egyidejűleg összegezni a magasabb szintű követelményrendszert.

A *második szakaszban* a meginduló egyetemi oktatási reform érdemi munkálatai, a kapcsolódó szervezeti változások: az integrált oktatási egységek létrehozása egyetemünkön[17] számottevően befolyásolták a hálózati tevékenységet. Az 1971-ben végzett helyzetfelmérésre támaszkodva javaslat készült a tudományegyetemi könyvtárhálózat fejleszté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sére. (NOVÁK Á.: A JATE Központi Könyvtára és könyvtári hálózata távlati fejlesztési terve. 1972–1980. Kézirat. 1972. 33 p.) Ehhez igénybe vettük a tagkönyvtárak 1971-es statisztikai jelentéseit, felhasználtuk az oktatók, kutatók, hallgatók adott tanévi létszámadatait. A feltételezett összevonással létesülő 12 tanszékcsoporti könyvtáron kívül 2 további oktatási egység, 2 egyetemi gyakorló iskola és 5 tudományegyetemi kollégium könyvtárának azonos elvek alapján működő egységes rendszere megvalósítására, illetve továbbfejlesztésére vonatkozó javaslat minden egyes könyvtár esetében közvetlenül hasznosítható és számítással nyert, esetleg becsült adatokat tartalmazott.

Igy adatokkal rendelkeztünk az olvasókról (lehetséges használók: oktatók, kutatók, hallgatók), az állományról (teljes 1970-es és távlatilag – feltételezhetően – megkétszereződő állomány), a katalógusrendszerrel kapcsolatos igényről, az olvasói tér befogadóképességéről (lehetséges használók 10 %-ának egyidejű elhelyezése 1–1,5 m^2-es térigénynyel személyenként), az állomány térigényéről (a megkétszereződő könyvállomány 5 %-ának és legalább 100 kurrens folyóiratnak az elhelyezése az olvasói térben, a teljes könyvtári állomány elhelyezésének biztosítása a raktárban), az általános térigényről (olvasói tér és kölcsönző, raktártér, könyvtárosok munkatere), a létszámigényről (az 1959-es egyetemi könyvtári konferencia ajánlása[18] alapján 10 000 kötetenként 1 főfoglalkozású könyvtáros beállítása), a nyitvatartás mértékéről (8–12 óra).

Az ismertetett előterjesztéshez tematikailag szorosan kapcsolódott egy pályázati anyag is, amely a növekvő követelményekhez alkalmazkodó és az ügyvitelgépesítést, számítógépet ilyen céllal igénybe vevő hálózati központ létrehozásának lehetőségét mérte fel. Az összeállítás – bár érintőlegesen – mind a központi könyvtár, mind a tagkönyvtárak statisztikai adatainak ésszerű gyűjtését és gépi úton történő feldolgozását is felvetette. (NOVÁK Á.: A gépi adatfeldolgozás további alkalmazási lehetőségei a Központi Könyvtár egyéb munkaterületein. = Gépi adatfeldolgozás a könyvtári munkában. Bp. 1974. NPI. 73., 79. p.)

Az egész könyvtárhálózatot érintő kezdeményezésünkkel szemben legalább két-három évig tartózkodást tapasztaltunk. Maga a témafelvetés is szokatlan lehetett intézményünk számára. Sokan a tanszékeken folyó tevékenység „belügyeibe való beavatkozásnak" tekintették az átszervezéssel járó gyakorlati javaslatainkat. Az elzárkózó magatartás feszültsége az oktatókkal folytatott közvetlen megbeszélések hatására észrevehetően oldódott. A közhangulat módosulásában az oktatók hazai és főleg külföldi felsőoktatási intézményekben szerzett tapasztalatai (amelyek egy része elgondolásainkkal rokon vonásokat mutatott) is segítségünkre voltak. Oktatóink jelentős hányada belátta, hogy az oktatással és a kapcsolódó kutatással szemben támasztott követelmények teljesítésekor feltétlenül szükség van a könyvtárak egységes rendszerére, a „nagyüzemi lehetőségek" kiaknázására, a hatékony és korszerű szolgáltatásokra.

A továbbiakban jelentős szerepet vállaltunk kari könyvtárak létrehozásában, összevont könyvtárak működésének tervezésében. (Ezt mutatják az alábbi munkák: NOVÁK Á.–FRICK M.: Feljegyzés a Bölcsészettudományi Kar kari könyvtár létesítésére vonatkozó elképzeléséről. Kézirat. 1975. 3 p.; NOVÁK Á.: Vélemény az Állam- és Jogtudományi Kar könyvtára 1978. évi rendkívüli költségigényéről. Kézirat. 1978. 4 p.; ––: Vélemény a Marxizmus-Leninizmus Tanszékek közös könyvtáráról. Funkcionális, berendezési és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

költségvetési terv. Kézirat. 1977. 11 p.; —: A Kibernetikai Laboratórium létesítendő könyvtárának előterve. 1) Alaprajz és berendezési terv. 2) Felszerelés és berendezés költségterve. Kézirat. 1977. 4 p.)

Ezek is mutatják, hogy 1977-ben egyetemünkön a könyvtári kérdések hangsúlyozott szerephez jutottak. A megelőző események betetőzéseként az egyetem vezetése megbízást adott a csoportkönyvtárak létesítésének előkészítésére, az elvi és gyakorlati kérdések összegezésére. Az igényelt tervezet osztályunk közben három főre növekedett hálózati felelősi munkacsoportja közös munkájával készült el. (NOVÁK Á.: A csoportkönyvtárak létesítésének és működésének szabályozása a József Attila Tudományegyetemen. Kézirat. 1977. 32 p.) Az utólag csatolt költségvetési tervezet – az idő rövidsége miatt – egyéni munka volt. (NOVÁK Á.: A csoportkönyvtárak létesítésének költségkihatásai. Kézirat. 1977. 6 p.)

Ez az előterjesztés tartalmilag eltért az 1972-ben készített javaslattól abban, hogy a csoportkönyvtárak egyetemi alap- és továbbképzésben, a kapcsolódó kutató tevékenységben betölthető szerepéből indult ki. A jelzett alapfeladatokból következően részletesen meghatározta az egyetemen működő valamennyi könyvtár (központi könyvtár, tanszékcsoporti, egyéb oktatási szervezeti egységi, gyakorló iskolai és kollégiumi könyvtár) egységessé váló rendszerének általános és sajátos feladatait, a szolgáltatások rendszerét, az igénybe vevők körét, az igénybevétel módját és mértékét.

A részletek ismertetését kerülve csak az alkalmazott mennyiségi mutatókra térek ki. A tervezet – az egyetem jellegéből következően – különbséget tett társadalomtudományi és természettudományi csoportkönyvtár között. A rendelkezésre álló tagkönyvtári statisztikai adatok értékelése alapján mindkét nagy tudományág típuskönyvtárában mind a lehetséges használók (az ehhez kapcsolódó napi és szolgálati évre [250 nap] számított létszám- és kötetforgalom), mind az évi gyarapodás (a kurrens időszaki kiadványok száma) ismeretében más-más mutatót vettünk figyelembe.

Azonosnak vettük viszont a napi nyitvatartás időtartamát, a tartalmi feltáró tevékenység normáját, valamint a munkaerő igényt. Az utóbbi esetben a teljes állomány alapján már nemcsak könyvtárosi, hanem egyéb (főleg kisegítő és technikai feladatkörű) munkakörben dolgozók létszám normájára is tettünk ajánlást.

A felsorolt jellemzők közül a legtöbb könyvtári munkaterülettel kapcsolatban álló forgalmi mutatók helyességének ellenőrzésére már csak az 1979-es év lezárása után nyílik mód. Akkor majd rendelkezésre áll az első, szervezetileg a központi könyvtárhoz tartozó csoportkönyvtár, a Történeti és Ókortudományi Szakkönyvtár, valamint az irodalomtörténeti tanszékek közös könyvtára mint maximális „tömegigényt" kielégítő, az előbbinél alacsonyabb szervezettségi típust képviselő könyvtár és az egyetemi gyakorló általános iskola ismét más típushoz tartozó könyvtárainak forgalmi adatsora.

Az 1977-es tervezethez csatolt költségvetési programról annyit, hogy elvi és gyakorlati jellegű tételes részből állt. A számítások során ez esetben is különbséget tettünk társadalomtudományi és természettudományi csoportkönyvtár között. (Utóbbiak esetében – az átlagosnál lényegesen drágább könyvek és időszaki kiadványok miatt – közel háromszoros beszerzési keret megállapítását javasoltuk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A tervezet e második része egy típus csoportkönyvtár rovat és tétel bontású, „átlag éves" költségvetési tervét tartalmazta. Elkészült továbbá a távlatilag teljessé váló csoportkönyvtári rendszer éves költségvetési előirányzata karonkénti bontásban. Szükségesnek látszott még egy csoportkönyvtár létesítésekor jelentkező többlet költségigény kiszámítása 5 éves végrehajtási időszak feltételezésével. A melléklet végére került egy 5 évnél régebben működő csoportkönyvtár középtávú költségvetési terve.

A költségvetési tervezet adatanyagát a könyvtári és a gazdasági igazgatósági statisztikai jelentések, tervek figyelembevételével számítottuk ki. Az előterjesztésben szereplő elgondolások, mutatók megbízhatóságát az elkövetkező évek tapasztalatai majd minősíteni fogják.

Az általános érdeklődés továbbéléseként 1979-ben az egyetem bizalma tovább fokozódott irányunkban. Ennek bizonyítéka, hogy a Kibernetikai Laboratórium újabb megbízást adott osztályunknak KALMÁR László matematikus professzor hagyatéka feldolgozásának elvi irányítására és a gyűjtemény jelentőségének megfelelő elhelyezés megtervezésére. A tervezet elkészítésekor az állomány tartalmi és formai összetételét és a feltárásra vonatkozó igényt úgy kellett értékelnünk, hogy utóbb a közvetlen használat, a kellő térigény, a védelem szempontjai is érvényesülhessenek. (NOVÁK Á.: A József Attila Tudományegyetem Kibernetikai Laboratóriuma könyvtárának berendezési terve. Kézirat. 1979. 4, 8 p.) A tervezési munka során tapasztalhattuk, hogy a nem gyarapodó kiadványanyag kezelésének, tárolásának megtervezése és szervezése több alapvető- és részletkérdésben eltér a folyamatosan növekvő tagkönyvtárakétól. Mivel hasonló feladatra a jövőben is számíthatunk, ezért az ilyen típusú gyűjteményekre, különgyűjteményekre vonatkozó általános elveket és mutatókat is ajánlatosnak látjuk összegyűjteni.

A legutóbbi hónapok fejleményeként a 8 tanszékből, 2 kisebb szervezeti egységből álló biológiai szakcsoport vezető professzora kérte fel osztályunkat az öt éven belül felépülő és a biológiai szárnyépületben kialakítandó, összevont könyvtár szolgáltatásrendszerének, telepítésének megtervezésére. (NOVÁK Á.–FRICK M.: A József Attila Tudományegyetem biológiai tömbjében [II/A ütem] létesítendő könyvtár terve. Kézirat. 1979. 20, 3 p.) A nagyigényű megbízatás általános hasznán felül azért is előnyös volt, mert lehetőséget teremtett az 1977-es csoportkönyvtári program nyitottan hagyott részletkérdéseinek tisztázására.

A statisztikai jelentés mint munkaeszköz

Helyi tapasztalataink áttekintésekor rendre megemlítettük, hogy milyen forrásból nyertük a számszerű jellemzőket. Egyértelmű volt az is, hogy milyen esetekben használtuk fel a tagkönyvtárak évi statisztikai jelentéseit. Az 1961-es statisztikai jelentéssel külön és részletesen is foglalkoztunk. Mindezek ismeretében talán felesleges további példákkal alátámasztanunk azt a tényt, hogy lényeges munkaeszközünk a tagkönyvtárak statisztikai adatanyaga. Kiegészítésként megemlítjük, hogy az azonos időpontban összegyűjtött adatokat helyi felhasználásra úgy dolgozzuk fel, hogy az esetek többségében a szükséges értékek könnyen összegyűjthetők legyenek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Nem lehet azonban kizárólagosan a statisztikai űrlapok adataira támaszkodni. A könyvtárak térigényének számításakor például figyelembe kellett vennünk a még nem leltározott, statisztikailag nem tükröződő, ugyanakkor néha nagyon is számottevő időszaki kiadványok mennyiségét.

A különféle céllal készített statisztikák egyidejű használata is megbízhatatlan eredményekhez vezethet. Példaként említjük meg, hogy az oktatási intézmények oktatási évhez igazodva adják meg az előadók és a hallgatók létszámadatait. Ugyanakkor az ott működő könyvtárak naptári év végén összegezik a szükséges mutatókat. A jelzett nehézségek igényes gyűjtés esetén természetesen elkerülhetők.

Ugy véljük, hogy az eddigiek során ismertetett gyakorlatunk összhangban van az 5/1978 (XII. 12.)KM számú rendelettel, amely a könyvtárak nyilvántartásának kötelezettségét írja elő.[19]

Végezetül kitekintő jelleggel a statisztika kérdéseivel foglalkozó pécsi tanácskozás néhány vonatkozására térek ki. Nagyon lényegesnek tartom, hogy a statisztika is helyet kapott az új hazai könyvtári szabványok rendszerében. A témához kapcsolódó kérdések alapos megvitatását azért tartom feltétlenül szükségesnek, mert például a jogszabályok és a szabványok tartalmi és terminológiai összhangját is feltétlenül biztosítani kell.

Egyetértően feltétlenül szükségesnek tartom a könyvtár fogalmának elvi meghatározását abban a formában, ahogyan a tervezetben szerepel. Indokoltnak tartanám viszont tartalmilag összehangolni az oktatási intézmények könyvtáraira vonatkozó feladatrendszer szövegét. Helyeslem, hogy a gépi adatfeldolgozás szempontjait is figyelembe veszi az új szabvány.

Célszerűnek látnám összehangolni valamennyi oktatási intézmény statisztikai adatgyűjtésének időzítését. A „Jelentés" tervezetét hosszú idő óta a legmegfelelőbbnek minősítem, a ténylegesen szükséges adatokat tartalmazza. Csak támogatni lehet azt a változtatást, hogy az űrlapon újra szerepel a gyarapodás beszerzés módja szerinti megoszlása, ami elemzések végzésekor lényeges adatként hasznosítható. Az 1978-as „Jelentés"-ek feldolgozásakor szerzett tapasztalat szerint az űrlapok formailag is jól szerkesztettek, az egyes adatok könnyen megkereshetők, a számítások többirányúan ellenőrízhetők.

Összefoglalás

A hálózati módszertani munka – jellege alapján – vezetési tevékenység. Bizonyos elemei egyelőre esetenként érvényesülnek munkánkban. Kezdeményező magatartásunk következtében az egyetem az utóbbi években egyértelműen méltányolja észrevételeinket, javaslatainkat, igényli segítségünket. A kedvező feltételek mellett számolnunk kell azonban a hálózat mennyiségi növekedésével. 1978-as adatok szerint 76 szervezeti egységben 49 könyvtár működik, a teljes állomány 450 000 kötet (1961 óta 50 %-kal gyarapodott), a főfoglalkozású könyvtárosok száma 25-re emelkedett. Helyzetünk könnyítése érdekében a központi könyvtár vezetése további munkatársakat irányított a hálózati teendők

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ellátására. Ennek következményeként kialakítottuk a munkamegosztáson alapuló hálózati felelősi rendszert.

A kellő hatékonyságú hálózati munka kibontakoztatása érdekében módot kell találnunk arra, hogy feladatainkat ne az egyedi események határozzák meg elsőrendűen, hanem távlati célkitűzéseket tartalmazó stratégiai tervre támaszkodhassék a rövid távú tervezés és a végrehajtó tevékenység.

Ismertetett tapasztalatainkról még annyit kívánunk megjegyezni, hogy tisztában vagyunk azok gyenge, vitatható pontjaival. Módszereinket éppen ezért nem tekintjük elméletileg kifogástalannak, gyakorlatunkat nem minősítjük kizárólagos helyességűnek. Ennek alátámasztására példaként említjük meg, hogy a könyvtári gyakorlatban a szükséges könyvtárosi létszám megállapításakor nem csupán a kötetszámot, hanem a lehetséges olvasói számot is figyelembe veszik.

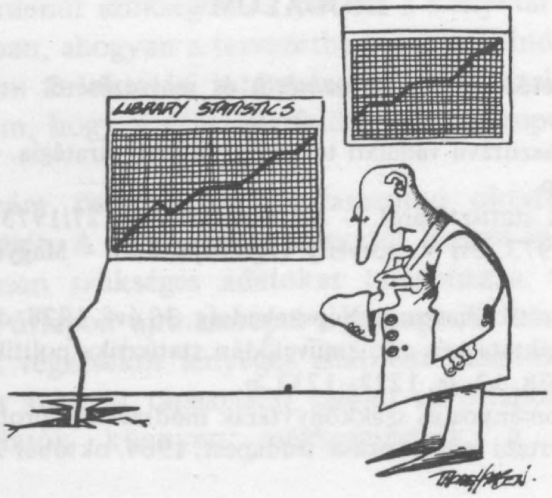
Ugy gondoljuk azonban, hogy – a meglevő fogyatékosságok ellenére – célkitűzésünket megvalósítottuk. Kellő számú példával támasztottuk alá a mérőszámok helyi gyakorlatban történő alkalmazását a döntéselőkészítésben és a tervezésben.

IRODALOM

1. FRANK Tibor: A vezetői munka tervezéséről és szervezéséről. = Vezetéstudomány, 10.évf. 1979. 1. sz. 19–23. p.
2. HORVÁTH László: Hosszútávú vállalati tervezés, vállalati stratégia. = Vezetéstudomány, 9.évf. 1978. 1–2. sz. 31–34. p.
3. 1973. évi V. törvény a statisztikáról. – A Minisztertanács 27/1973. (X. 12.) számú rendelete a statisztikáról szóló 1973. évi V. törvény végrehajtásáról. = Magyar Közlöny, 1973. 69. sz. 759–768. p.
4. BÁLINT József: A statisztika haszna. = Népszabadság, 36.évf. 1978. december 7. 3. p.
5. ERDÉSZ Tiborné: Az oktatási és a közművelődési statisztika politikai vonatkozásai. = Statisztikai Szemle, 56.évf. 1978. 12. sz. 1227–1233. p.
6. PATAKY Ernő: A tudományos és szakkönyvtárak módszertani problémái. = A tudományos és szakkönyvtárak módszertani tanácskozása. Budapest, 1964. október 21. Bp. 1965. OSZK-KMK. 12. p.
7. CSŰRY István: A szocialista könyvtári üzem szervezete és működése. = A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. 1953. 2. rész.
8. FÉNYES Miklós: Az egyetemi könyvtárak működéséről és szolgáltatásairól. 1945–1974. Bp. 1975. 51 p.
9. SÁRDY Péter: Arányok és irányok. A felsőoktatási és a szakkönyvtárak statisztikai adatainak tanulságai. = Könyvtáros, 28.évf. 1978. 11. sz. 645–650. p.
10. CSŰRY István: Egységes mennyiségi mutatók lehetőségéről az egyetemi könyvtárak tervezésében, működésük értékelésében. = Könyv és Könyvtár, 10.köt. Debrecen, 1975, KLTE Könyvtára. 15–65. p.
11. HÉBERGER Károly: A műszaki egyetemi könyvtárak korszerű szervezetének kialakítása. = Műszaki Egyetemi Könyvtáros, 1972. 1. sz. 5–13. p.
12. Tudományos és szakkönyvtárak normatívái. Bp. 1970, OSZK-KMK. 44, 9 p.
13. SALLAI István: Egyetemi és főiskolai könyvtárak építési kérdései. = Könyvtári Figyelő, 22.évf. 1976. 6. sz. 465–478. p.
14. MÓRA László: A könyvtári munkanormákról. = Könyvtáros, 11.évf. 1961. 5. sz. 270–272. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

15. SZENDRŐ Gézáné: Idő- és teljesítménynormák a Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában. = Könyvtáros, 18.évf. 1968. 3. sz. 157–158. p.
16. URBÁN László: Könyvtárstatisztikai összefüggések. = Könyvtártudományi tanulmányok. 1971–1972. 4.köt. Szerk.: KOVÁCS Máté, RÁCZ Aranka. Bp. 1974, NPI. 183–228. p.
17. Tanszékek és szakcsoportok létesítése a József Attila Tudományegyetemen. = Művelődésügyi Közlöny, 1971. 22. sz. 356–357. p.
18. Egyetemi könyvtári konferencia. Szeged, 1959. december 10–12. Bp. 1960, OSZK-KMK. 189. p. /Uj Könyvtári Füzetek 1./
19. A kulturális miniszter 5/1978. (XII. 12.)KM számú rendelete a könyvtári rendszer szervezetéről és működéséről. = Művelődésügyi Közlöny, 1979. 1. sz. 6–7. p.

A Scandinavian Public Library Quarterly humorából

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ÉRV ÉS ESZKÖZ

A könyvtári statisztika felhasználásának tapasztalatai Pest megyében

BÉKÉS György

Az országos statisztikai adatokból közismert Pest megye közművelődési könyvtárügyének helyzete. Néhány évvel ezelőtt nemcsak az ellátottság és a hatékonyság volt kedvezőtlen, hanem a fejlődés üteme is. A könyvtárügy elmaradottságát, lassú fejlődését a megye sajátos helyzete magyarázza:

- Az ország legnagyobb lélekszámú megyéje. A népességnövekedés jelentős része hosszú éveken keresztül nem a természetes szaporodás, hanem a migráció következménye. Ezzel a nagyarányú népességnövekedéssel a települések infrastruktúrája, kommunális és kulturális intézményeinek fejlődése nem tudott lépést tartani.
- A megyének nincs önálló megyeszékhelye. Az irányító szervek a fővárosban működnek. A megye központi közművelődési intézményeit Szentendrére helyezték.
- A fővárost körülvevő agglomerációs övezetből naponta 200 000 ember ingázik a főváros nagyüzemeibe, kulturális alapellátásuk azonban a lakóhelyen történik.
- A megye déli részében kiterjedt tanyavilágban mintegy 80 000 ember él, s három nemzetiséghez tartozó lakosság 42 településen.

Speciális társadalompolitikai gondok miatt a korábbi években, évtizedekben a könyvtárügy fejlődésének üteme lassúbb volt, mint az ország más megyéiben. A lassú fejlődéshez hozzájárult az is, hogy sem a megyei könyvtárnak, sem a fenntartóknak nem volt megbízható, világos képük arról, hogy egy-egy település könyvtári helyzete hogyan viszonyul a megye, illetve az ország hasonló nagyságrendű településeihez. Az egzakt összehasonlítás hiánya következtében a fejlesztés esetlegesen, sok esetben kizárólag szubjektív alapon történt.

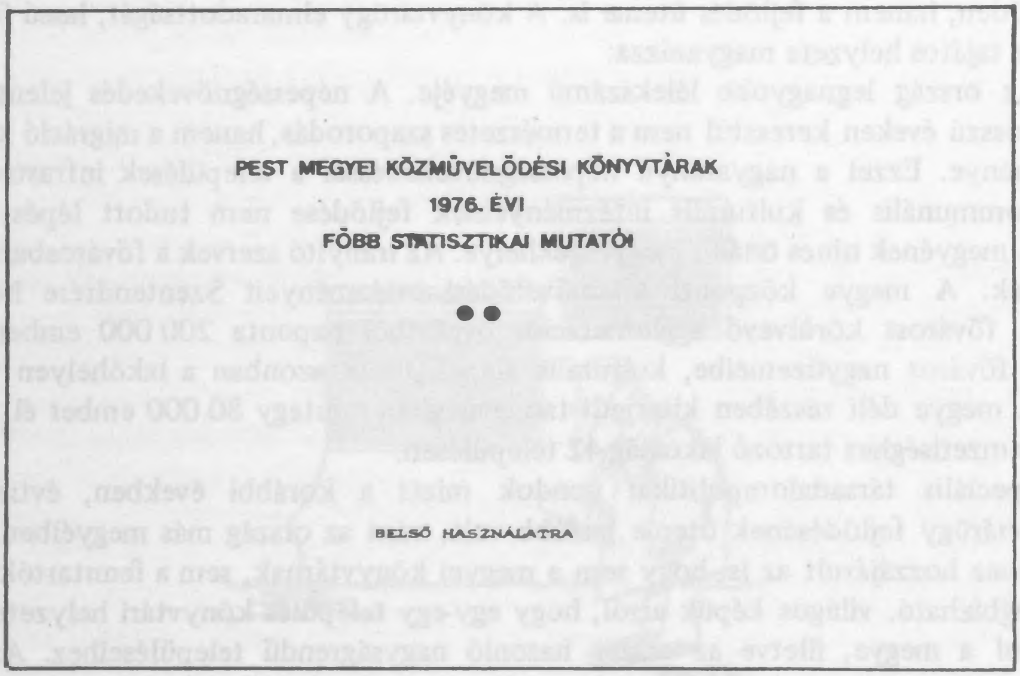
A helyzet felismerése után – 1975 óta – alapvető könyvtárpolitikai célkitűzésünk, hogy a megye minden településéről megbízható információval rendelkezzünk és ezt felhasználjuk a döntések előkészítésénél.

Intézményünkben szakmai viták voltak arról, hogy mely adatokat, mutatókat kell és érdemes nyilvánosságra hozni és milyen felépítésű kiadványban. Elvetettük azokat a nézeteket, amelyek egy részletes kimutatás nyilvánosságra kerülésének szükségét azért tagadták, mert egy ilyen őszinte tükörkép kárt tesz a könyvtárügynek különösen azzal, hogy bemutatunk alacsony hatékonyságú könyvtárakat is. Nem tartottuk helytállónak azokat az érveket, amelyek a kimutatást a települések alfabetikus sorrendjében, illetve az intézmények mutatóinak csökkenő sorrendjében képzelték el. Igaz, hogy az alfabetikus sorrend megkönnyítette volna a kiadvány kezelését – különösen a laikus használók körében – ezt azonban egy betűrendes mutatóval pótolni lehet. Az eredményesség alap-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ján készülő kimutatást egyes mutatók szerint szét kellett volna tördelni és ez megakadályozta volna, hogy egy település intézményét összességében vizsgáljuk. Ennél is nagyobb problémának tartottuk azonban, hogy az eredményesség szerinti felsorolást sokan értékítéletnek tekintenék. El akartuk kerülni azt, hogy a kedvezőtlen körülmények ellenére is eredményesen dolgozó, de másokhoz viszonyítva alacsony hatékonyságú könyvtárakat elmarasztaljanak.

Ugy döntöttünk, hogy a Településeink könyvtári ellátása című országos kiadvány felépítését alkalmazzuk, és a felsorolást a települések lélekszámának csökkenő sorrendjében végezzük. Kimutatásunkban csak a leglényegesebb működési feltételekre és az intézmények hatékonyságára utaló tény- és viszonyszámokat közöljük. *Az országos adatszolgáltatástól eltérően* már az első évben is *közöltük viszont a könyvtár költségvetésének előirányzatát, felhasználását és az egy lakosra jutó költségvetési hitelkeretet.*

Kiadványunk – Pest megyei könyvtárak főbb statisztikai mutatói (1974-től, évenként) – adatait évről-évre bővítettük. Figyelembe vettük azokat a kritikai észrevételeket és jogos igényeket, amelyeket a fenntartók és a könyvtárosok számon kértek.

Általános észrevétel volt, hogy egy település könyvtárügyét nem lehet csak a tanácsi közművelődési könyvtárak igénybevételén keresztül megítélni. Ezért 1976-tól közöljük a szakszervezeti és 1977-től az iskolai könyvtárak adatait is. Ez utóbbiak összesítőjében külön-külön sorban szerepeltetjük az általános iskolák, középiskolák és szakmunkásképző intézetek könyvtári adatait is.

Kiadványunkban az országos adatszolgáltatástól eltérő az is, hogy *nem a könyvtári dolgozók számát, hanem a könyvtárosok számát közöljük.* Számot adunk az 1000 lakosra jutó könyvtári alapterület nagyságáról, a könyvtári rendezvények számáról. Végül pedig az adatokat összehasonlítjuk az országos mutatószámokkal.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Kiadványunk szerkesztésénél alapvető célunk volt, hogy áttekinthető, könnyen kezelhető, mindenki számára érthető anyagot adjunk közre.

Miután a kimutatást nemcsak a szakterminológiát értő könyvtárosoknak szántuk, hanem a fenntartóknak és irányítóknak is, ezért elhagytunk olyan számításokat, mint például forgási sebesség, kopási index stb.

A kiadvány bevezetőjében minden évben rövid elemzést is adunk. A leglényegesebb tendenciákat a szakmai kérdésekben laikus testületi tagok számára is közérthetővé tesszük. *A statisztikai munkát a korszerű tervezés alapjának,* a megfelelő *döntések előkészítésének tartjuk.* Ha megfelelő szinten végezzük; a „public relation" egyik fontos eszköze és formája.

Statisztikai munkánk és kiadványunk egyre inkább kezdi betölteni hivatását, a megfelelő könyvtárpolitikai döntések előkészítését.

E tevékenységet igényli fenntartónk a Pest megyei Tanács és az MSZMP Pest megyei Végrehajtó Bizottsága is, amely 1977. szeptember 20-án határozatot hozott a könyvtárak fejlesztésének lehetőségéről. A határozatban többek között szerepel: „a megyei könyvtár felméréseivel és elemzéseivel nyújtson segítséget a vezető testületek döntéselőkészítéséhez". A határozatnak is köszönhető, hogy a könyvtárhálózat működési feltételei az utóbbi években jelentős ütemben növekedtek (pl. a könyvtárak alapterülete évente mintegy 1000 m^2-rel, a könyvtárosok száma kb. 15 fővel).

Megyénkben a könyvtárüggyel nemcsak testületi üléseken foglalkoznak. Időnként polgárjogot kap az a gyakorlat, hogy egy-egy járásban a községi tanácselnökök, szakigazgatási szervek vezetői részére tartott értekezleten a könyvtárügy önálló napirendként szerepel. Ezeken az értekezleteken a statisztikai elemzéseinkre is hivatkoznak. Ezek után nem meglepő, hogy a játási hivatalok elnökei és a községi tanácselnökök egy része – néhány évvel ezelőtt még elképzelhetetlen lett volna! – meglepő szakértelemről tesz tanubizonyságot. Ma már alig találni Pest megyében olyan választott vezetőt, művelődésügyi irányítót, aki nem ismeri a KM „szakmai irányelveit".

Szakítottunk azzal a hagyománnyal, hogy a könyvtárak helyzetét, tevékenységét mindig csak a saját múltjához viszonyítottuk. Alapvető követelménynek tartjuk, hogy a testületi ülésekre készülő beszámolókban a település főbb könyvtári mutatóit viszonyítsák a járási, megyei, sőt az országos átlagmutatókhoz is.

Természetes elvárásunk, hogy a járási könyvtárak is rendszeresen tájékoztassák a fenntartókat főbb adataikról.

Szakmai továbbképzéseinken, sőt az alapfokú könyvtárosképzés tematikájában is szerepeltetjük a statisztikát. Szeretnénk eloszlatni a könyvtárosok egy részében meglévő idegenkedést és azt a nézetet, hogy a munkanaplót, az éves statisztikát azért kell elkészíteni, mert a felsőbb szerveknek az adatokat meg kell küldeni. Azt kívánjuk elérni, hogy a statisztika mindenhol az *önellenőrzés* eszköze legyen. Segítséget adjon a hatékonyság növeléséhez, a problémák feltárásához.

A statisztika segíti módszertani munkánkat is. Kiindulópontja lehet bizonyos hiányosságok felismerésének és felszámolásának, pl.: az egy olvasóra jutó alacsony kölcsönzési átlagszámból jöttünk rá arra, hogy néhány könyvtárban hónapokig szünetelt a kölcsönzés – sok esetben a szakszerűtlen állományrevízió miatt –; az egy olvasóra jutó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

túl magas kölcsönzési átlag nemcsak a „fiktív" olvasókra utalt, hanem e könyvtárban egyéb szakmai hiányosságokat is találtunk: a költségvetés és a könyvbeszerzési hitel ellentmondásai alapján feltártuk az állománygyarapítás szakszerűtlenségét stb.

A könyvtár mint intézmény a rendelkezésére álló működési feltételek birtokában megtervezheti saját munkáját. A hatékonyság növelése, a tartalmi munka színvonalának emelése érdekében belső átszervezéseket, észszerű és szükséges munkaszervezést hajthat végre. De a működési feltételek javítása már a döntési szférába tartozik, a szakigazgatási szervek vezetőin, a testületek döntésein múlik.

Jó döntések csak megbízható előkészítések alapján történhetnek. Miután még kevés könyvtár érte el működési feltételeinek optimumát, ezért még hosszú távon szükséges a fenntartók részére megfelelő adatok, mutatók szolgáltatása.

A Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya igényli azt, hogy javaslatot tegyünk a könyvtárhálózat fejlesztésére, a megyén belüli különbségek felszámolására. Igy például az egy lakosra jutó könyvállomány és az előző év könyvbeszerzési hitelkerete ismeretében évente 1 millió forint kiegészítő hitelkeret szétosztására teszünk javaslatot. A létszámarányok javítása érdekében létszámfejlesztésre, főfoglalkozású és részfoglalkozású állásheljek létesítésére, a tiszteletdíjak növelésére készítettünk tervet. A hálózatban szorgalmazzuk a könyvtárak bővítését, korszerűsítését, a Megyei Tanács részére javaslatot készítünk arra, hogy a helyi erőforrásból fejlesztett könyvtárak berendezéséhez anyagi támogatást biztosítson.

Az állami erőforrások korlátozott volta megköveteli azt, hogy ösztönözzük a helyi gazdasági egységeket a könyvtárak támogatására, az intézmények közös fenntartásba vételére. Ezt nemcsak a gazdasági okok miatt szorgalmazzuk, hanem azért is, mert azt várjuk, hogy a gazdasági egységek dolgozóikat, munkatársaikat a könyvtári szolgáltatások igénybevételére ösztönözzék.

A Scandinavian Public Library Quarterly humorából

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÖNYVTÁRI PROGNOSZTIKA ÉS MÓDSZEREI

SZABÓ László

Prognózisok készítése könyvtári szakemberek számára is egyre gyakoribb feladat. A könyvtári prognosztika szakirodalmából bőséges válogatást ad HÉBERGER Károly „A jövő könyvtárai: trendek és prognózisok" című, a KSH és a KMK közös gondozásában megjelent könyve.* Előszavában ezt írja a szerző: „A könyvtári jövőkutatás, vagy gyakori szóhasználattal a könyvtári prognosztika címeken viszonylag kevés közleményt találunk az irodalomban. Ha azonban a könyvtári tervezést, a könyvtárak távlati terveit, vagy a könyvtárépítés problémáit is a tárgykörbe tartozónak tekintjük, már olyan bőséges az irodalom, hogy a válogatás egyszeriben nehézzé válik." A prognosztika – nemcsak a könyvtári – napjainkban kiteljesedő tudományág. Jelentősége – a tervezés mellett – a jövőben még fokozottabb lesz. Hiányt szeretnénk pótolni azzal, hogy – a teljesség igénye nélkül – sorra vesszük a prognosztizálás legfontosabb kérdéseit, problémáit és bemutatjuk a leggyakrabban használt módszereket.

A prognosztika és a könyvtári vezetés

Prognosztika vagy futurológia? A kettő között különbséget tenni még a szakemberek számára sem könnyű feladat. Meg kell-e különböztetni őket egyáltalán, hiszen gyakorlatilag mindkettő ugyanazt jelenti: valaminek a jövőbeni előrejelzését (a prognosztika görög eredetű, a futurológia latin eredetű szó). A szakirodalomban még ma is folyó vitából a következő álláspont kristályosodott ki: A prognosztika a múlt és a jelen eseményeit, eredményeit vetíti ki a jövőre, a futurológia a jelentől elszakadva a távolabbi jövőről ad (legtöbbször leíró) képet. Ennek megfelelően a prognosztika rövid (max. 15–20 év), a futurológia ennél hosszabb időszak alatt bekövetkező változásokat tárja fel. A futurológia művelői nagyobb teret engedhetnek az egyéni fantáziának, ugyanakkor kisebb a jelzések megvalósulásának lehetősége.

A prognosztika szorosan kapcsolódik a tervezési munkához. A könyvtári tervezés során leggyakrabban rövidtávú (éves) és középtávú (5 éves) terveket készítenek. Ezek a tervek – ha konkrétságukban el is térnek egymástól – megegyeznek abban, hogy olyan célrendszerek és cselekvési programok, amelyek rögzítik a tervidőszak alatt elérendő

* A szerző cikkének megírásakor e szakirodalmi szemlére is támaszkodott, néhány megállapítását, felosztását ebből vette át. (– a szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

célokat és az ehhez szükséges eszközöket. A rövid- és középtávú tervekhez kapcsolódó prognózisok mindig nagyobb időintervallumot fognak át, mint a tervek. A könyvtári prognózis feladata a könyvtár és társadalmi-gazdasági környezete alakulásának előrejelzése, és ezzel adatokat szolgáltat a tervezés számára. Minél rövidebb időszakra vonatkozik a prognózis annál pontosabb, informatív értéke és megbízhatósága annál nagyobb. A gyakorlatban bevált, hogy a tervezés számára három prognózist készítenek; egy optimista (vagy maximális), egy pesszimista (vagy minimális) és egy normál vairánst. Meg kell említeni, hogy ezek a variánsok egymással ellentmondó, sőt egymást kizáró prognózisokat is tartalmazhatnak.

A könyvtárak társadalmi-gazdasági rendszerünkben betöltött szerepe a kiindulópontja minden prognózisnak, hiszen jövőbeni alakulásuk is csak ebben a környezetben határozható meg. Fontos információ lehet minden könyvtári vezető számára könyvtára állományának, a használók körének és számának rövidebb-hosszabb időszak alatt bekövetkező változása. A könyvtári prognosztika feladata elsősorban mégsem ezek előrejelzése, hanem számos tényező figyelembevételével annak meghatározása, hogy milyen lesz a holnap könyvtára, milyen társadalmi igényeket kell a jövőben kielégítenie. A könyvtár, amelynek feladata a rögzített ismeretek gyűjtése, megőrzése és gyűjteménnyé alakítása – nem utolsósorban a felhasználók kiszolgálása –, csak akkor szünhet meg, ha eltünnek ezek a rögzített ismeretek. A kérdés tehát nem az, lesz-e könyvtár a jövőben, hanem, hogy mennyiben őrzi meg hagyományait és mennyiben válik újszerűvé. A válasz főleg attól függ, miként változik meg a könyvtárak szűkebb vagy tágabb értelemben vett környezete. A könyvtárak fejlődését – legfőképp annak ütemét – nagyban meghatározzák az anyagi lehetőségek. A népgazdasági költségvetési prognózisok és tervek sok támpontot adnak arra vonatkozóan, hogyan alakulnak a pénzügyi eszközök a kulturális tárcán belül.

A könyvtárak jövőjét alapvetően a következő tényezők befolyásolják: a tudományos és technikai haladás, a népesség nagyságának és összetételének alakulása, a művelődéspolitikai irányelvek.

1. *A tudományos-technikai haladást* több szempontból is alapvető tényezőnek kell tekinteni. Egyrészt ez egyik döntő eleme az általános gazdasági fejlődésnek, az oktatási rendszer fejlődésének, az egész szellemi színvonal alakulásának, ami közvetlenül hat a könyvtárak fejlődésére. Másrészt a tudományos és technikai haladást a szakmai publikációk rohamos növekedése kíséri, amely új feladatokat ró a könyvtárakra. Harmadrészt a tudományos és technikai haladás termékei (akár dologi, akár szellemi termékről legyen szó) magukban a könyvtárakban is jelentkeznek. Legyen szabad példaként említeni a számítástechnikát és a mikrofilmtechnikát. Mindkettő olyan lehetőség, amely alapvetően megváltoztathatja a hagyományos könyvtári képet. Nem elképzelhetetlen a „számítógép-könyvtár" vagy „mikrokönyvtár", ahol az olvasó nem a könyv vagy folyóirat fölé hajol, hanem terminál vagy mikrofilmolvasó elé ül le.

2. *A népesség nagyságának és összetételének alakulása* szintén fontos tényező a könyvtárak jövőjének szempontjából. A lakosság száma behatárolja a könyvtárhasználók körét, de döntőbb szempont az, hogy hogyan alakul a népesség kor és foglalkozás szerinti összetétele. Saját, 1977-ben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában végzett vizsgálódásom kiterjedt a beiratkozott olvasók korösszetételének alakulására. Kitünt,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hogy a tanuló (14–24 éves) és a nyugdíjas (55–60 éves) korosztály aránya az olvasók között jóval nagyobb, mint Budapest összlakosságában. Kiderült, hogy a lemorzsolódás mértéke a fiataloknál a legmagasabb, amikor maguk mögött tudják a tanulóéveket. Az okokat kutatva első helyen szerepel e két korosztály sajátos életmódja és anyagi helyzete. Mindez rávilágít arra, hogy a különböző típusú könyvtáraknak különböző korosztályokat kell kiszolgálniuk. Ez olyan tényező, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni a könyvtárak jövőjének tervezésekor.

3. A könyvtárak fejlődését a *tudatosan kialakított politika* legalább olyan mértékben befolyásolja, mint az előbbi tényezők. Művelődéspolitikán mind a kultúr-, mind az oktatáspolitikát értem. A könyvtárak jelentőségét csak növeli, ha minél több a tartalmasan szórakozni, művelődni, tanulni akaró emberek száma. A könyvtárak jövőjének megítéléséhez nélkülözhetetlen annak ismerete, hogy a művelődéspolitikai irányelvek hogyan, mennyiben hatnak ezekre.

A könyvtárak jövőjében csak a főszerepet játszó tényezőket emeltem ki. A prognóziskészítés során számos egyéb elem is figyelembe vehető, sőt kívánatos, mivel a társadalmi-gazdasági környezet szélesebb és mélyebb vizsgálata hozzásegít a valóságot pontosabban megközelítő prognosztizáláshoz.

A prognózis tárgya szerint az előrejelzés irányulhat a könyvtárügy egészére vagy csak a könyvtárak egy típusára, esetleg egyetlen könyvtárra. Attól függően, hogy a prognózis milyen döntési szinten készül, eltérőek a vele szemben támasztott követelmények, mások a célok és az alkalmazott módszerek. A különböző szinteken készülő prognózisok ugyanúgy egymásra épülnek, mint a tervek. A tárcaszintű prognózisokat le kell bontani az egyes könyvtártípusokra, és ezek alapján kell készíteni a könyvtáraknak saját előrejelzéseiket. Bármely szinten is készüljön a prognózis, fontos szerephez jut a d ö n t é s e l ő k é s z í t é s során. Ugy is fogalmazhatnám, hogy az előrejelzések alapozzák meg a stratégiai döntéseket. Ahogy a tervezés a prognosztizálásra épül, úgy kell a taktikai döntések során a már meghozott stratégiai döntésekre támaszkodni.

A prognóziskészítés gyakorlata

Mint minden munkának, a prognóziskészítésnek is első lépése a célok meghatározása. Ez magában foglalja a prognózis tárgyát, időtartamát, valamint a prognózissal szemben támasztott kívánalmakat és követelményeket. A prognózis tárgya attól függ, milyen szintű döntéshez készül. Minél dinamikusabban változik a vizsgált terület, annál rövidebb távú prognózisok készíthetők.

A könyvtári prognosztikában a tervezéshez kapcsolódóan 1–3 éves (rövidtávú tervekhez) és 5–10 éves (középtávú tervekhez) időtartamra vonatkozó előrejelzések készítése célszerű. Következő lépés az adatgyűjtés és feldolgozás. Az adatok vonatkoznak a könyvtárra és annak környezetére, feldolgozásukkal a múltbeli és a jelenlegi helyzetről nyerhető átfogó kép. Az adatok körét és mennyiségét mindig a prognózis tárgya határozza meg. A túl sok adat ugyanúgy lehetetlenné teheti az előrejelzést, mint a túl kevés. Az adatok „optimális mennyisége" az a szükséges mennyiség, amelynél viszonylag

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

alacsony költségek mellett az adatok hasznossága és gazdaságossága a legmagasabb. Az adatgyűjtés és feldolgozás után kerül sor a legszorosabban vett prognosztizálási tevékenységre. Ez a módszerek megválasztásából és a prognózis kidolgozásából áll. A munkát a megbízhatósági vizsgálat zárja. Alapvető követelmény minden prognózissal szemben, hogy legalább megközelítse a valóságot. Az, hogy egy prognózis jó vagy rossz, mindig csak utólag derül ki. Mégis szükséges annak megállapítása, hogy az elkészült előrejelzés mennyire megbízhatóan informál a jövőbeni eseményekről. Minden prognózis számtalan véletlenszerű tényezőt tartalmaz, amely részben abból adódik, hogy vannak előre egyáltalán nem jelezhető események, de az információs rendszer tökéletlenségéből, a szubjektív megítélésekből is. Hibás lehet a prognózis azért is, mert rosszul választották meg a módszereket, a szakértőket. A prognosztikával foglalkozó szakemberek számára az egyik legfontosabb feladat napjainkban olyan mérési módszer kidolgozása, amely minden prognózis megbízhatóságát objektíven állapítja meg. Ennek hiányában a legelterjedtebb a szakértői megkérdezés tesztek segítségével. Természetesen a fenti munkafolyamat csak a prognosztizálás gerincét adja és a konkrét feladatok során számos mozzanattal kiegészülhet.

A prognosztika módszerei

A prognosztika napjainkban kiteljesedő tudományág, módszerei is állandóan alakulnak. A prognózisok készítését segítik, megalapozzák a módszerek, de maga a prognózis a módszerek komplex felhasználásából, az eredmények elemzéséből, valamint az elemzésekből levont következtetésekből áll. Egyik módszer sem alkalmas önmagában a fejlődés, illetve egy más jellegű jövőbeni állapot meghatározására. Lehet jó prognózist készíteni a vonatkozó metodikák felhasználása nélkül is, és lehet, hogy együttes alkalmazásukkal sem sikerül pontos előrejelzést adni. A szakirodalom több szempontot is ismertet a prognosztika módszerek osztályozására. Ezek közül a legfontosabbak az alábbiak:

1. A prognózis által átfogott időszak nagysága szerint megkülönböztethető
   - rövidtávú,
   - középtávú,
   - hosszútávú módszer.
2. Eljárásmódjuk alapján lehetnek:
   - extrapoláláson alapuló,
   - szakértői vizsgálati,
   - modellezésen alapuló módszerek.
3. Végül megkülönböztethetők a módszerek aszerint, hogy a jelenségeket mennyiségi vagy minőségi szempontból vizsgálják.

Az extrapolációs metodikák objektíven mérik a múlt és a jelen adataiban megmutatkozó törvényszerűségeket és ezeket vetítik ki a jövőre. Itt a fejlődés tapasztalati értékeit vetik össze a folyamat jövőbeni feltételezett alakulásával. Mivel matematikai-statisztikai jellegűek, jól használhatók a könyvtári prognóziskészítés során.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Három fő módszer tartozik ebbe a csoportba: az idősorelemzés, a tendszámítás és a regresszióelemzés.* Ezek közül is a trendszámítás a legelterjedtebb. Alkalmazásukhoz hosszú időszak egynemű adatai szükségesek.

Minden változásban kisebb-nagyobb szerep jut a véletlennek. A trendszámítás olyan egyszerű matematikai-statisztikai módszer, melynek segítségével egy idősor adataiból kiszűrhetők a véletlen tényezők hatásai és kimutatható az idősorban megnyilvánuló alapirányzat. Általánosan használt a mozgó átlagolással számított trend, mivel egyszerű matematikai műveleteket igényel. Az idősor adatainak változásában szerepet játszó véletlenszerűséget azzal küszöböli ki, hogy a tárgyév trendjét az azt megelőző és követő évek adataival számított számtani átlagként adja meg. A vizsgált időszak t_0 és t_n között van. Az egyes időpontokhoz tartozó tényadatok x_0 x_1 x_2 x_3 ... x_n. A mozgó átlagot t_k (tetszőleges) időpontra az

$$\overline{x}_k = \frac{x_{k-1} + x_k + x_{k+1}}{3}$$

kiszámítása adja. Természetesen a t_0 és t_n időpontokra nem számítható átlag. A módszer előnye egyszerűsége és gyorsasága, és a grafikonon történő ábrázolás jól tájékoztat a változás természetéről. Éppen ezért javasolt metodika a könyvtárak prognosztikai tevékenységéhez (1. ábra).

A gyakorlatban nem is a trendek kiszámításával lesz probléma, hanem a megfelelő hosszúságú adatsor összeállításával. Bár régóta vezetnek könyvtári statisztikát, formája, jellege és tartalma többször változott, néha úgy, hogy egy idősor összeállítását is lehetetlenné teszi. Holott a trendszámítás alapvető kitétele az egynemű adatok alkalmazása (példaként említem: ha állományra vonatkozó adatsorban a kezdeti időkben csak könyvet és folyóiratot vettek be, úgy az időszak végén is csak ezek szerepelhetnek annak ellenére, hogy a könyvtár gyűjtőköre esetleg más jellegű dokumentumokra is kiterjed).

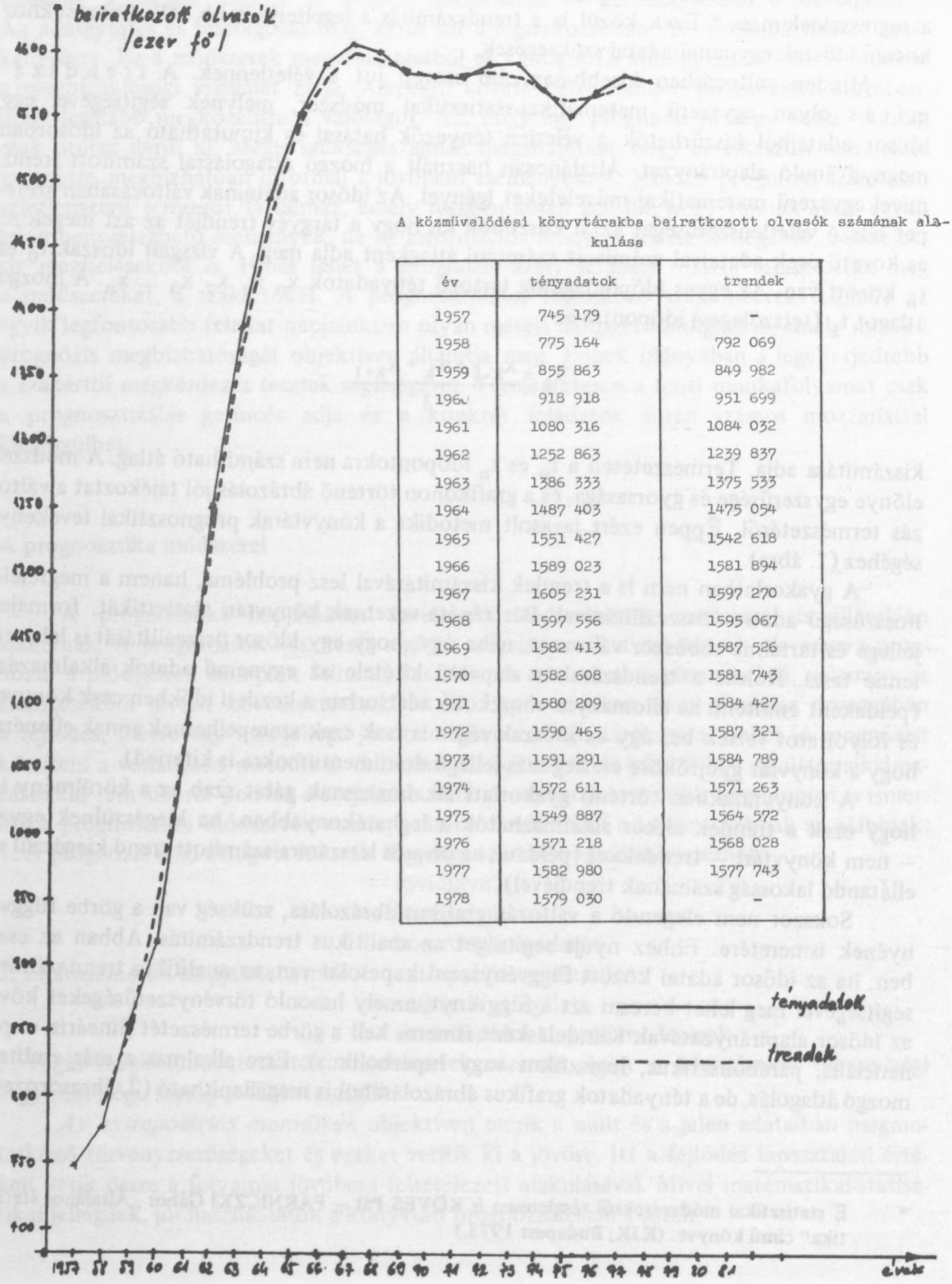
A könyvtárakban történő gyakorlati alkalmazásnak gátat szab az a körülmény is, hogy ezek a trendek akkor alkalmazhatók a leghatékonyabban, ha kiegészülnek egyéb – nem könyvtári – trendekkel (például, az olvasói létszámra számított trend kiegészül az ellátandó lakosság számának trendjével).

Sokszor nem elegendő a változás grafikus ábrázolása, szükség van a görbe függvényének ismeretére. Ehhez nyújt segítséget az analitikus trendszámítás. Abban az esetben, ha az idősor adatai között függvényszerű kapcsolat van, az analitikus trendszámítás segítségével meg lehet keresni azt a függvényt, amely hasonló törvényszerűségeket követ az idősor alapirányzatával. Kiindulásként ismerni kell a görbe természetét (lineáris, exponenciális, parabolisztikus, logisztikus vagy hiperbolikus). Erre alkalmas a már említett mozgó átlagolás, de a tényadatok grafikus ábrázolásából is megállapítható (2. ábrasorozat).

---

* E statisztikai módszerekről részletesen ír KÖVES Pál – PÁRNICZKI Gábor „Általános statisztika" című könyve. (KJK, Budapest 1973.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A közművelődési könyvtárakba beiratkozott olvasók számának alakulása

év	tényadatok	trendek
1957	745 179	-
1958	775 164	792 069
1959	855 863	849 982
1960	918 918	951 699
1961	1080 316	1084 032
1962	1252 863	1239 837
1963	1386 333	1375 533
1964	1487 403	1475 054
1965	1551 427	1542 618
1966	1589 023	1581 894
1967	1605 231	1597 270
1968	1597 556	1595 067
1969	1582 413	1587 526
1970	1582 608	1581 743
1971	1580 209	1584 427
1972	1590 465	1587 321
1973	1591 291	1584 789
1974	1572 611	1571 263
1975	1549 887	1564 572
1976	1571 218	1568 028
1977	1582 980	1577 743
1978	1579 030	-

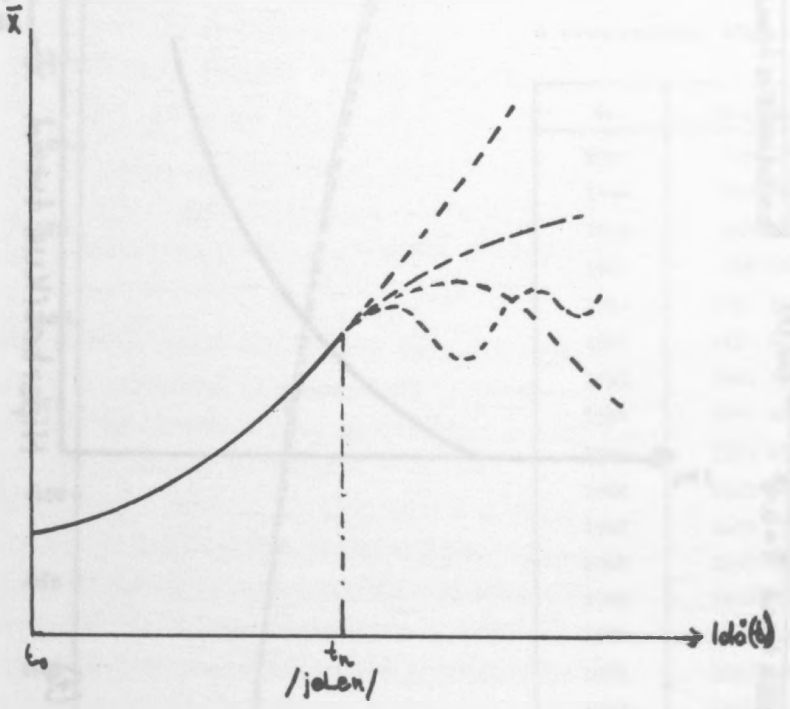
1. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. ábrasorozat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A trendszámítási eljárások csak a jelenig tartó változások grafikus vagy számszerű ábrázolására alkalmasak. Más módszerek segítségével kell dönteni, hogy a jövőben folytatódik-e a megismert fejlődés vagy új természetű lesz. Az első esetben egyszerűen a függvény jövőbeni kivetítésével megközelítően pontos képet kapunk a fejlődés várható alakulásáról, a második esetben meg kell határozni a görbe új természetét és a trendfüggvényhez kell illeszteni (3. ábra).

az exponenciális trend megtartja eredeti függvényszerűségét

parabolisztikus pályán folytatódik (vagy logisztikus trend)

elmarad a függvényszerű kapcsolat

előbb parabolisztikus, majd hiperbolikus függvényként folytatódik

3. ábra

A trendszámításon alapuló extrapolálás nem helyettesíti a prognózist, de jól tájékoztat a hosszú időszak alatt bekövetkező változásokról. Arról, hogy miképpen alakul a jövőben a kiszámított trend, szakértők döntenek.

A szakértői vizsgálatokra több módszert kidolgoztak, néhányat átvettek, – elsősorban a szociológiától és a pszichológiától. Közös jellemzőjük, hogy nagymértékben támaszkodnak az egyéni intuícióra, ezért a szakirodalomban intuitív vagy szubjektív módszereknek is nevezik. Alkalmazásuk elsősorban azokon a területeken eredményes, ahol kevés adat, információ áll rendelkezésre, nincsenek megfelelő és elemezhető idősorok. A könyvtári prognóziskészítés során szakértőket kell alkalmazni például annak becslésére, miképpen fog reagálni a könyvtár a környezeti változásokra, vagy hogyan bővül, módosul a szolgáltatások köre. A leglényegesebb szubjektív metodikák a „Brainstorming", a Delphi-módszer, a morfológiai elemzés és a forgatókönyvkészítés.

A „Brainstorming" (ötletroham) eljárást az USÁ-ban alkalmazták először. Elsősorban rövid- és középtávú prognózisok készítéséhez alkalmas, így könyvtári előrejelzéseknél jól használható. Lényege, hogy egy szakértőkből álló testületet hoznak létre, amelynek tagjai a tanácskozások során a kiválasztott kérdéssel kapcsolatban minél több

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ötletüket, javaslatukat mondják el. A módszer hatékonysága attól függ, hogy az összes javaslat közül mennyi a felhasználható, értékelhető. Hátránya, hogy a szakértők nem őrizhetik meg személytelenségüket, így előfordul, hogy a „Brainstorming"-on egy-egy erősebb csoport akarata érvényesül.

Ezt küszöböli ki a D e l p h i - m ó d s z e r (kollektív személytelen szakértői véleményezés). Ez az eljárás nemcsak a prognosztikában, hanem a szociológiában is igen elterjedt. Olyan többlépcsős kérdőív-sorozat, amely az első kérdőívet leszámítva a megelőző válaszokból leszürt érveket, véleményeket, javaslatokat tartalmaz. Alkalmas arra, hogy az eltérő véleményeket közelítsék egymáshoz, vitára bocsássanak extrém – de gyakran a valóságot a legjobban megközelítő – véleményeket, álláspontokat. A többszöri lekérdezés nemcsak arra jó, hogy a probléma megválaszolását finomítsa, de arra kényszeríti a szakértőket, hogy újra és újra megfontolás tárgyává tegyenek olyan problémákat, amelyeket előzőleg figyelmen kívül hagytak. Alkalmazása csak akkor sikeres, ha a vizsgálat ideje alatt a szakértők nem ismerik egymást. Így biztosítható minden vélemény egyenlő esélye.

A m o r f o l ó g i a i e l e m z é s során a vizsgált problémát az elérendő cél és a megkívánt szempontok szerint feltárják. Leírják az összes lehetséges paramétert a közöttük lévő összes lehetséges összefüggéssel együtt. Az elemzés akkor ér véget, amikor az összes változat között megtalálják az optimálisat. Hátránya, hogy nagyszámú lehetőség esetén használata nehézkes.

A f o r g a t ó k ö n y v k é s z í t é s a jelenből kiindulva egy jövőbeni állapot kifejlődéséig az egyes események logikus sorrendjének megállapítására szolgál. Célszerű feltüntetni azokat a „csomópontokat", ahol fontos politikai, társadalmi, gazdasági stb. döntések várhatók. Gyakran alkalmazott eljárás a részforgatókönyvek készítése egy-egy részterületre és a komplex forgatókönyv ezek összeszerkesztésével jön létre.

E szubjektív módszerek mindegyike használható könyvtári prognózis készítése során. Eredményességük jórészt a szakértői gárda összetételétől, szakmai felkészültségétől függ.

A módszerek harmadik nagy csoportját képezik a *modellezési eljárások.* A morfológiai elemzés és a forgatókönyvkészítés, bár a szubjektív metodikákhoz tartoznak – átmenetet jelentenek a modellezéshez. A modellkészítés ott a leghatékonyabb módszer, ahol bonyolult, sok összetevőből álló rendszerek jövőbeni alakulását kívánjuk meghatározni. A prognosztikai modellezés sajátossága, hogy maga a modellezés tárgya (a rendszer jövőbeni képe) nem létezik, és csak közvetett módon lehet megismerni. A bonyolult modellek készítéséhez gyakran veszik igénybe a számítógépet. A modellek lehetnek verbálisan leírtak (logikai modellek) és matematikailag kifejezettek (matematikai-statisztikai modellek). A modellezés hátránya rendkívüli bonyolultsága és költségessége, viszont az így készült prognózisok a leginkább rendszerszemléletűek és megbízhatóságuk a legnagyobb. A modellezés, mint prognosztikai eljárás elsősorban a felsőszintű prognózisok készítésénél előnyös.

A könyvtári prognosztizálás ma még nem általános gyakorlat. Hogy azzá váljék számos feltételt kell biztosítani. A társadalmi-gazdasági környezet alakulásának ismerete – mint már említettük – alapvető tényező az előrejelzések készítésénél. Ma ezek a társa-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

dalmi és gazdasági prognózisok részben nehezen elérhetők, részben még el sem készültek. A prognosztizáláshoz szükséges adatbázis megteremtésében nagy segítséget jelenthetnének a statisztikai kiadványok. Sajnos sokszor okoz gondot mér rutinjellegű statisztikai elemzések elkészítésénél is a következetlen szerkesztés, a fogalmak és kategóriák tisztázatlansága. Végül, de nem utolsó sorban akkor válik a mindennapok gyakorlatává a prognózis-készítés, ha a tárgyi feltételek biztosítása mellett a könyvtári vezetők felismerik ennek fontosságát a tervezésben és a döntéselőkészítésben. Természetesen ez nem megy máról holnapra, de keresni kell azokat a lehetőségeket, amelyek elősegítik ezt. Mindez nemcsak a könyvtárakon múlik. Társadalmi igénnyé kell, hogy váljon jövőnk pontosabb ismerete és ebben a megismerésben döntő szerepe van a prognosztikának.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. HÉBERGER Károly: A jövő könyvtárai: trendek és prognózisok (szakirodalmi szemle) KMK-KSH. Budapest, 1977. 100 p.
2. ANDRELA, G.: A Forecasting Study of Information Needs and Resources (Információ-szükségletekről és -forrásokról szóló előrejelző tanulmány – kézirat) OECD 1973. 167 p.
3. HARVEY, Peter: The Future of Professional Information Services MCB Magerial Services Limited, 1976. 42 p.
4. IHRIG Péter: A prognosztika jelentősége és módszerei. NIM Ipargazdasági és Üzemszervezési Intézet. Budapest, 1970. 56 p.
5. GIDAI Erzsébet: Jövőkutatás, előrejlzés (kézirat) Budapest, 1972.
6. A kívánt jövőtől a lehetséges jövőig (Tanulmányok a jövőkutatás témaköréből) Bp. Gondolat. 1968. 327 p.

Horst Kunze: Alles für das Buch c. könyvének illusztrációiból

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TENDENCIÁK ÉS EXTREMITÁSOK
Elemzések a TEKE* tíz évfolyama alapján

SÁRDY Péter

Bár a közművelődési könyvtári tevékenységnek talán éppen legfontosabb összetevői, jellemzői nem mérhetők – s így statisztikai számbavételük sem lehetséges –, mégis igen sok olyan egyáltalán nem mellékes vagy másodrangú alkotóelem, eredmény van, amelynek – legalábbis részleges – megítélése a statisztikai adatok alapján elég jól lehetséges.

Több más alkalmazási terület mellett nagy, s jórészt kihasználatlan lehetőségek vannak a statisztikai adatok összehasonlító alkalmazása terén. Ez az összehasonlítás két, egymást nem kizáró „irányban" lehetséges: időben és „térben" azaz: könyvtárak között.

Cikkünk alapjaként a magyar közművelődési könyvtári statisztika rendszerének egyik kiemelkedően hasznos, több célra is jól használható kiadványát vettük: a TEKE néven közismert „Településeink könyvtári ellátása" c. évente megjelenő statisztikai összeállítást, 1969-től 1977-ig (a cikk írásakor az 1978. évi füzet csak kéziratban létezett, ezt csak korlátozott mértékben hasznosíthattuk).

Noha feltételezzük, hogy cikkünk olvasói ismerik ezt a kiadványt, mégis célszerű lehet nagyon röviden ismertetni néhány olyan jellegzetességét, amely felhasználását is befolyásolja.

A TEKE általunk ezúttal felhasznált része az ötezer lakosnál népesebb települések tanácsi közművelődési könyvtárainak összesített adatait tartalmazza, ennek megfelelően a szereplő helységek köre az idők folyamán változik (1969-ben 301, 1977-ben 377 ilyen település volt). Ez a változás kivételesen „fogyás" is lehet, azaz egy település lakosságának csökkenése miatt „lekerül" a táblázatról. Budapest mellett a főváros egyes kerületei is önálló „településként" szerepelnek. A feldolgozott, közölt adatok köre – s ez statisztikai rendszerünkben csaknem szerencsés kivételnek tekinthető – az áttekintett időszakban gyakorlatilag nem változott, hasonlóan (remélhetően) az egyes adatok értelmezése sem. Sajnos a települések lélekszámánál nem sikerült konzekvensen, évről évre követni** ennek változását, s ez – elsősorban a gyorsan növekvő településeknél – a lakosság számához viszonyított mutatóknál (pl. ellátottság, beszerzési kvóta) bizonyos fokú torzítást eredményez, bár ez ritkán haladhatja meg az elfogadható szintet.

---

* A Településeink könyvtári ellátása c. kiadványsorozat rövidített címe.

** A kiadvány 1969-ben az 1960-as, 1970 és 1976 között az 1970-es népszámlálási adatközléseket használhatta fel. 1977 óta a Központi Statisztikai Hivatal frissebb népességadatai szerepelnek a TEKÉ-ben (Az állandó és lakónépesség száma, a természetes népmozgalom főbb adatai községenként Bp. 1977. KSH. 133 p.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A TEKE adatai közül a továbbiakban – ha nem is egenletesen – az alábbiakat használjuk fel:

– a település lélekszáma,
– a településen működő könyvtár(ak) alapterülete,
– főfoglalkozású dolgozóinak száma,
– évi állománygyarapítási kerete (és ezen belül a költsgvetésből rendelkezésre álló összeg),
– állománya,
– állománygyarapodása,
– beiratkozott olvasóinak száma (és ezen belül a 14 éven aluli olvasók száma), továbbá néhány, ezekre az adatokra épülő mutató, elsősorban: ellátottság, olvasóarány, beszerzési kvóta és alapterületi ellátottság.

Vizsgálódásaink a számos elemzési lehetőség közül kettőt alkalmaznak kiterjedten: a településenkénti idősoros összehasonlítást, döntően nagyobb városok esetében, illetve a valamilyen mutató, arány szempontjából „szélsőséges" helyzetben lévő települések felkutatását, vizsgálatát.

A könyvtárhelyiségek alapterülete

Hogy egy-egy településen a tanácsi közművelődési könyvtárak alapterülete a legritkábban éri el a színvonalas munkához, szolgáltatásokhoz szükséges szintet, nem a statisztikai adatok összehasonlításából vehetjük észre. Ha azonban azt nézzük, hogy az áttekintett tíz év alatt nagyobb településeink közül melyeknél észlelhetünk számottevő fejlődést, a kép bizony eléggé lehangoló. 1969 és 1978 közt az alábbi nagyobb településeken duplázódott meg a könyvtárak alapterülete:

	1969	1978
Miskolc	3 107	7 915
Győr	1 695	4 725
Nyíregyháza	716	4 065
Sopron	375	903
Érd	115	242
Orosháza	186	529
Szentes	212	440
Vác	196	472
Kazincbarcika	163	1 069
Jászberény	148	1 341
Makó	137	712

(felhívjuk a figyelmet arra, hogy a „nagy ugrás" kevés kivétellel rendkívül alacsony szintről történt, s legalább egy esetben – Érden – a megkétszereződött alapterület is rendkívül alacsony).

Ugyanezen idő alatt azonban néhány olyan, hasonlóan nagy település is található, ahol az összes könyvtári szolgáltatóhely alapterülete gyakorlatilag nem emelkedett,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

vagy éppen csökkent (Székesfehérvár, Szolnok, Eger, Baja, Szekszárd), de a csak kis mértékben bővült könyvtárakkal bíró települések köre még bővebb.

A „megyeszékhelyeknél" (az idézőjel arra utal, hogy ezúttal Szentendrét is ide értjük) vizsgáltuk azt is, hogy a megyei könyvtár alapterülete hogyan aránylik a város teljes könyvtári alapterületéhez (1977-es adatok szerint). Figyelemreméltóan nagy eltérések tapasztalhatók:

Veszprém	88,5 %
Nyíregyháza	87,7 %
Győr	82,9 %
Szombathely	81,8 %
Eger	80,3 %
Szentendre	78,9 %
Tatabánya	77,7 %
Kecskemét	77,6 %
Békéscsaba	76,9 %
Kaposvár	76,5 %
Zalaegerszeg	76,3 %
Szekszárd	73,2 %
Székesfehérvár	72,8 %
Szolnok	66,9 %
Miskolc	60,4 %
Szeged	59,6 %
Salgótarján	55,7 %
Pécs	41,6 %
Debrecen	37,3 %

Figyelemre méltó, hogy a 19 település közül 11 esetében a megyei könyvtár alapterülete az összes könyvtári területnek több, mint 75 %-át teszi ki, közte olyan esetekben is, amikor pedig a megyei könyvtár kimondottan kis alapterületű (pl. Kecskemét vagy Békéscsaba). A sor „végére" érthetően többnyire azok a települések kerültek, amelyeken a megyei könyvtár mellett városi könyvtár is működik.

Állománygyarapítási keret

Amíg a könyvtári alapterület esetében, néhány település kivételével, többé-kevésbé egyenletes – igaz, lassú ütemű és kissé „oszcilláló" – fejlődés észlelhető, nem mondható ugyanez az állománygyarapodási keretekről. A teljes tíz éves időszakot tekintve a növekedés itt is egyértelmű, ám egyik évről a másikra igen nagy ugrások és visszalépések váltogatják egymást. Illusztrációként nézzünk két nagyobb várost, megyeszékhelyet, megjegyezve, hogy ezek semmiféle „szélsőséget" nem képviselnek, gyakorlatilag mindenütt hasonló adatsort láthatunk. (Az állománygyarapodásra fordított összeg melletti érték az ún. láncindex, az adott évbeni érték az előző évi százalékában.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

	Miskolc		Szombathely	
1969	782 808 Ft		375 620 Ft	
1970	896 072	114,5	457 219	121,7
1971	1 405 221	156,8	647 021	141,5
1972	919 336	65,4	523 421	80,9
1973	1 439 867	156,6	640 304	122,3
1974	1 991 551	138,3	676 645	105,7
1975	1 724 982	86,6	804 441	118,9
1976	2 082 034	158,0	1 065 163	132,4
1977	1 968 548	94,5	1 014 134	95,2
1978	1 754 174	89,1	926 685	91,4

Az adatok szinte önmagukért beszélnek: 30–50 %-os emelkedések és 20–30 %-os csökkenések „váltogatják" egymást. Aligha állítható, hogy ez a változékonyság, figyelemmel a könyvtári dokumentumok árának világméretű emelkedésére, jelentősen segítené a tervszerű állománygyarapítást.

A kétségtelen, és nemcsak a legnagyobb városokra jellemző emelkedés többféleképp is jellemezhető. A legalább 250 ezer Ft-ot állománygyarapításra fordító helységek száma a vizsgált években a következőképp alakult: 1969-ben és 1970-ben egyaránt 17, 1971-ben 19, 1972-ben 20, 1973-ban és 1974-ben 22, 1975-ben 24, 1976-ban 30, 1977-ben 35 és 1978-ban 32.

Egy másik eljárással olyan „rangsort" állítottunk fel, amely aszerint készült, hogy a település mennyi összeget fordított évenként állománygyarapításra. A következő táblázat példaként azt mutatja, hogyan változtak e „rangsor" 10., 20. és 30. helyén a települések (az összegek ezer Ft-ban értendők).

év	10. hely		20. hely		30. hely	
1969	Kaposvár	359,8	Sopron	207,1	Hajdúböszörmény	132,0
1970	Tatabánya	386,2	Tab	203,1	Karcag	150,5
1971	Nyíregyháza	423,4	Kazincbarcika	229,3	Pápa	154,5
1972	Zalaegerszeg	460,1	Hódmezővásárhely	256,0	Törökszentmiklós	149,3
1973	Kaposvár	554,6	Hódmezővásárhely	287,9	Jászberény	195,1
1974	Szombathely	676,6	Salgótarján	340,6	Cegléd	191,0
1975	Szolnok	687,0	Szekszárd	450,0	Hatvan	217,8
1976	Tatabánya	722,6	Eger	549,5	Jászberény	255,9
1977	Szolnok	892,4	Salgótarján	576,7	Kazincbarcika	282,2
1978	Szolnok	869,6	Szekszárd	513,1	Makó	254,7

A három adatsor az emelkedés ténye mellett jelzi a növekedés egyenetlenségeit is. Külön is felhívjuk a figyelmet az 1978-ban észlelhető (már korábban is látható) visszaesésre.

Az állománygyarapításra fordított összeg időbeni alakulása mellett vizsgáltuk „összetételét", pontosabban azt, hogy ezen belül milyen arányt képviselnek a költségvetésen kívüli források. Országosan 1969-ben ez az arány még igen magas volt, 41,6 %, ez 1977-re 25,4 %-ra, 1978-ra 18,0 %-ra csökkent.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Álláspontunk szerint a költségvetésen kívüli állománygyarapítási keretekre szükség van (céltámogatás, jutalmazás stb. jelleggel), ha azonban ennek aránya rendszeresen igen magas, ez könnyen mehet a tervszerű és rendszeres állománygyarapítás rovására. Ezért azt vizsgáltuk, mely településeken áll elő az a helyzet, hogy a teljes állománygyarapításra fordított összegnek csupán kevesebb, mint fele származik az eredeti költségvetésből, hogyan alakul az ilyen könyvtári rendszerek mennyisége, földrajzi eloszlása, s hol tűnik ez a gyakorlat rendszeresnek.

A következő nagyobb táblázat azt mutatja be, hogyan alakult az ilyen, nagyobbrészt nem költségvetésből gyarapodó könyvtárak száma évek és megyék szerint.

megye	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Baranya	3	3	1	–	–	–	–	1	2	–
Bács-Kiskun	8	7	10	4	5	3	2	3	1	1
Békés	13	9	8	4	2	4	2	2	1	1
Borsod-Abauj-Zemplén	7	11	7	2	2	2	4	1	13	2
Csongrád	6	6	4	10	11	9	9	9	8	6
Fejér	6	7	6	4	2	–	2	–	1	1
Győr-Sopron	1	1	–	–	1	1	–	–	2	2
Hajdu-Bihar	12	5	1	–	–	–	1	–	–	–
Heves	2	2	1	1	2	–	1	–	–	–
Komárom	9	6	3	1	3	2	2	–	1	2
Nógrád	2	1	–	1	2	1	–	–	1	1
Pest	26	11	2	–	2	–	–	–	3	1
Somogy	1	3	–	–	1	1	–	–	1	1
Szabolcs-Szatmár	2	5	5	2	2	1	3	3	3	1
Szolnok	2	2	2	1	2	–	2	1	2	1
Tolna	1	1	1	–	–	–	2	1	1	1
Vas	3	2	1	–	–	–	–	1	1	–
Veszprém	1	1	3	2	–	–	–	–	1	–
Zala	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	105	83	55	32	37	24	30	22	42	21

A táblázatból az ilyen típusú gyakorlat egészséges, ha nem is egyenletes ütemű visszaszorulása észlelhető, az utóbbi években voltaképp csak Csongrád megyében – bizonyos finanszírozási sajátosságok hatására – látszik elterjedtnek. Fel kell azonban hívjuk a figyelmet Borsod megye 1977-es, egészen kivételes „eredményére", s arra is, hogy jónéhány megyében gyakorlatilag ma már nem fordul elő az állománygyarapítási keret ilyenfajta „torzulása".

Összesen 17 olyan települést találtunk, amelynél a vizsgált tíz év közül legalább ötször haladta meg az eredeti költségvetésen kívüli forrásból állománygyarapításra költött összeg az 50 %-ot. Ezek (betűrendben): Ásotthalom, Battonya, Csongrád, Edelény, Ercsi, Füzesgyarmat, Hódmezővásárhely, Izsák, Kistelek, Lábatlan, Makó, Mezőberény, Mezőkeresztes, Mórahalom, Sándorfalva, Szentes és Tokod. A Csongrád megyei települések viszonylag nagy számát a már említett sajátosság indokolja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Beiratkozott olvasók száma

Közművelődési könyvtáraink eredményességét, tevékenységét sokan és sokszor mérik csaknem kizárólag a beiratkozott olvasók számával. Ha ez a gyakorlat nem is tökéletesen alátámasztott, de nem is teljesen alaptalan. Ezért ezzel a statisztikai adattal kicsit részletesebben is foglalkozunk.

A beiratkozott olvasók számának időbeni alakulása – ez sokszor hangoztatott tény – korántsem mutat egyenletes emelkedést, sokkal inkább ingadozást, tendenciáját tekintve stagnálást tapasztalhatunk. Érdemes – akár emlékeztetőül is – az országos (tanácsi közművelődési könyvtárakra vonatkozó) adatokat közölni:

1969	1 582 413	
1970	1 582 608	100,0 %
1971	1 580 219	99,8 %
1972	1 590 465	100,6 %
1973	1 591 291	100,1 %
1974	1 572 611	98,8 %
1975	1 549 887	98,6 %
1976	1 571 218	101,4 %
1977	1 582 990	100,7 %
1978	1 579 030	99,7 %

(a létszám utáni érték ezúttal is láncindex).

A két „végpont" között 0,2 %-os csökkenés észlelhető. Ha a nagyobb településeket tekintjük (mint tettük a könyvtári alapterület esetén), „duplázódást" – érthető okokból – nem tapasztalunk, de jelentős ütemű fejlődést néhány helyen azért igen. A következő városokban 1969-hez képest több, mint 75 %-os olvasói létszám-emelkedésre került sor:

	1969	1978	növekedés (%)
Salgótarján	5 119	10 121	97, 7
Szombathely	8 067	15 278	89,4
Eger	5 231	9 745	86,3
Szekszárd	3 760	6 824	81,5
Szeged	15 317	26 918	75,7
Kazincbarcika	4 873	8 554	75,5

Külön elemzést igényelne annak megállapítása, hogy a jelentős növekedés mikor tudható be alacsony kezdő-értéknek, jelentősebb népesség-növekedésnek stb. Ezúttal megelégszünk a jelenség rögzítésével, csakúgy, mint azon városoknál, ahol ugyanezen idő alatt a beiratkozott olvasók száma csökkent:

	1969	1978	csökkenés (%)
Baja	7 562	4 312	43,0
Hajdúböszörmény	5 160	4 501	12,8
Pécs	17 081	16 819	1,5
Esztergom	3 475	3 429	1,3

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

s emellett néhány további, nagyobb településen a növekedés mértéke tíz év alatt nem érte el a 10 %-ot sem (Békéscsaba, Érd, Orosháza, Szentes és Pápa).

Az alapterülethez hasonlóan a beiratkozott olvasók számánál is vizsgáltuk: a „megyeszékhelyeken" milyen arányt képviselnek a központi (megyei) könyvtár olvasói. Javasoljuk az olvasónak, hogy az alábbi táblázatot e korábbi táblánkkal összehasonlítva tanulmányozza:

Veszprém	89,3 %	Salgótarján	60,4 %
Szombathely	83,8 %	Nyíregyháza	59,8 %
Zalaegerszeg	78,6 %	Székesfehérvár	58,4 %
Szekszárd	77,6 %	Győr	57,8 %
Szentendre	75,1 %	Kecskemét	56,1 %
Békéscsaba	73,2 %	Miskolc	47,3 %
Tatabánya	71,7 %	Szeged	44,0 %
Eger	71,7 %	Debrecen	39,5 %
Kaposvár	61,9 %	Pécs	36,8 %
Szolnok	61,6 %		

Az arányok ez esetben általában alacsonyabbak, mint az alapterület esetében, ami több okból is érthető (mindenekelőtt: egy megyei könyvtárban az olvasószolgálattal összefüggő terek szükségképpen kisebb arányt képviselnek, mint a város más könyvtárainál).

A beiratkozott olvasók számával kapcsolatban két extremitást vizsgáltunk. Az elsőt időbeni alakulásától függetlenül, az 1977-es adatok alapján: ez az összes beiratkozott olvasók közt a 14 éven aluliak aránya. Kivételesnek tekintettük ezt az arányt, ha meghaladja az 50 %-ot, azaz, ha a település könyvtári olvasóinak fele általános iskolás korú. Amennyire örvendetes ugyanis az iskolások kiterjedt könyvtári tagsága, annyira hátrányos lehet ha ez más korcsoportok „rovására" magas.

1977-ben 69 ilyen település szerepelt a TEKE-ben, közülük is „kiválnak" az alábbiak (a 14 éves vagy fiatalabb olvasók aránya mellett közöljük a településen tapasztalt olvasóarányt is):

Nagybátony	76,7 %	(9,7)	Oros	62,0 %	(13,6)
Bugyi	72,3 %	(8,1)	Seregélyes	61,4 %	(9,2)
Máriapócs	70,8 %	(17,7)	Kecel	61,0 %	(21,9)
Halásztelek	67,9 %	(4,9)	Isaszeg	60,6 %	(7,7)
Ócsa	67,4 %	(8,4)	Valkó	60,5 %	(7,8)
Inárcs	67,3 %	(8,2)	Soltvadkert	60,1 %	(16,3)
Pécel	64,2 %	(6,1)	Nyírmada	60,0 %	(17,1)
Tököl	63,0 %	(8,8)			

Észrevehető, hogy nagy többségükben olyan települések szerepelnek a fenti jegyzéken, amelyeken az olvasóarány igen alacsony, 10 % alatti. Ez valóban arra látszik utalni, hogy a település tanácsi közművelődési könyvtárai legfeljebb az általános iskolások által használtak ésszerű arányban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Nem érdektelen áttekinteni, hogy az említett 69 település hogyan oszlik meg megyék szerint (jelezve azt is, hogy ezek a települések a megyéből a TEKE-ben külön adatsorral szereplő települések hány százalékát teszik ki):

Pest	27 település	43,5 %
Szabolcs-Sz.	14 település	45,2 %
Bács-Kiskun	6 település	28,6 %
Hajdú-Bihar	6 település	21,4 %
Fejér	5 település	31,3 %
Borsod-A-Z.	4 település	13,3 %
Békés	2 település	8,3 %
Nógrád	1 település	12,5 %
Baranya	1 település	9,1 %
Győr-Sopron	1 település	8,3 %
Somogy	1 település	6,7 %
Szolnok	1 település	4,3 %

Alaposabban vettük szemügyre azokat a településeket, amelyeken az olvasóarány nem érte el a 10 %-ot. Ilyen sajnos elég szép számmal akadt, megyék és évek szerinti megoszlásukat a következő táblázat tartalmazza:

megye	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Baranya	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Bács-Kiskun	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Békés	1	2	–	1	2	2	1	–	–	–
Borsod-Abaúj-Zemplén	–	2	1	2	2	2	2	1	3	3
Csongrád	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Fejér	1	1	1	1	3	2	4	3	6	6
Győr-Sopron	1	–	1	1	1	1	1	1	1	1
Hajdú-Bihar	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–
Heves	–	–	–	–	–	–	3	2	1	1
Komárom	2	4	3	3	3	3	2	2	2	2
Nógrád	–	1	–	–	–	1	1	1	1	–
Pest	12	14	10	10	10	10	11	14	21	20
Somogy	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Szabolcs-Szatmár	1	1	2	2	1	3	4	3	1	2
Szolnok	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Tolna	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Vas	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Veszprém	1	2	2	1	2	2	2	2	2	2
Zala	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	19	28	21	22	24	26	31	29	38	38

Az összesített adatok jól látható növekedése nemcsak annak tudható be, hogy a TEKE által feldolgozott települések köre növekedett: míg 1969-ben az összes település 6,8 %-ában nem érte el az olvasóarány a 10 %-ot, addig 1978-ban ezek aránya 10,7 % volt. Az egyes megyék közül elsősorban Fejér és Pest megyében észlelhető az ilyen települések számának (és arányának) emelkedése. A megyék szrinti megoszlásból kiemeltük az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1969-es és az 1978-as évet, s mint korábban tettük, azt is figyelembe vettük, hogy az összes (TEKE-ben szereplő) település közt mekkora az ilyenek aránya:

	1969			1978	
Pest	12 település	24,5 %	Pest	20 település	32,3 %
Komárom	2 település	18,2 %	Fejér	6 település	37,5 %
Győr-Sopron	1 település	14,3 %	Borsod	3 település	10,0 %
Fejér	1 település	8,3 %	Komárom	2 település	15,4 %
Veszprém	1 település	7,1 %	Veszprém	2 település	13,3 %
Szabolcs-Sz.	1 település	6,7 %	Szabolcs	2 település	6,5 %
Békés	1 település	3,8 %	Heves	1 település	12,5 %
			Vas	1 település	10,0 %
			Győr-Sopron	1 település	8,3 %

Más irányból – az időbeni alakulást is figyelembe véve – 55 olyan települést találtunk, amely a vizsgált tíz év közül legalább kétszer nem érte el a 10 %-os olvasóarányt. Ezek azonban semmiképp sem ítélhetők meg egyformán, van köztük néhány, ahol ez a két év valamilyen, jórészt objektív okból bekövetkezett kisiklás, ezért azt is vizsgáltuk, hogy a teljes tíz éves, illetve az utolsó ötéves ciklusban mely településeken maradt az olvasóarány átlaga is e szint alatt. 29 ilyen helység van, ezek megyék szerint a következőképpen oszlanak meg:

Pest	15 település
Fejér	4 település
Komárom	3 település
Borsod-Abaúj-Zemplén	2 település
Veszprém	2 település
Békés	1 település
Nógrád	1 település
Szabolcs-Szatmár	1 település

A teljes (többnyire tíz éves, néhol – a TEKE-ben való megjelenés miatt – valamivel rövidebb) időszak átlaga alapján a legkirívóbban alacsony értékek az alábbi településeknél észlelhetők: Pécel (5,0), Tokod (6,0), Tököl (6,8), Balatonfűzfő (7,4), Budakeszi (7,7), Gyál (8,0). Az utolsó három év átlaga a következő esetekben különösen kicsi: Tokod (5,6), Pécel (5,9), Balatonfűzfő (5,9), Budakalász (5,9), Budakeszi (6,5), Kistarcsa (7,2), Berhida (7,4), Biatorbágy (7,5), Ercsi (7,6), Szigetszentmiklós (7,9), Isaszeg (8,0).

A jelen vizsgálatba bevont települések közül említésre érdemes néhány olyan is, ahol a teljes időszak illetve az utolsó időszak átlaga közt igen jelentős eltérés van (érdemleges javulás, illetve romlás észlelhető). Ilyenek (előbb a teljes, utóbb az utolsó hároméves átlag):

a) javulás	Nyergesújfalu	8,5	11,2
	Mezőhegyes	9,6	13,2
	Mosonmagyaróvár	10,2	14,3
	Dunakeszi	10,4	15,4

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

b) romlás	Budakalász	10,0	7,9
	Biatorbágy	12,2	7,5
	Pusztaszabolcs	13,1	9,0

Noha cikkünkben nem áll módunkban az okok feltárására vagy a negatív jelenségek megszüntetéséhez szükséges intézkedések javaslatára törekedni, megkíséreltük – legalább az itt vizsgált körben – kideríteni, milyen más mutatókkal függhet össze az olvasóarány jelentős mérvű változása. Az érintett, alacsony olvasóarányt mutató települések közül néhány esetében párhuzamosan követtük az ellátottság, a beszerzési kvóta, az alapterületi ellátottság és az olvasóarány időbeni változását. Néhány példánk nem bír bizonyító erővel, de úgy véljük, valamit jelez. Negatív értelemben: olyan településeken, mint Pécel, Tokod, Tököl, Gyál stb. hiába észlelhető az ellátottság többé-kevésbé folyamatos, a beszerzési kvóta néha ugrásszerű emelkedése, az alapterületi ellátottság nagyon alacsony szintje miatt (1,0 alatt) az olvasóarányt e változások nem emelik. Ugyanakkor, pozitív értelemben: Mezőhegyes, Mosonmagyaróvár vagy Rakamaz esetében az olvasóarány jelentős emelkedése világosan követi az alapterületi ellátottság ugrásszerű javulását (általában 0,7–0,9 körüli értékről 2,4 körüli értékre). Említésre érdemes, hogy mindhárom helyen ugyanekkor jelentősen emelkedett a beszerzési kvóta is.

Az alapterületi ellátottság és az olvasóarány közti meglehetősen egyértelmű összefüggés nemcsak az alacsony olvasóarányú településeknél igazolható, de általában is. Ennek érdekében bizonyos alapterületi ellátottsági „kategóriákhoz" meghatároztuk a medián olvasóarányt (a tapasztalt olvasóarányok „középső" értékét). Eszerint:

alapterületi ellátottság	medián olvasóarány
0,0 – 0,9	15,4
1,0 – 1,4	15,6
1,5 – 1,9	16,9
2,0 – 2,4	18,2
2,5 – 2,9	18,1
3,0 – 3,9	19,2
4,0 –	22,4

Az adatok önmagukért beszélnek: nagyobb alapterületi ellátottság átlagosan számottevően nagyobb olvasóarányt vonz maga után.

Budapest és nem-Budapest

Cikkünk eddigi elemzéseiből fővárosunk általában hiányzott. Budapest tanácsi közművelődési könyvtárhálózatának helyzete és eredményei, statisztikai adataik tükrében, külön feldolgozást érdemelne. Az országos helyzethez képest tapasztalható, adatokkal jócskán alátámasztható elmaradottsága – a vizsgált tíz év szerint – „örökzöld" téma egyelőre. Ezúttal nem kívánunk kitérni a kérdés egészére, csupán két „mutatós" összehasonlítást teszünk közzé, egyikük a statisztikai alapadatokon, másikuk a TEKE viszonyszámain, mutatóin alapul.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

VISZONYSZÁMOK										
Ellátottság kötet/lakos	Olvasóarány olvasó/lakos %	Olvasóellátottság kötet/olvasó	Olvasóérdeklődés kölcs. kötet/olvasó	Beszerzési kvóta költségvetési Ft/lakos	Beszerzési kvóta kiegészített Ft/lakos	Beszerzési kötetátlagár Ft/beszerzett kötet	Kopásindex kölcsönzött kötet/ beszerzett kötet	Alapterületi ellátottság m^2/100 lakos	Alapterületi kihasználtság m^2/100 olvasó	Tárolási index kötet/m^2
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
2,4	15,4	15,7	23,2	6,60	6,70	30,60	16,5	1,4	9,2	170
2,1	15,5	13,7	30,2	8,80	8,80	30,70	16,3	1,5	9,4	146
2,8	13,8	20,2	28,2	6,20	8,50	32,80	15,0	2,3	16,8	120
	13,9	14,9	29,1	5,80	6,40	34,40	21,7	1,4	10,4	143
	8	17,8	29,6	4,20	5,20	32,40	23,8	1,2	10,1	176
				6,60	6,70	30,50	18,9	0,9	6,7	172
					50	32,50	17,0	0,3	4,8	293
							16,2	2,4	12,8	87
										93

Első táblázatunk azt mutatja be, hogy a TEKE főbb statisztikai adatai közül Budapest milyen arányban részesedik az országos összesített adatokból:

népesség	19,6 %
könyvtári alapterület	5,4 %
főfoglalkozású dolgozók száma	11,2 %
állománygyarapodás összege	8,5 %
állománygyarapodás mennyisége	8,9 %
állomány mennyisége	8,2 %
beiratkozott olvasók száma	10,3 %
kölcsönzött kötetek száma	11,3 %

Észrevehető, hogy fővárosunk egyetlen adat esetében sem képvisel akkora arányt, mint az népessége alapján elvárható volna. A forgalmi és létszámadatok esetén még viszonylag kevésbé rossz a helyzet, ezzel szemben a könyvtári alapterületnél egészen kirívó Budapest hátránya.

Második táblázatunkhoz a TEKE 1977-re vonatkozó viszonyszámait határoztuk meg Budapest mellett a fővároson kívüli összes településre, s ezeket állítottuk szembe egymással. Figyelembe veendő ezúttal, hogy a fővárossal szemben nem néhány, különösen (vagy viszonylag) jó helyzetben lévő települést vetettük egybe, hanem a „nem-Budapest" nagyon is vegyes színvonalú teljességét:

	Budapest	nem-Budapest
ellátottság (kötet/lakos)	1,0	2,8
olvasóarány (olvasó/lakos)	7,8	16,7

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

olvasóellátottság (kötet/olvasó)	13,1	16,7
olvasóérdeklődés (kölcs. kötet/olvasó)	30,0	27,0
beszerzési kvóta (Ft/lakos)	3,10	8,10
kopásindex (kölcs. kötet/beszerzett kötet)	23,8	18,1
alapterületi ellátottság (m^2/100 lakos)	0,7	2,9
tárolási index (kötet/m^2)	154	98

Mint látható, a legnagyobb eltérések – Budapest kárára – az ellátottságnál és az alapterületi ellátottságnál tapasztalhatók, azaz (leegyszerűsítve fogalmazva) Budapest lakossága a fővárosi tanácsi közművelődési könyvtárakban nem talál elegendő könyvet és „nem fér el". Az, hogy az olvasóérdeklődés a fővárosban nagyobb, azt a gyanút kelti, hogy Budapesten a „megszállottan" sokat olvasók tagjai a könyvtáraknak, s ezek aligha az aktív korosztályokból kerülnek ki. Az olvasóellátottság értékei azért nem térnek el lényegesen egymástól, mert itt az alacsony ellátottság és az alacsony olvasóarány voltaképp „közömbösíti" egymást.

Összefoglalás helyett

Dolgozatunk – s ebben előre egyetértünk minden kritikusunkkal – összefoglalhatatlan. Messzemenően nem teljes, megmarad a jelenségek szintjén és nem kutatja – sőt: nem is veszi figyelembe – az okokat, a kiragadott példák nem látszanak valamiféle átfogóbb koncepcióhoz illeszkedni. Sajnos mindez igaz, s ezért alighanem csak részben felelős a rendelkezésünkre álló tér viszonylag szűkös volta. Könnyű azt mondani, hogy célunk nem is volt más, mint jelzésszerűen utalni arra: könyvtári statisztikai rendszerünk, hiányosságai és bizonytalanságai ellenére, kellő elemzéssel sokkal többet mondhatnak nekünk, mint amennyire futó kézbevétellel felfigyelhetünk. Mégis ez a valóság: nem törekedtünk, nem is törekedhettünk arra, hogy statisztikai adatok alapján teljes képet adjunk tanácsi közművelődési könyvtári ellátásunk egészének helyzetéről, s arról, hogyan alakult ez a helyzet az utóbbi tíz évben. Még azon a szinten sem törekedtünk erre, amennyire ez puszta számok, adatok alapján lehetséges.

Mindezek alapján nem is abban bízunk, hogy az olvasó cikkünk átlapozása után most már sokkal többet tud a magyar könyvtárügy ezen igen fontos alkotóeleméről (ha bármilyen jelenségre ezúttal figyelt fel, már érdemes volt munkánkat elvégezni). Sokkal inkább bízunk abban, hogy mások, többen kedvet kaptak általában a könyvtárstatisztikai kiadványok, különösen pedig a TEKE (és fiatalabb testvére, a szakszervezeti könyvtárak adatait tartalmazó SZAKMA*) forgatására, böngészésére, remélhetően elemzésére is.

---

* A Szakszervezeti könyvtárak működési adatai c. kiadványsorozat rövidített címe.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

HAZAI KÖNYVTÁRSTATISZTIKAI ADATFORRÁSOK

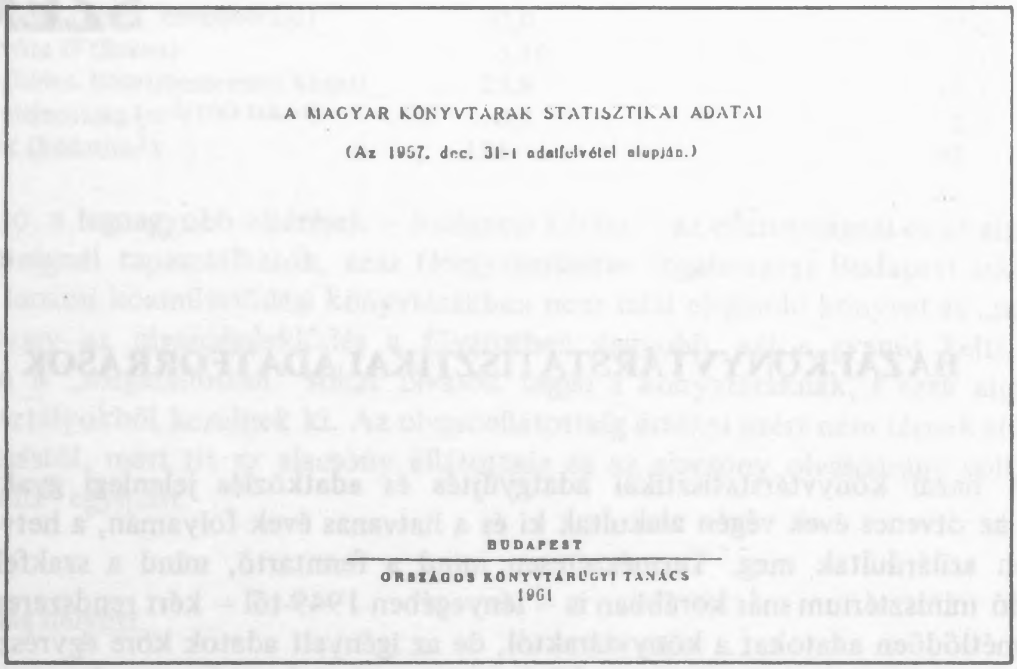
A hazai könyvtárstatisztikai adatgyűjtés és adatközlés jelenlegi gyakorlatának alapjai az ötvenes évek végén alakultak ki és a hatvanas évek folyamán, a hetvenes évek közepén szilárdultak meg. Természetesen mind a fenntartó, mind a szakfelügyeletet gyakorló minisztérium már korábban is – lényegében 1949-től – kért rendszeresen, évről-évre ismétlődően adatokat a könyvtáraktól, de az igényelt adatok köre egyrészt gyakran változott, másrészt maga az igény is főként a közművelődési könyvtárakra, meg néhány nagy – akkori terminológiával élve – „tudományos" könyvtárra korlátozódott. Az évenként változó, esetlegességektől áthatott adatgyűjtés szoros (és nagyon is jól belátható) kapcsolatban volt az adatközlés publicitásával: mivel az előbbi folyamatosan nagyon kevés tényt regisztrált, ezért az időbeli összehasonlításra módot adó nyilvános közzététel is feleslegesnek tűnt. A számok inkább egy-egy esztendő különböző szintű és különböző szempontok által meghatározott beszámolóihoz kellettek alátámasztásul, mintsem arra, hogy az általános fejlődés tendenciáján kívül más, kevésbé megnyugtató vonások is kirajzolódjanak belőlük, például az, hogy a fejlődés mértéke az ország egyes területei között igencsak különböző. A közművelődési könyvtárak körén belül is elsősorban olyan alapadatokat (mint pl. a könyvtárak száma, az állomány nagysága, a beiratkozott olvasók és a kölcsönzött kötetek száma) gyűjtötték rendszeresen, amelyekre – országos összesítésben – a Központi Statisztikai Hivatal is igényt tartott.

Az ötvenes évek végén történt változásban, a jelenleg is működő gyakorlat kialakulásában távolabbi okok mellett két tényező játszott fontos szerepet: egyrészt a különböző – nemcsak közművelődési – könyvtári hálózatok s velük a hálózati nyilvántartások megnövekedett szerepe, amely kifejeződött az 1956-os könyvtári törvényben is; másrészt az egész kulturális statisztikai adatszolgáltatás ritmikusabbá és áttekinthetőbbé tételének egyre sürgetőbb igénye. Minden bizonnyal az elsőül említett tényező érvényesült abban, hogy még a rendszeres adatgyűjtés és adatközlés megindulása előtt, 1957 utolsó napját véve eszmei időpontnak, *országos körű felmérés készült a magyar könyvtárakról.* A felmérés eredményeit esztendők múlva közreadó táblagyűjteménynek* nemcsak történeti

---

* DÁNYI Dezső – EKÉS Mihályné – SALLAI István: A magyar könyvtárak statisztikai adatai (Az 1957. dec. 31-i adatfelvétel alapján) Bp. Országos Könyvtárügyi Tanács. 1961. 156 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A MAGYAR KÖNYVTÁRAK STATISZTIKAI ADATAI

(Az 1957. dec. 31-i adatfelvétel alapján.)

BUDAPEST

ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS

1961

forrásértéke van, hanem módszere miatt ma is figyelmet érdemel. A későbbi rendszeres adatgyűjtés sokat emlegetett-bírált „többágú" gyakorlatával ellentétben ugyanis ennek a felmérésnek a során egységes kérdőívet töltöttek ki a közművelődési, szakkönyvtári és iskolai könyvtári hálózatok (az előbbi kettő esetében maguk a könyvtárak szolgáltattak adatot, az iskolai könyvtárakról pedig a tanácsok művelődési osztályai). Igaz, a kérdőív viszonylag kevés rovatot tartalmazott, de ez nem csökkenti az egységes szempontok alkalmazásának érdemét, hisz végtére is máig ez az egyetlen felvétel, ahol a különböző hálózatokba tartozó könyvtárak egyazon műszerrel mérettek meg. A kiadvány felépítése hasonlóképp logikus és áttekinthető: az összefoglaló adatok után a táblagyűjtemény nagyobb részét a hálózatonkénti részletezés teszi ki. A hálózatokon belül aztán (az iskolai könyvtári hálózat kivételével) közigazgatási területenkénti, megyék szerinti bontásban szerepelnek az adatok.

A rendszeres – az igényelt adatok körére nézve is rendszeres – *statisztikai adatgyűjtés és adatközlés a közművelődési könyvtári hálózatokban 1959-től, a szakkönyvtári hálózatokban 1961-től kezdődött, az iskolai könyvtárakról viszont még ma is jobbára csak alapadatok publikusak.* Az idestova húszesztendős folyamat áttekintéséhez több tényező együttes vizsgálatára lenne szükség. Szinte minden esztendő metszetében külön kellene figyelembe venni a következőket:

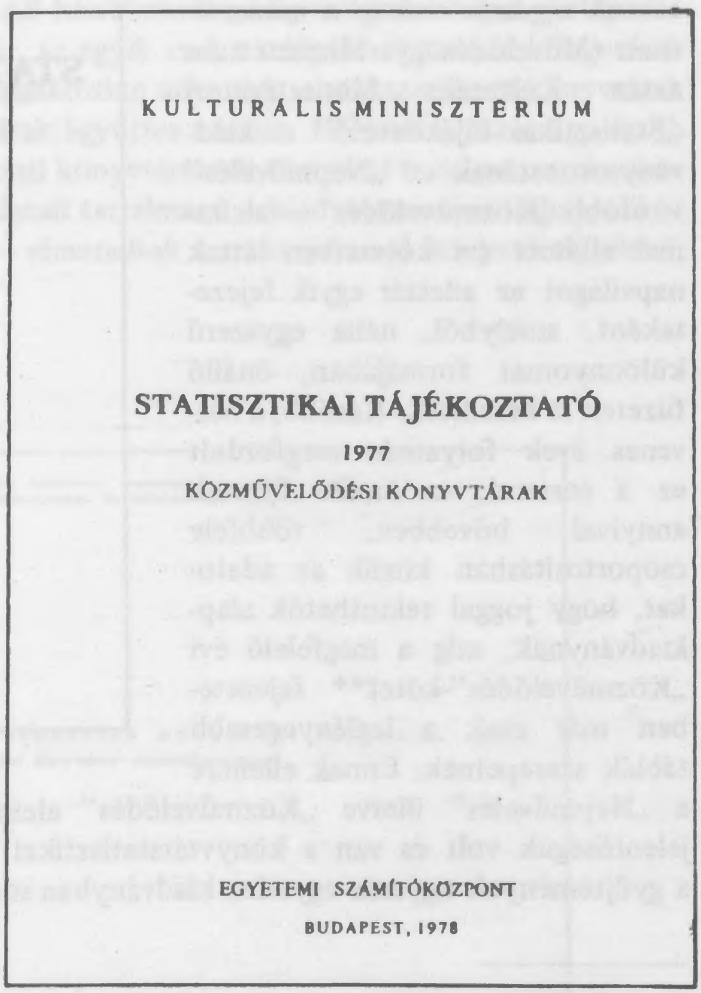
- változott-e, s miben változott az adatszolgáltató könyvtárak köre
- változott-e, s miben változott az adatlapok tartalma, az egyes rovatok meghatározása
- változtak-e, s milyen szempontok alapján változtak a feldolgozásban alkalmazott csoportosítások, táblábafoglalások

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– változott-e, s miben változott a viszonyszámok képzése
– változott-e, s hogyan változott a közzététel módja.

Nyilvánvaló, hogy az ilyesfajta részletekig hatoló áttekintés egy nagyobb történeti dolgozat feladata. A mostani *szemle* – jellegéből következően – csupán a leglényegesebb változásokra tér majd ki, mégis szükségesnek látszik ezeket a tényezőket itt is hangsúlyozni, mert az utolsótól eltekintve mindegyiket figyelembe kell venni a könyvtárstatisztikai adatok idősorainak módszertanilag korrekt összeállításánál, és úgy tűnik, ez a munka ma még „egyéni" feladat – a kiadványok ugyanis a közművelődési könyvtárak alapadatainak idősorait kivéve szinte alig tartalmaznak efféle összeállításokat.

A közművelődési könyvtárak körében az adatszolgáltatás a kezdetektől fogva mindmáig teljeskörű. Az adatlapok rovatai és a rovatok meghatározásai sem változtak sokat; a két legfontosabb módosítás is inkább technikai jellegű volt. Az egyik azt a célt szolgálta, hogy a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak egyforma jelentőlapon számoljanak be, a másik lényege pedig az volt, hogy az évről évre mechanikusan ismétlődő rovatok helyett ritmikusan változzék a jelentőlapok terjedelme. Jelenleg az egyik évben szűkebb, a másik évben bővebb az igényelt adatok köre, de ez nem kuszálja össze a folyamatosságot, csupán annyit jelent, hogy néhány kérdésről (mint például: a könyvtárosi munkakörben dolgozók iskolai végzettsége, könyvtárosi szakképzettsége, vagy a beiratkozott olvasók foglalkozás szerinti megoszlása), ahol az adatok változása nem értelmezhető egy évnyi időszakon belül, a könyvtárak kétévenkénti periodicitással adnak számot. Ez az utóbbi módosítás egyébként nem régi keletű: először 1977-re vonatkozólag került sor a szűkebb terjedelmű adatlap alkalmazására, a korábbi beszámolók során – és 1978-ra vonatkozóan persze ismét – a bővebb jelentőlap szerepelt. Nem változtak sokat az idők folyamán a feldolgozás, táblábafoglalás legfőbb szempontjai sem. Régebben is, most is külön szerepelnek a két nagy közművelődési hálózat, a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak adatai: az összefoglaló – és az előző évi állapottal összehasonlító – táblázatokban egymás mellett, aztán külön fejezetekben.

KULTURÁLIS MINISZTÉRIUM

STATISZTIKAI TÁJÉKOZTATÓ

1977

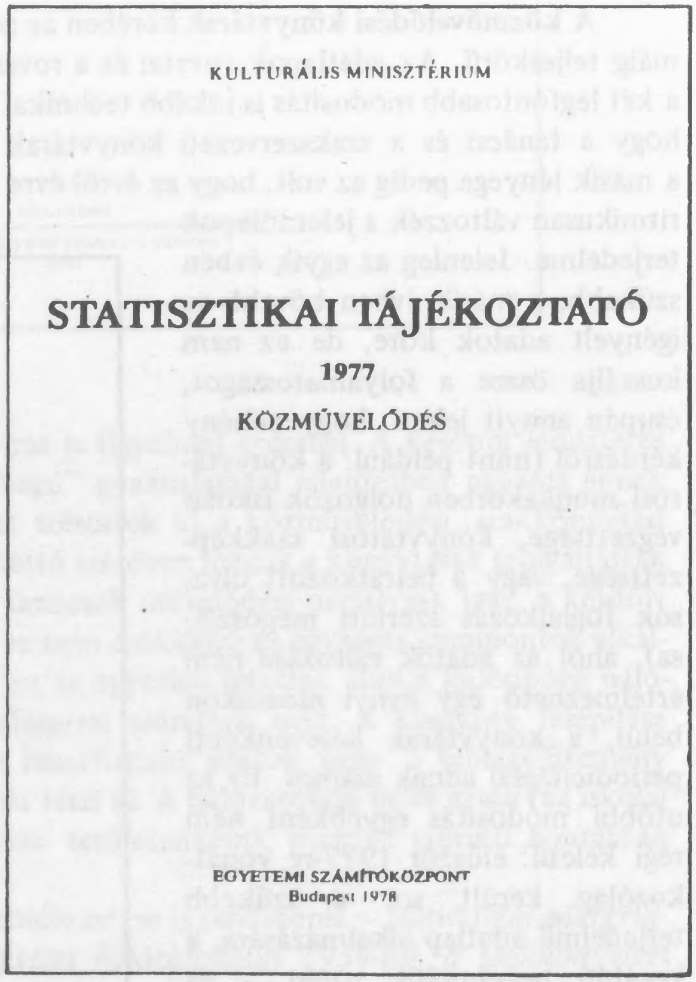
KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK

EGYETEMI SZÁMÍTÓKÖZPONT

BUDAPEST, 1978

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Mindkét hálózat adatai hosszú idő óta megtalálhatók megyénkénti bontásban és Budapest-város-község szerinti részletezésben is, sőt a legfrissebb – 1979 első feléig legfrissebb – füzet* a tanácsi könyvtárak fejezetben külön részt szentel arra, hogy egyenként sorra véve a városokat is, megadja ezek legfontosabb könyvtári adatait. A viszonyszámok képzésének is régóta kialakult, folyamatos gyakorlata van: a mutatók egy része a tárgyév adatait tünteti fel az előző év adatának százalékában; egy másik része a lakosság – az ország, egy-egy megye vagy Budapest – városok – községek lakossága – számához méri az egyes adatokat (például: 1000 lakosra jutó könyvtári állományegységek száma); végül pedig a mutatók többsége egymáshoz viszonyítja a könyvtári tényszámokat (például: egy beiratkozott olvasóra jutó állománygyarapodás összege forintban). Némiképp változott viszont a közzététel módja: a könyvtárstatisztikai adatok ugyanis eleinte a minisztérium (Művelődésügyi Minisztérium aztán Kulturális Minisztérium) „Statisztikai tájékoztató" c. kiadványsorozatának „Népművelés" – utóbb „Közművelődés" – alcímmel ellátott évi köteteiben láttak napvilágot az adattár egyik fejezeteként, amelyből, néha egyszerű különnyomat formájában, önálló füzetek is készültek. Később, a hetvenes évek folyamán megfordult ez a sorrend: az önálló füzetek annyival bővebben, többféle csoportosításban közlik az adatokat, hogy joggal tekinthetők alapkiadványnak, míg a megfelelő évi „Közművelődés"-kötet** fejezetében már csak a leglényegesebb táblák szerepelnek. Ennek ellenére a „Népművelés" illetve „Közművelődés" alcímet viselő vastagabb köteteknek nagy jelentőségük volt és van a könyvtárstatisztikai adatok szituálása szempontjából. Ezek a gyűjtemények ugyanis egyetlen kiadványban sorakoztatják fel a közművelődés fogalmá-

KULTURÁLIS MINISZTÉRIUM

STATISZTIKAI TÁJÉKOZTATÓ

1977

KÖZMŰVELŐDÉS

EGYETEMI SZÁMÍTÓKÖZPONT
Budapest 1978

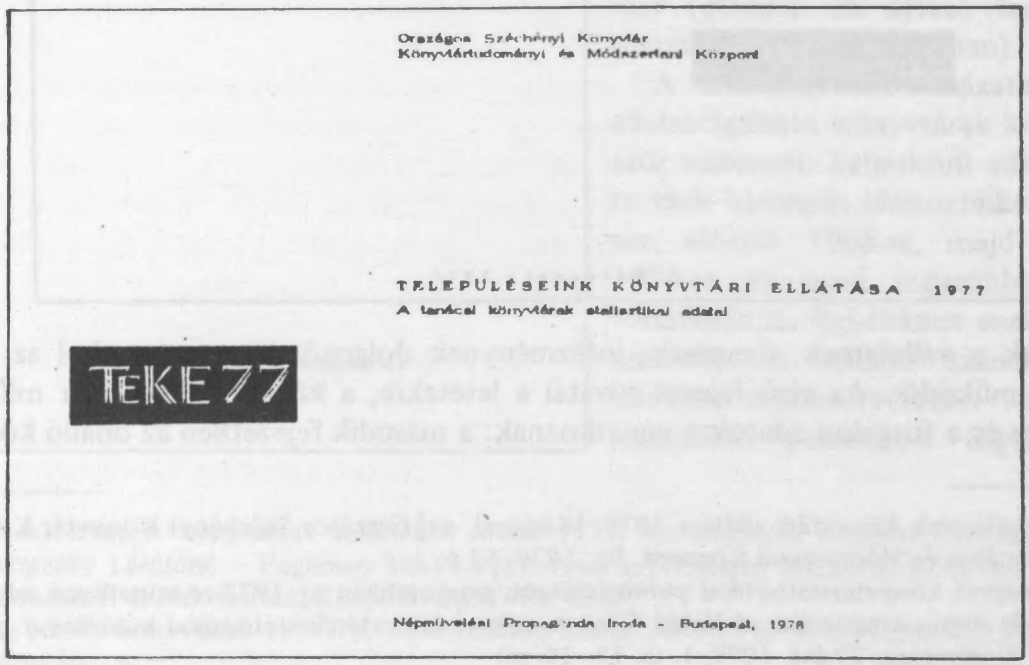
* Statisztikai tájékoztató. Közművelődési könyvtárak. 1977. (Összeáll. Molnár Attila.) [Közread. a] (Kulturális Minisztérum.) Bp. Egyetemi Számítóközpont, 1978. 83 p.

** Statisztikai tájékoztató. Közművelődés. 1977. (Összeáll. Fejes Lászlóné, Molnár Attila stb.) [Közread. a] (Kulturális Minisztérium) Bp. Egyetemi Számítóközpont, 1978. 207 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ba vont területek (művelődési otthonok, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, könyvtárak, könyvkiadás, időszaki sajtókiadás és terjesztés, rádió és televízió, filmgyártás és filmforgalmazás, színpadi előadások, hanglemezfelvétel, múzeumok, kiállítások, a művészetoktatás intézményei) évi statisztikai beszámolóit, amelyek összességét persze még így együttesen közreadva is túlzás lenne rendszernek nevezni, mert annyira különböző részletezettségűek, de arra azért alkalmasak, hogy a könyvtárak működésének, a többi kulturális formáció között elfoglalt helyének teljesebb megítéléséhez számszerű háttérinformációkkal szolgáljanak.

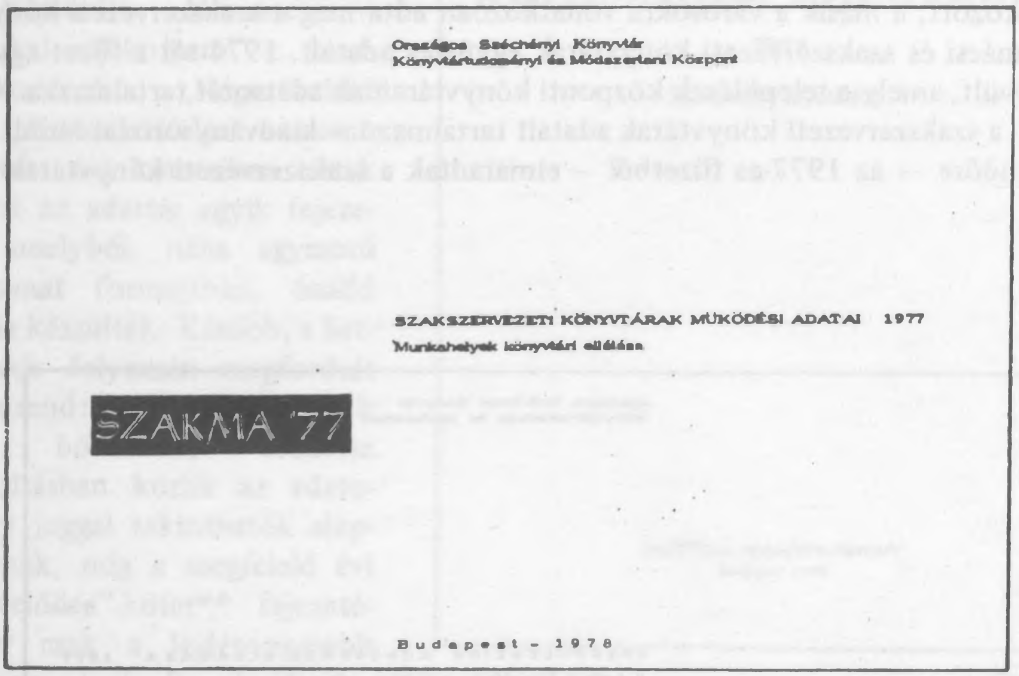
A közművelődési könyvtárak évenkénti jelentőlapja még két országos könyvtárstatisztikai kiadványhoz szolgál alapul. Mindkettőt az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) adja közre, de összeállításukban jelentős szerepe van a megyei könyvtáraknak, illetve a szakszervezetek központi könyvtárainak és az SZMT könyvtáraknak is. A kettő közül a *Településeink könyvtári ellátása* c. kiadványsorozat – közkeletű rövidítéssel: TEKE – nézhet vissza régebbi múltra: első füzete az 1968-as év adatait közölte. A kiadvány lényege, hogy külön adatsorral szerepel benne valamennyi 5000 lakosnál népesebb település, az ennél kisebbekről pedig átlagokat közöl. Felépítése többször változott: előbb két részből állt, az egyik csak a települések tanácsi könyvtáraival foglalkozott, a másik a városokra vonatkozóan adta meg a szakszervezeti könyvtárak majd a tanácsi és szakszervezeti könyvtárak együttes adatait. 1974-től a füzet egy újabb résszel bővült, amely a települések központi könyvtárainak adatsorát tartalmazza. Amikor a másik – a szakszervezeti könyvtárak adatait tartalmazó – kiadványsorozat indult, akkor egy esztendőre – az 1977-es füzetből – elmaradtak a szakszervezeti könyvtárak adatai,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kivéve azokat, amelyek a településen egyedül végzik a terület könyvtári ellátását, de a legfrissebb összeállításban* a városokban működő szakszervezeti könyvtárak fontosabb adatai ismét szerepelnek. A kiadvány legelőször nem közölt viszonyszámokat, ám hamarosan, egy év múlva, már igen. Ettől kezdve mindmáig a mutatók fontos elemei az első rész adatsorainak: legtöbbjük a népességszámhoz viszonyítja a tanácsi könyvtári ellátás adatait, de van köztük két ellátottsági adatot összemérő viszonyszám is. Ide tartozik még, hogy a tíz esztendeje folyamatosan, évenként megjelenő kiadvány lényegét, a településenkénti adatsorokat azóta több megyei könyvtárstatisztikai tájékoztató is alkalmazta. Ezek a megyei összeállítások** azért forrásértékűek, mert egyrészt az 5000 lakosnál kisebb településekről is külön adatsorokat közölnek, másrészt pedig az adatsorokban néhol olyan rovatok is szerepelnek, amelyek nincsenek az országos TEKÉ-ben.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ másik könyvtárstatisztikai kiadványa, a *Szakszervezeti könyvtárak működési adatai* (SZAKMA) lényegét tekintve hasonló elvre épül, mint az első. Ott a település népességszáma, itt az ellátandó dolgozók száma a külön adatsor alapja. A központi és körzeti könyvtárak (szakszervezeti alközpontok) adatait közlő fejezetben ez a letéti könyvtárakkal ellátott munkahelyek dolgozóinak számát jelenti, az önálló könyvtárak adatsorait tartalmazó, terjedelmesebb fejezetben

Országos Széchényi Könyvtár
Könyvtártudományi és Módszertani Központ

SZAKSZERVEZETI KÖNYVTÁRAK MŰKÖDÉSI ADATAI 1977
Munkahelyek könyvtári ellátása

SZAKMA '77

Budapest - 1978

meg annak a vállalatnak, üzemnek, intézménynek dolgozói létszámát, ahol az önálló könyvtár működik. Az első fejezet rovatai a letétekre, a központi könyvtár működési feltételeire és a forgalmi adatokra vonatkoznak; a második fejezetben az önálló könyvtár

---

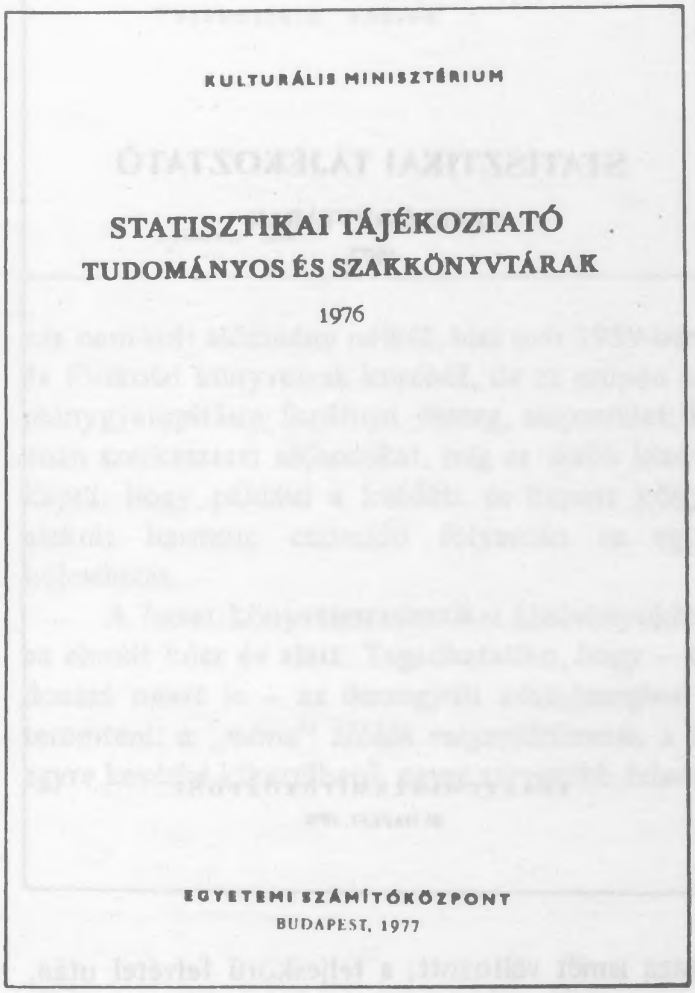
* Településeink könyvtári ellátása 1978. [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1979. 52 p.

** A megyei könyvtárstatisztikai publikációkról, pontosabban az 1977-re vonatkozó adatközlésekről alapos áttekintést ad Hajdú Géza A megyei könyvtárak statisztikai kiadványai c. cikkében (Könyvtáros 29.évf. 1979. 1. sz. 13–16. p.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

működési feltételeinek és forgalmi adatainak tényszámai után viszonyszámok is szerepelnek, amelyek elsősorban az ellátandó dolgozók száma alapján képzett mutatók. A folyamatosnak ígért kiadvány az 1977-es füzettel indult.*

Az iskolai könyvtárakról jónéhány esztendeje kétféle adatforrás áll rendelkezésre. Sajnos mindegyik kevés adatot tartalmaz, s a kettő közt bőven akadnak átfedések is. Az egyik *a Kulturális Minisztérium Statisztikai tájékoztató-sorozatának* már említett *Közművelődési könyvtárak c. füzetében* lát napvilágot a kiadvány *függelékeként*, a másik a *Könyv és Nevelés* c. folyóiratban jelenik meg; itt a legutóbbi az 1977–78-as tanévre vonatkozik.** Mindkét közlési forma megegyezik abban, hogy iskolatípusonként (általános iskola, középiskola, szakmunkásképző iskola) és ezen belül megyénként részletezi az adatokat. A Közművelődési könyvtárak füzetben szereplő táblák megadják a könyvtárral rendelkező iskolák, a könyvtári állományegységek számát, a gyarapodás nagyságát és Ft-összegét, valamint az olvasó tanulók (mindazok, akik a tanévben legalább egyszer igénybe vették a könyvtárat) és a kölcsönzött állományegységek számát. Emellett két viszonyszámot is tartalmaznak: az egy (könyvtárral rendelkező) iskolára jutó állománygyarapítás Ft-összegét és az egy olvasó tanulóra jutó kölcsönzött állományegységek számát. Az itt közreadott táblákhoz képest a Könyv és Nevelésben közölt összeállítások csupán viszonyszámaikkal jelentenek újat (például: az olvasó tanulók az összes tanulók százalékában).

KULTURÁLIS MINISZTÉRIUM

STATISZTIKAI TÁJÉKOZTATÓ
TUDOMÁNYOS ÉS SZAKKÖNYVTÁRAK
1976

EGYETEMI SZÁMÍTÓKÖZPONT
BUDAPEST, 1977

A szakkönyvtári hálózatokban az adatszolgáltató könyvtárak köre többször változott. Teljeskörű adatgyűjtésre csak bizonyos időközönként került sor, először 1968-ra, majd 1970-re, 1974-re és most legutóbb 1978-ra vonatkozóan. Egyébként ezek az összeírások is inkább szándékukban, mintsem eredményeikben voltak teljeskörűek; pontosabb fogalmazással

---

* Szakszervezeti könyvtárak működési adatai 1977. Munkahelyek könyvtári ellátása. (Szerk. Bereczky Lászlóné – Fogarassy Miklós.) [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1978. 48 p.

** Az iskolai könyvtárak 1977/78. évi statisztikai adatai. = Könyv és Nevelés. 20.évf. 1978. 4–5.sz. 205–207. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

talán azt lehet mondani, hogy valamennyi (a hálózati központok vagy ezek hiányában a fenntartó intézményekért felelős tárcák, főhatóságok által) nyilvántartott könyvtár statisztikai jelentőlapot kapott. Az 1970-es és az 1978-as felvétel különféle terjedelmű jelentőlapot használt, amelyeken elsősorban aszerint változott a kitöltendő rovatok száma, hogy az illető szakkönyvtárban dolgozik-e főfoglalkozású könyvtáros vagy sem; a másik két esztendőben viszont valamennyi adatszolgáltató azonos kérdőívet töltött ki. A feldolgozás, közlés során általában az a csoportosítás vált gyakorlattá, hogy a táblák mind a könyvtárak számát, mind a könyvtárak működési adatait a következő részletezésben adják meg: országos főhatóság, funkció, jelleg (nemzeti könyvtár, egyéb önálló országos könyvtár, országos intézmény vagy vállalat könyvtára, egyetemi központi könyvtár stb.), hálózat és néhány esetben közigazgatási terület (Budapest-város-község) meg megyék szerint. Az 1974-re vonatkozó adatokat közreadó kiadvány* jelenleg még csak ez áll rendelkezésre – külön fejezetben közli az egyes városok szakkönyvtárainak főbb adatait (könyvtárak száma, összes állományegység száma, állománygyarapítás összege, dolgozók száma) is. Viszonyszámokat nem vagy alig tartalmaznak ezek a kiadványok; egyedül az adatszolgáltatás mértékéről beszámoló fejezetben vannak mutatók, amelyek azt tüntetik fel, hogy a szétküldött jelentőlapok összességéhez képest hány százalék maradt kitöltetlenül.

KULTURÁLIS MINISZTÉRIUM

STATISZTIKAI TÁJÉKOZTATÓ

SZAKKÖNYVTÁRAK

1977

EGYETEMI SZÁMÍTÓKÖZPONT

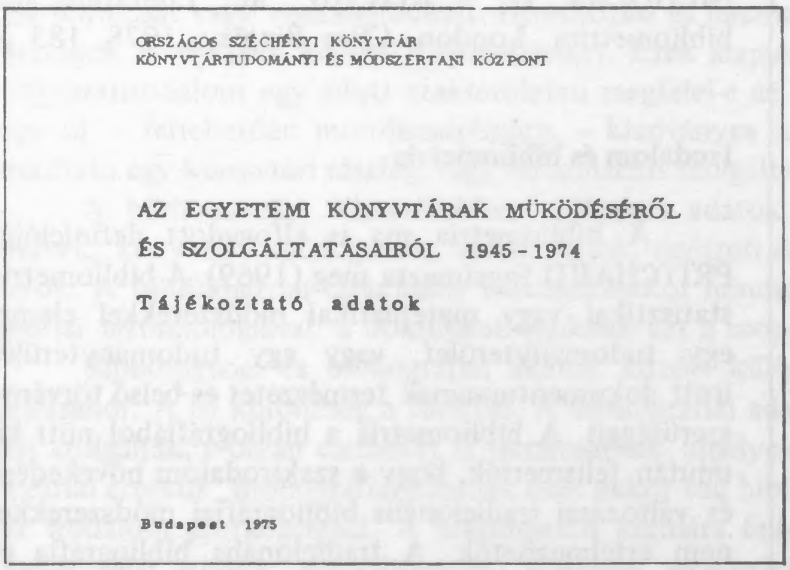
BUDAPEST, 1978

Az első teljeskörű felvételt megelőző időben a nagyobb hálózatokba tartozó szakkönyvtárak szolgáltattak rendszeresen adatot, azután (1971-től kezdve) pedig a közbeeső években csupán a 127/1970 (M.K.) MM számú utasításban felsorolt 96 szakkönyvtárnak volt minden esztendőben statisztikai beszámolási kötelezettsége. 1978-ban az évenkénti statisztikai beszámolót küldő szakkönyvtárak sokasága ismét változott; a teljeskörű felvétel után, 1979-től az 5/1978/XII. 12./KM számú rendelet 2. számú mellékletében felsorolt szak-

* Statisztikai tájékoztató. Tudományos és szakkönyvtárak. 1974. (Összeáll. Ekés Mihályné – Fehér Józsefné.) [Közread. a] (Kulturális Minisztérium.) Bp. Egyetemi Számítóközpont, 1976. 112, X p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

könyvtárakra terjed ki majd a rendszeres adatgyűjtés. A 96 szakkönyvtár jelentéseit közreadó évről-évre megjelenő kiadványok* előbb az összefoglaló, utána a hálózatok szerinti részletező táblázatokat közlik és ezeket követik a könyvtáranként adatok. Az összefoglaló és a hálózatok szerint részletező táblázatokban mutatók is szerepelnek, amelyek a tárgyév adatát az előző év adatához viszonyítják.

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK MÜKÖDÉSÉRŐL
ÉS SZOLGÁLTATÁSAIRÓL 1945-1974

Tájékoztató adatok

Budapest 1975

Végezetül még egy könyvtárstatisztikai összeállításra érdemes ehelyütt felhívni a figyelmet. Ez a kiadvány** ugyanis – amely az egyetemi könyvtárak harminc esztendős működéséről nyújt számszerű áttekintést – idáig jóformán az egyetlen publikált kísérlet az adatok idősorba rendezésére. Az idősorok összeállítása a könyvtárak által vezetett nyilvántartások alapján készült külön adatlap segítségével. Igaz, a vállalkozás nem volt előzmény nélkül, hisz már 1959-ben is született ilyen adatközlés az egyetemi és főiskolai könyvtárak köréből, de az csupán az alapadatokra (állomány nagysága, állománygyarapításra fordított összeg, alapterület, könyvtári dolgozók száma stb.) vonatkozóan szerkesztett idősorokat, míg az újabb kiadványból olyan kérdésekre is választ lehet kapni, hogy például a küldött és kapott könyvtári egységek száma szerint miképpen alakult harminc esztendő folyamán az egyetemi könyvtárakban a könyvtárközi kölcsönzés.

A hazai könyvtárstatisztikai kiadványokban temérdek információ halmozódott fel az elmúlt húsz év alatt. Tagadhatatlan, hogy – egyebek közt a publikálási gyakorlat ingadozása miatt is – az összegyűlt adattömegben nem könnyű mindig eligazodni, rendet teremteni: *a „néma" táblák megszólaltatása*, a könyvtárstatisztikai elemző munka mégis egyre kevésbé kikerülhető, egyre sürgetőbb feladat.

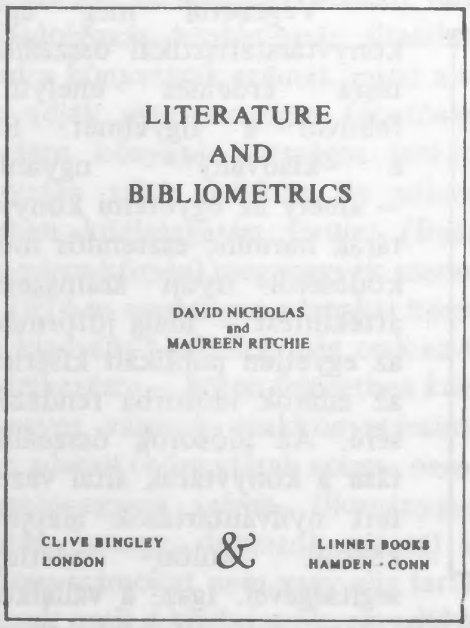
LAKATOS András

---

* A sorozat legutóbbi kötete: Statisztikai tájékoztató. Szakkönyvtárak. 1977. (Összeáll. Molnár Attila) [Közread. a] (Kulturális Minisztérium.) Bp. Egyetemi Számítóközpont, 1978. 37 p.

** Az egyetemi könyvtárak működéséről és szolgáltatásairól 1945–1974. Tájékoztató adatok. (Összeáll. Fényes Miklós.) [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1975. 51 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

NICHOLAS, D. – RITCHIE, M.: Literature and bibliometrics. London, Clive Bingley, 1978. 183 p.

Irodalom és bibliometria

A bibliometria ma is elfogadott definícióját PRITCHARD fogalmazta meg (1969). A bibliometria statisztikai vagy matematikai módszerekkel elemzi egy tudományterület, vagy egy tudományterület írott dokumentumainak természetét és belső törvényszerűségeit. A bibliometria a bibliográfiából nőtt ki, miután felismerték, hogy a szakirodalom növekedése és változásai tradicionális bibliográfiai módszerekkel nem értelmezhetők. A tradicionális bibliográfia és a bibliometria között az a lényeges különbség, hogy az utóbbi inkább mennyiségi mint diszkurzív módszereket használ, az irodalom egészével s nem az egyes tételekkel foglalkozik.

A bibliometriai vizsgálatoknak két típusa van: az irodalom tulajdonságait *leíró* és az irodalom komponensei közötti viszonyt – *az irodalom „viselkedését"* – *feltáró* vizsgálatok. Teljes és pontos adatokat kell nyújtaniuk a gyorsan változó irodalompopulációról. A leíró jellegű kutatásokhoz tartozik a dokumentumok formai, tipológiai elemzése. A „viselkedés"-kutatások a különböző dokumentumtípusok, országok, nyelvek, témák irodalma közötti kapcsolatokat tárják fel. A témakapcsolatokra vonatkozik a legtöbb ilyen jellegű kutatás.

A szétszórtan végzett bibliometriai vizsgálatok, s néha nehezen érthető elméleti fejtegetések miatt egységes módszer és szemlélet még nem alakult ki. A könyv egy átfogó gyakorlati útmutató a bibliometriához, hangsúlyozva a könyvtári és informatikai alkalmazási területeket. Mellőzi a matematikai levezetéseket és a bonyolult elméleti érveléseket.

A bibliometriát felhasználják a bibliográfiai kontroll javítására. Az irodalom mennyiségi növekedése hatással van a szekunder irodalom struktúrájára. A növekedési mérték kiszámítása és irányának előrejelzése jelentős segítség a kiadók számára ahhoz, hogy kialakítsák a szekunder szolgáltatások jövőbeli lefedési területét és összetételét. A megjelenési hely, téma, dokumentumtípus és nyelv szerinti megoszlási statisztikák hasznos információk a fordításigények előrejelzésére, az állomány vagy indexművek által le nem fedett fehér foltok felderítésére. A témák közötti kapcsolatok kimutatása dokumentumok osztályozásának analízisével, hivatkozás- vagy használatvizsgálatokkal kijelöli

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

egy szakterület szekunder szolgáltatásainak keretét. A hivatkozások idővizsgálata és az évenként megjelenő publikációmennyiség ismerete hasznos retrospektív bibliográfiák szerkesztéséhez. Az irodalomnövekedésre vonatkozó előrejelzéseket felhasználják raktári férőhely és szakemberszükséglet számításához.

A bibliometria információt szolgáltat a tudományos kutatás helyzetéről. Az egyes szakterületeken megjelenő irodalom mennyiségi növekedése vagy csökkenése jelzi a kutatás felfutását vagy visszafejlődését. Hivatkozás- és használatvizsgálatok feltárják a témák, országok és nyelvek közötti kapcsolatokat. Ezek alapján megállapítható, hogy a primer folyóiratirodalom egy adott szakterületen megfelel-e az olvasók igényeinek, vagy esetleg egy új – feltehetően interdiszciplináris – kiadványra van szükség. A bibliometria alkalmazható egy könyvtári részleg, vagy információs szolgáltatás megjavítására is.

A bibliometriai felmérésekhez szükséges adatok forrásai bibliográfiák, indexelő művek, könyvtári katalógusok, hivatkozások, nemzeti és nemzetközi statisztikai kiadványok. A bibliometriai tanulmány előkészítésekor mindig definiálnunk kell precíz bibliográfiai terminológiával a dokumentumoknak azt a csoportját, melyet vizsgálni akarunk.

Bibliometriai és bibliográfiai adatok között különbséget kell tenni az irodalom leírásakor. A fő különbség a funkció. A bibliográfiai adatok egy dokumentum azonosítását szolgálják, s olyan elemeket is tartalmaznak, amelyeknek nincs szükségszerűen bibliometriai értékük. Bibliográfiai adatnak csak akkor van bibliometriai értéke, ha valamit jelez az irodalom szerkezetéről. A bibliometria számára felhasználható adatok: szerző, cím, megjelenési adatok, címváltozások, kiadások gyakorisága, kiadás formája, megjelenés helye, nyelve, tárgykör, eredeti vagy kritikai mű, tartalom, méret, előfizetési ár, kölcsönzési forgalom, lefedettség a szekunder szolgáltatásokban, kapcsolódó információ. A felhasználható adatokból a vizsgálatokban csak azokat veszik figyelembe, amelyek könnyen hozzáférhetők. A jellemző adatok előfordulási gyakorisága és az együtt előforduló adatcsoportok típusai különbözőek tudományok, dokumentumtípus, kiadó, megjelenési hely szerint. Egyes tudományágak – pl. fizika, kémia – területén publikáló kutatók a gyors információközlési formákat, főleg a folyóiratot részesítik előnyben. A társadalomtudományok területén elterjedtebb a monográfia alapú kommunikációs rendszer.

A bibliometriai vizsgálatokban felhasználható adatok értékelése

Szerzőség. A szerzőség három szempontból érdekes a bibliometriai kutatók számára. Egy szerző produktivitása jelzi tudományos tevékenységének intenzitását. Többszerzős művek eloszlásvizsgálata tudományterületek szerint megmutatja, hogy melyik témákban általános a team-munka. A szerzők kiadók vagy folyóiratok szerinti megoszlás tükrözi az egy témával kapcsolatos publikációk tömörülését vagy szóródását kiadványok szerint.

A *kiadók* típusai három fő csoportra oszthatók: tudományos, kereskedelmi és intézményi. A kiadó és a megjelenő művek színvonala, típusa, megjelenési gyakorisága között szoros kapcsolat van. Különösen figyelemreméltó az a tény, hogy mindegyik tudományterületre jellemző egy kiadói típus, pl. földrajztudományban, pszichológiában

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a kiadványok közel felét tudományos társaságok jelentetik meg. Országok szerint is eltérő, hogy melyik kiadótípus a legjelentősebb. Az USA-ban a felsőoktatási intézményeké, az NSZK-ban a kereskedelmi kiadóké a vezető szerep.

Cím. A cím az információcsere egysége. A megjelenő címek száma és növekedési aránya érdekli mindazokat a testületeket és egyéneket, akik szerzeményeznek, feldolgoznak és raktároznak.

Megjelenés időpontja. Egy mű többféle kiadásban is megjelenhet különböző időben, ez azt jelenti, hogy ugyanazt a művet tartalmazza preprint, reprint, monográfia, újabb kiadás. Egy műnek többszöri megjelenése növeli a kiadványszámot, ezek torzítják a kiadványtermés növekedési arányát.

A folyóiratok megjelenési és megszűnési időpontja nem jelzi egyértelműen egy kiadvány megszűnését vagy új indulását. Ennek oka a folyóiratok címváltozásai. A pontos folyóiratmennyiség megállapításához meg kell különböztetnünk a valódi megszűnést, amikor a folyóirat semmilyen formában nem folytatódik és a látszólagos megszűnést, ami címváltozás, több sorozatra bomlás vagy összeolvadás eredménye lehet. Ezeknek a változásoknak pontatlan meghatározásából adódik sok pontatlan bibliográfiai közlés.

Bibliometriailag a címváltozások a változások természete és a címek várható élettartama szempontjából érdekesek. A címváltozások lehetnek egyszerűek, amikor a címen kívül semmi sem változik. Ez a legáltalánosabb. Oka lehet:

- gazdasági, piacnövelő művelet (pl.: Library world – New library world)
- terminológiai változás (divatos, felkapott kifejezések gyorsan változnak)
- tartalmi bővülés vagy szűkülés (pl.: Library Science Abstracts – Library and Information Science Abstracts)
- kiadó változása
- kiadási forma változása (ami tulajdonképpen újtípusú információtartalom közlésének következménye: pl. newsletter – journal)

Összetett címváltozások típusai:

- összeolvadás (a leggyakoribb ebben a csoportban; a beolvadónak ez a bibliográfiai megszűnése, a másik kiadvány változatlan, legfeljebb az alcím tükrözi a beolvadást)
- egyesülés (két vagy több kiadvány olvad egybe, egy teljesen új jön létre egyesítve az előzmények tulajdonságait)
- kiterjedés (egy folyóirat a témabővülés miatt több részre szakad).

A címváltozás gyakori jelenség, időtartama szakterületenként eltérő. Építészeti folyóiratoknál 7–8 év, pedagógiai folyóiratoknál 14 év. Az adatgyűjtés a címváltozásokról teljesen megoldatlan. Egyes könyvtárak katalógusai közlik a címek teljes életét.

Megjelenés gyakorisága (folyóiratok). A megjelenés gyakoriságát a termelt információmennyiség, a kurrens információ iránti igény, a kiadás gazdaságossága szabályozza. A kiadványszám nem azonos a kiadás gyakoriságával. A kiadók két számot egyszerre is megjelentethetnek. Ekkor a gyakoriság kisebb, de a kiadványszám ugyanaz.

Publikálási formák. Különböző típusú dokumentumok különböző információfajtákat hordoznak. Egyes formák csak egytípusú információt tartalmaznak ilyenek az abstract-ek. A folyóiratok, évkönyvek, újságok, többféle információt tartalmaznak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A kiadványtípusok előfordulása szakterületenként változik. A bibliometriai analízisek a szakirodalom természetét a leggyakoribb dokumentumtípus, a folyóirat alapján végzik. Más típusok – könyv, szekunder kiadványok – természetének, kapcsolatának kutatása még nem kezdődött meg.

Kiadás helye. Bibliometriai szempontból a megjelenés helye a kiadvány nemzetiségét jelenti. Egy szakterület nemzeti irodalomtermése tükrözi a nemzeti kutatás, kiadói terület fejlettségét, szerzők alkotókészségét. A bibliometria vizsgálja, hogy milyen nyelveken jelenik meg egy-egy tudományterület szakirodalma és melyik nyelvnek milyen jelentősége van az egyes tudományterületeken; milyenek a fordítási szokások és milyen a nyelvek közötti kapcsolat. A kapott adatok alapján szakterületenként meghatározható, hogy milyen nyelvű publikálással biztosítható az információ legszélesebb körű elterjesztése. Fordítóirodák, kutatók nyelvoktatásának megszervezéséhez is fontos segédanyag.

A monográfiák zöme négy nyelven íródik: angolul, franciául, németül és spanyolul. A folyóiratirodalom zöme angol, orosz, német, francia és japán nyelven jelenik meg. A megjelenő művek nyelve és a megjelenés helye között nincs mindig összefüggés. A kis tudományos felvevő piaccal rendelkező országokban gyakran publikálnak valamelyik világnyelven.

Téma. A bibliometriai analízisek témaorientáltak. Bibliometriai szempontból kétféle szakirodalomról beszélhetünk. Az első típust az elfogadott tudományrendszerek szerint, a másikat a használat alapján definiálják. Az első egy konkrétan körülhatárolt témakör, a másik határai kevésbé körülírtak, s változnak az egyéni felfogás szerint. Pl. az első alapján vizsgáljuk a szociológia irodalmát, a másik alapján azt az irodalmat, amit a szociológusok használnak.

Mivel a tudományterület meghatározása eltérő lehet a felmérést végző nemzetisége, iskolai végzettsége, egyéni orientációjától függően, a vizsgálat eredményeinek értékelésekor figyelembe kell venni ezt a bizonytalansági tényezőt.

Eredeti vagy kritikai mű. Az irodalom lehet a kutatás nyersanyaga (eredeti szövegek) vagy kritikai (róla szóló) színvonala szerint gyermek, népszerű, tudományos irodalom. Adatokat ezekre a jellemzőkre egyes bibliográfiákban lehet találni.

Tartalom. A dokumentumok tartalmával a bibliográfiai leírások nem foglalkoznak. Monografikus kiadványoknál a cím többnyire eligazít a tartalomról. Más dokumentumok – legjellemzőbb típus a folyóirat – többféle információt tartalmaznak. A legtöbb folyóiratban a cikkeken kívül szekunder szolgáltatásokat is közölnek. Ha a szekunder irodalom elemzésekor a forrásokat mellőzzük, nem kapunk a valóságnak megfelelő képet. Ha az információforgalom természetét és mennyiségét akarjuk vizsgálni, a dokumentumok tartalmával is kell foglalkozni. A gyakorlatban a következő információ-„csomagokat" lehet megkülönböztetni: folyóiratcikk, hírek, ismertetés (review), hivatkozások, referátumok, konferencia-anyagok, címjegyzékek, kalendáriumok, levelek, hirdetések, bibliográfiai szolgáltatások. Bibliográfiai forrásokban a dokumentumok tartalmára vonatkozó adatok ritkán fordulnak elő, esetleg csak annyit közölnek, hogy a mű tartalmaz bibliográfiát.

Árak. Az árak változnak dokumentumtípus és szakterületek szerint. Az utóbbi évekre jellemző az állandó áremelkedés. Ár-adatok statisztikai kiadványokból nyerhetők.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Folyóiratoknál gyakori, hogy többféle áruk van az előfizető könyvtár státusától függően. Ár-adatokat a bibliometriai költség/haszon vizsgálatokban használják fel. A felmérések polcméter/ár, hivatkozás/ár számításokat tartalmaznak. Ezek a felmérések kimutatják, hogy az olcsó, de ritkán használt folyóiratok többe kerülnek, mint a népszerű de magas előfizetési árú folyóiratok.

Kölcsönzési adatok. Ezeknek az adatoknak az alapján egy adott szakterület olvasótáborának mértékét becsülik.

Lefedés szekunder szolgáltatásokban. Ha egy folyóirat több szekunder szolgáltatásban előfordul, jelzi az adott cím fontosságát, interdiszciplináris természetét.

Az irodalom mennyisége és növekedési aránya. Különbséget kell tennünk az információ-mennyiség és az ismerethordozók számának növekedése között. A mű lapszáma nem jelenti az ismeretanyag, az új információ mennyiségét. Ezek a bibliográfiai adatok csak részlegesen nyújtanak helyes információt a felhasználás céljától függően. Állománygyarapítás és katalogizálás szempontjából a címek száma elegendő, de raktártervezés szempontjából már a dokumentumok vastagságát is jó lenne ismerni.

Az irodalomnövekedés mértékének problémájára már a század elején több kutató felfigyelt. A hatvanas években PRICE mérései alapján az egész könyvtáros-társadalmat foglalkoztató problémává vált. Szerinte az irodalommennyiség exponenciálisan növekszik és 10–15 év alatt megkétszereződik. A jelenlegi vizsgálatok kimutatták, hogy az exponenciális növekedés csak egy hirtelen fejlődési időszakra jellemző. A statisztikai modellek alkalmazásának helyességét az irodalomnövekedés becslésére többek között ROSE (1972) is kétségbe vonta. SANDISON (1974) új mérési eljárásokat javasolt. Az irodalomnövekedés mérhető a megjelent címek száma alapján. Ebben az esetben azonban a több művet tartalmazó címek egy tételként jelentkeznek. A folyóiratcikkek számlálásával is csak hiányos adatokat kapunk, mert nem minden tudományterületen ez a közlésforma a legelterjedtebb. Az oldalszám több szempontból előnyösen alkalmatható az irodalommennyiség növekedésének mérésére. A lap kevésbé változékony egység mint a cím, vagy a cikk, a lap és szavak száma között összefüggés van, könnyen hozzáférhető adat. A dokumentum vastagsága is egy lehetséges mértékegység. A vastagság (vagyis az elfoglalt polchossz) arányos a cikkek számával és az oldalszámmal. Ennek ellenére nem alkalmazható általános mértékegységként, mivel a kiadványok különböző vastagságú papírból, különböző kötéstípusokkal készülnek.

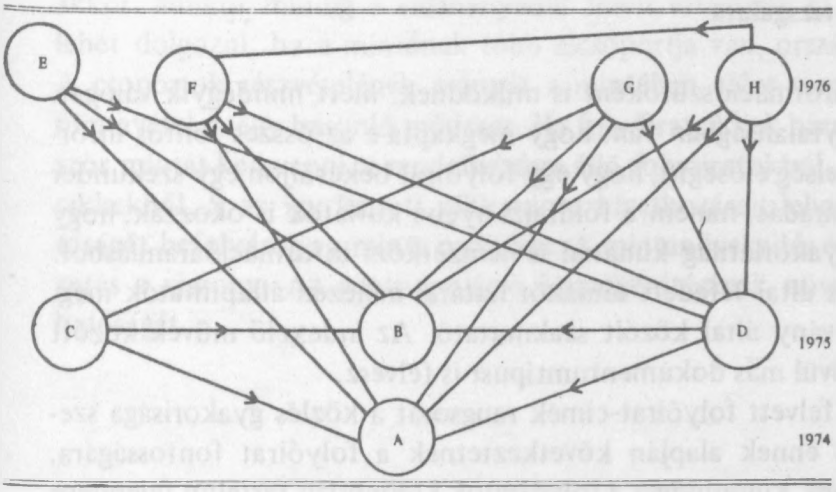
Kapcsolatok, társulások, csoportok

A dokumentumok fizikailag önálló egységek, de szellemileg egymással kapcsolatban vannak. Minden szerző valamilyen módon foglalkozott mások munkáival és azok eredményeit beépítette a sajátjába. *Az irodalom* ezért *nem dokumentumok véletlenül egymás mellé került csoportjaiból áll, hanem kapcsolatok, csoportok állandóan mozgásban levő hálózatából.* Három fő kapcsolatkialakítási mód van. A hivatkozások kapcsolatot létesítenek az adott mű és több más mű szerzője között; indexművek a primer és szekunder

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

dokumentumok között; egy dokumentumon belül egymásmellettiség is kialakít kapcsolatot. Hivatkozásanalízisek, könyvtárhasználati vizsgálatok teszik lehetővé a kapcsolatok felderítését.

Tárgykörök közötti kapcsolat. A témák közötti kapcsolatokat hivatkozásvizsgálatokkal tárják fel. Hivatkozásvizsgálatokkal megállapítható, hogy egy téma kutatása során milyen mértékben használják fel más ismeretágak irodalmát, vagyis milyenek az interdiszciplináris kapcsolatok. A tudományágak közötti kapcsolat általában kétoldalú, tehát kölcsönösen hivatkoznak egymásra. Vannak azonban egyoldalú hivatkozások is. Kimutatták, hogy a kriminológiai irodalomban nagy a hivatkozások száma a szociológiára, fordítva azonban ez nem érvényes. Azok a tudományágak információ–exportálók, amelyekre többször hivatkoznak, mint ahogy azok hivatkoznak másokra. Azok a tudományágak információ–importálók, amelyek többet hivatkoznak, mint amennyire rájuk hivatkoznak.

Az egymással kapcsolatban álló dokumentumok közötti viszonyt grafikusan ábrázolhatjuk. A dokumentumok összefüggő hálózata a klaszter. A kapcsolatok erősségét és irányát is lehet ábrázolni a klaszterben (1. ábra).

Amikor két cikk közösen hivatkozik egy vagy több műre, akkor a cikkek között bibliográfiai kapcsolat van. Mennél több cikkre hivatkoznak közösen, annál erősebb a bibliográfiai kapcsolat, annál valószínűbb, hogy a két cikk hasonló témáról szól.

Azt az esetet, mikor két korábbi dokumentumra hivatkozik egy későbbi dokumentum, együtt-hivatkozásnak (co-citation) nevezzük. Az együtt-hivatkozás megmutatja, hogy a szerzők egy szakterületen mely folyóiratot tekintenek fontosnak. (Ld. az 1. ábra A és B dokumentumra vonatkozó hivatkozásait.) Az együtt-hivatkozás – mivel függ a hivatkozó szerzőktől – időről időre változik. A hivatkozás-kapcsolatok behatárolják a tárgykört, meghatározzák a kulcsszerzőket és -folyóiratokat.

Ország és nyelv kapcsolatok. A legtöbb tudományág kutatásában általában néhány országnak van vezető szerepe. A hivatkozások földrajzi szóródását az egyes országokban termelődő információmennyiség határozza meg. Az USA irodalma áll első helyen a más országokban megjelent dokumentumok hivatkozásmennyiségét tekintve.

Avulás. Sok vita tárgya az az időszak, amely folyamán egy dokumentumra hivatkoznak, vagy a könyvtárban még használják. A használatcsökkenés mértékének ismerete meghatározza a selejtezési, köttetési, hiánypótló szerzeményezési politikát, bibliográfiák

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

által lefedett időszak megválasztását. LINE (1974) felülvizsgálta az avulással kapcsolatos feltételezéseket és megállapította, hogy a gyors avulásnak különböző okai lehetnek: az adatok efemer jellegűek, új formában ismét megjelennek, gyorsan fejlődik az adott ismeretág. Az avulás lassabb a monografikus, leíró művek, koncepciókat ismertető elméleti és kritikai művek esetében. A legfrissebb irodalom kiemelkedő mértékű használatát PRICE (1963) szerint a kétféle irodalomhasználat – az újjal lépést tartó témafigyelés és a konkrét témára vonatkozó irodalomkeresés – egybeesése okozza. SANDISON (1974) a fizikai folyóiratok használatának értékét korrigálta az irodalomnövekedési adatokkal, s így szerinte a két évnél régebbi folyóiratok használatában nem mutatkozik lényeges csökkenés. A dokumentumtípus is meghatározó a használat változásában. A bibliometriai vizsgálatok főleg a folyóirathasználat elemzések alapján általánosítottak. A megállapítotások nem érvényesek azokra a tudományterületekre, ahol nem a folyóirat a legfőbb kommunkációs csatorna.

Indexművek hatékonyságának vizsgálata

Ezek a szolgáltatások információszűrőként is működnek, mert mindegyik válogat. Emiatt a használó örök bizonytalanságban van, hogy megkapta-e az összes fontos információt. A földrajzi, nyelvi közelség elősegíti, hogy egy folyóirat bekerüljön egy szekunder szolgáltatásba. Nemcsak a lemaradás, hanem a földrajzi-nyelvi korlátok is okozzák, hogy a harmadik világ irodalma gyakorlatilag kimarad a nemzetközi információáramlásból. Egy-egy szekunder szolgáltatás által lefedett témakör határai nehezen állapíthatók meg. Az egyetlen útmutatás a kiadvány által közölt szakmutató. Az indexelő művek között ritka, amelyik folyóiratokon kívül más dokumentumtípust is felvesz.

Az indexelő művekben felvett folyóirat-címek rangsorát a közlés gyakorisága szerint meg szokták állapítani s ennek alapján következtetnek a folyóirat fontosságára. A rangsorolás során nem tesznek különbséget a folyóiratok különböző tartalmi felépítése és periodicitása között. Ezért a gyakran megjelenő, több rövid cikket közlő folyóiratok mindig a rangsor elejére kerülnek. Az indexművek időszerűsége nem éri el a műfaj által megkövetelt szintet.

A különböző szolgáltatások közötti átfedések – mint a pazarlás egyik formája – az utóbbi idők gazdasági problémái miatt csökkennek. GILCHRIST és PRESANIS (1971) elemezte a Library and Information Science Abstracts, Referativnüj zsurnal és Information Science Abstract átfedését, és 706 címből 51 volt közös mindháromban.

Egy bibliometriai tanulmány megtervezése

Elsőnek az adatgyűjtést kell megszervezni. Az adatok listáját egy speciális rendbe szervezik. Ez lehet alfabetikus, időrendi stb. Az adatgyűjtési időt a lehető legrövidebbre kell redukálni, mert így csökken a hibaszázalék. Az összegyűjtött adatok értékelése sokféleképpen végezhető, de van egy pár általánosan előforduló feladat. Az adatnagyság

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

megszámlálása is értékes eredményekhez vezet. Az adatok közötti összefüggések felderítése után kerül sor a kutatási jelentés megírására. Az adatok mellékletként való közlésével lehetővé válik, hogy az olvasók esetleg más módon is interpretálják azokat. Az adatok ábrázolására a legáltalánosabb eszköz a táblázat, de hatékonyabb az adatok grafikus vagy képi ábrázolása. Különböző diagramok tartoznak ide, kördiagram, oszlopdiagram, hisztogram stb.

Néhány megjegyzés a mintavételről

Az egész populáció minden egyes tétele nem vizsgálható meg. Az irodalomban érvényesülő törvényszerűségek lehetővé teszik, hogy megfelelően kiválasztott minták alapján vizsgálják az egészet. A mintát többnyire szekunder szolgáltatásokból lehet nyerni. Többféle mintavételi módszer van. Véletlen minta az, amikor a mintavétel populáció bármely tagja kiválasztható. Félig véletlen, vagy szisztematikus mintavételről beszélünk akkor, amikor mindig a valahányadik tételt választják ki. Rétegzett mintavétellel akkor lehet dolgozni, ha a mintának több alcsoportja van, ország, tárgykör, nyelv stb. szerint. A csoportok részvételének arányát a mintában előre meg kell határozni. A többlépcsős mintavétel is egy hasonló módszer. Ha folyóiratcikkek hivatkozásait vizsgáljuk, akkor először mintát kell venni a rendelkezésre álló folyóiratokból, majd a folyóirat-mintában levő cikkekből. S az így kapott cikk-minta hivatkozásait lehet elemezni. A minta megbízhatóságát befolyásolja a minta nagysága. A mintanövekedés és a megbízhatóság között négyzetes a viszony. Az adatpopuláció homogenitásának növelése is javítja a minta megbízhatóságát.

TÖRÖK Sára

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

DIN	Deutsche Industrie Normen (West Germany)
IFLA	International Federation of Library Association and Institutions – Könyvtári Egyesületek és Intézetek Nemzetközi Szövetsége
ISO	International Standars Organisation – Nemzetközi Szabványügyi Szervezet
KM	Kulturális Minisztérium
KMK	Könyvtártudományi és Módszertani Központ
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
SZAKMA	Szakszervezeti Könyvtárak Működési Adatai
SZMT	Szakszervezetek Megyei Tanácsa
TEKE	Települések Könyvtári Ellátása
Unesco	United Nations Educational Scientific and Cultural Organisations – az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi Tudományos és Művelődési Szervezete

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

CONTENTS

POZSGAY IMRE

INTERVIEW WITH THE MINISTER OF CULTURE.–Imre Pozsgay, leader of the responsible ministry for general supervision of librarianship (Minister of Culture) assesses in this interview the work of libraries and outlines the development plans. He declares that, in the next plan period, priority must be ensured to the development of libraries within the entirety of public education. In the recent past, it was already managed to establish legal conditions for this work. Cooperation of library maintainers as well as of different libraries, on the basis of a uniform conception, must be strengthen in the future too. For the time being, the Ministry of Culture together with the Ministry of Education endeavours to bring up-to-date the training of public educational specialists and within it that of librarians. The Ministry wants to establish and realize the development objectives relying on library leaders and members, on professional organizations of librarianship, on the Association of Hungarian Librarians and, last but not least, on the National Council for Librarianship. **433–442.p.**

STATISTICAL THEMATIC ISSUE

INTRODUCTION **443–444. p.**

ERDÉSZ Tiborné

LIBRARY STATISTICS IN THE SYSTEM OF CULTURAL STATISTICS.–The author emphasizes in her study the importance of a co-ordinated statistical collecting of data. According to her conclusion library statistics must not only adjust itself in the entirety of cultural statistical collecting of data but it also has to consider the statistical collecting of data in the field of other branch statistics (population statistics, financial and labour statistics, etc.). Further on, the author describes the international agreement established in 1979 within the framework of Unesco. This agreement marks out different "spheres" within the cultural statistics and sets them out in detail by functions (process of composition, preservation, reception, etc.), Finally, in connection with the preparatory work of the new Hungarian library statistical standard, the author emphasizes that when drawing up the standard, first of all, the standpoints of a co-ordinated collecting of data must be rendered valid.

445–449. p.

FOGARASSY Miklós

INTRODUCTORY COMMENTS ON THE STANDARDIZATION OF LIBRARY STATISTICS.–The author brings up problems in connection with the preparatory work of a Hungarian library statistical standard. He compares some very important definitions

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

of the international recommendations (Unesco, ISO) with the present Hungarian statistical practice pointing to the deviation between the collecting of data in public and special libraries. He also deals with the desirable definition of the concept "library", with the problems of defining the "service points" and "administrative units", then with the Hungarian statistical standardization of "physical" stock units, with the problems of financial and service index numbers. Hungarian statistical standard must comply with two almost equivalent requirements: according to possibilities it has to adapt the international prescriptions, at the same time it has to adjust itself to the specific Hungarian library conditions and also to the "traditional" processes of earlier collecting of data.
450–456. p.

MOHOR Jenő

CENTRAL RECORDING OF LIBRARIES AND THE STATISTICS.–According to the new library statutes central records must be kept of Hungarian libraries. In interest of establishing records a number of questions must be cleared up: the measures of recording should be fixed (the lower level under which the institution cannot be included in the central records), the quantity of information to be collected on libraries of different significance, information supplementing the statistical data. Information on the subject specialization of libraries is also an important task of recording. An ongoing renewal of the collected data–partly with the help of the statistical system–raises a number of unsolved questions. The establishment of central records enables the manifold survey of Hungary's library system. The utilization of these possibilities is the task of the future.
457–462. p.

NOVÁK Ákos

PREPARATION OF DECISIONS AND PLANNING BY MEANS OF UTILIZING STATISTICAL DATA, INDICES AND WORK STANDARDS. Experiment gained in the library network of the József Attila University.–Since 1956, the date of publishing the library law, an analytical, planning activity is going on in the library network of the university. First some important problems of member libraries were investigated and mainly registering, executive, intermediate activities carried out. In the second period network tasks came into prominence and then, the analytical, evaluative, decisions preparing and planning activities, occuring from time to time only in the previous period, depending on statistical data, indices, standards became an essential part of the work. This work, following the accomplishment of the university reform and the integration of faculties and their libraries, developed to a leader level, became deliberate and regular. Since the publishing of the new library law in 1976 there is a steady demand towards such an activity.
463–472. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

BÉKÉS György

ARGUMENT AND TOOL. Experiences of utilizing library statistics in the Pest County.–Since 1974, the Cultural House and Library of the Pest County issues a publication entitled "Main statistical indices of libraries in the Pest County". This publication is used as a working tool by librarians and leaders directing cultural policy. It is perceptible from the analysis of divergent data, collected in settlements of similar order of magnitude, that libraries must be developed and possibilitites manifest themselves for it. Indices and their relations serve as a basis for planning and for the improvement of library work. The rate of development of librarianship in the Pest County was slower than in other Hungarian counties. The comparison of data published in 1978 prove that librarianship in the Pest County got out of the dead point. **473–476. p.**

SZABÓ László

LIBRARY PROGNOSTIC AND ITS METHODS.–The task of libraries, coming more and more into prominence, is the forecast establishing the planning and the preparing of decisions for leaders. The primary function of forecasts, prepared for short and middle distance plans, is the determination of development as regards the libraries and their socio-economic surroundings. The methods applicable for the preparation of library prognostic may have mathematic-statistical character and are subjective. Library prognostic may become a general practice if objective conditions can be ensured–even if they are complementary social and economic forecasts or statistical publications constructed consequently–and if library leaders are aware of the necessity of prognostic for their work. **477–486. p.**

SÁRDY Péter

TENDENCIES AND EXTREMITIES IN THE ANALYSIS OF THE TEN YEARS OLD PUBLICATION "TEKE" (LIBRARY PROVISION OF HUNGARIAN SETTLEMENTS).–The basis of present article is a publication of the Hungarian library statistical system, entitled TEKE which covers the data of local public libraries sited in settlements with more than 5000 inhabitants. Out of the data, given by the publication, three are emphasized: total basic area of libraries in the settlement; sum allotted to acquisition and number of enrolled readers. Its method is twofold: it examines the chronological change of the most important data on the one hand, and some extremities on the other (e.g. those settlements where the enrolled readers run to less than 10 percent of inhabitants; where more than 50 percent of the enrolled readers is younger than 14; or where more than 50 percent of the sum allotted to acquisition is not derived from the budget). The library situation in Budapest is compared in short with that within the country. The article aims, in the first place, to prove that interesting and informative consequences can be drawn from library statistical data and this can be done with small effort. **487–498. p.**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

LAKATOS András

HUNGARIAN LIBRARY STATISTICAL DATA SOURCES.–The author presents in his article the most important Hungarian library statistical source publications. He describes a comprehensive work on the Hungarian statistical data representing the results of a nation-wide survey. He characterizes, in short, the series entitled "Statistical Bulletin of the Ministry of Culture" which supplies regularly data from the fields of public education, public libraries and special libraries. The country-wide library statistical publications "TEKE" (Library supply of Hungarian settlements) and "SZAKMA" (Operational data of trade union libraries) are dealt with. The former supplies data series of settlements with more than 5000 inhabitants, the latter informs on the operational data of trade union libraries. In addition to the country-wide publications the statistical issues of county libraries are assessed which supply also data series on settlements with less than 5000 inhabitants. Finally, the author draws attention to the comprehensive work retrospecting on the functions and services of university libraries from 1945 to 1974.

499–507. p.

NICHOLAS, D.–RITCHIE, M.: Literature and bibliometrics. Clive Bingley, London –Linnet Books, Hamden, Conn. 1978. 183 p. (Rev.: TÖRÖK Sára)

508–515. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

INHALT

POZSGAY Imre

INTERVIEW MIT DEM MINISTER FÜR KULTUR. – Imre Pozsgay, Leiter des Ministeriums verantwortlich für die allgemeine Aufsicht des Bibliothekswesens (Minister für Kultur), bewertet in diesem Interview die Arbeit der Bibliotheken und berichtet über die Entwicklungspläne. Er erklärt, daß innerhalb der Ganzheit der Volksbildung, die Entwicklung der Bibliotheken in der nächsten Planperiode Priorität genießt. Jüngstens ist bereits gelungen, die rechtlichen Bedingungen für diese Arbeit großenteils zu erschaffen. Die Zusammenarbeit der Bibliothekserhalter, wie auch verschiedener Bibliotheken aufgrund einer einheitlichen Konzeption, muß auch weiterhin verstärkt werden. Gegenwärtig arbeitet das Ministerium für Kultur, gemeinsam mit dem Ministerium für Bildung an die Modernisierung der Bildung von Bildungsfachleute und Bibliothekare. Um die Zielsetzungen auszubilden und zu verwirklichen, wünscht das Ministerium sich auf die Leiter und Mitarbeiter der Bibliotheken, auf die Fachorganisationen des Bibliothekswesens, auf die Vereinigung Ungarischer Bibliothekare und – nicht zuallerletzt – auf den Nationalrat für das Bibliothekswesen zu stützen. **433–442. p.**

STATISTISCHE THEMATISCHE NUMMER

EINLEITUNG **443–444. p.**

ERDÉSZ Tiborné

BIBLIOTHEKSSTATISTIK IN DEM SYSTEM DER KULTURELLEN STATISTIK. – Die Verfaßerin des Artikels betont in ihrer Abhandlung die Wichtigkeit eines koordinierten statistischen Sammelns von Daten. Ihrer Feststellung gemäß muß die Bibliotheksstatistik nicht nur dem Ganzen des kulturellen statistischen Sammelns von Daten angepaßt werden, sie muß auch das Sammeln von Daten anderer Zweigstatistiken (Bevölkerungsstatistik, finanzielle und Arbeitsstatistik, usw.) berücksichtigen. Im weiteren beschreibt sie jene internationale Vereinbarung, welche im Jahre 1978, innerhalb des Rahmens von Unesco getroffen wurde. Diese Vereinbarung setzt verschiedene „Spheren" innerhalb der kulturellen Statistik fest und behandelt diese ausführlich auch den Funktionen entsprechend (Schaffungsvorgang, Aufbewahrung, Rezeption, usw.). Zum Schluß betont die Verfaßerin, in Verbindung mit den Vorbereitungsarbeiten der neuen ungarischen Norm für Bibliotheksstatistik, daß bei der Ausarbeitung der Norm vor allem die Gesichtspunkte eines koordinierten Sammelns von Daten geltend gemacht werden müßen. **445–449. p.**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

FOGARASSY Miklós

EINLEITENDE BEMERKUNGEN ZUR STANDARDISIERUNG DER BIBLIOTHEKSSTATISTIK. – Der Verfaßer regt Fragen im Zusammenhange mit den Vorarbeiten einer ungarischen Norm für Bibliotheksstatistik an. Er vergleicht einige wichtige Definitionen der internationalen Empfehlungen (Unesco, ISO) mit der gegenwärtigen ungarischen statistischen Praxis, wobei er auch auf die Abweichungen zwischen dem Sammeln von Daten in den allgemeinen öffentlichen Bibliotheken und Fachbibliotheken hinweist. Er befaßt sich mit der erwünschten Definition des Begriffes „Bibliothek", mit den Problemen der Feststellung der „Dienststelle" und „Verwaltungseinheit". Die Fragen der „physischen" Bestandseinheit, welche sich auch auf die nicht traditionellen Dokumente erstreckt wird besprochen und auch die Probleme der ungarischen statistischen Standardisierung von finanziellen und dienstlichen Meßzahlen. Die ungarische statistische Norm muß zwei, miteinander beinahe gleichwertigen Anforderungen entsprechen: die internationalen Vorschriften sollen nach Möglichkeit adaptiert werden, gleichzeitig müßen sie sich den spezifischen ungarischen Bibliotheksverhältnißen anpaßen und auch den „traditionellen" Vorgängen des früheren Sammelns von Daten. **450–456. p.**

MOHOR Jenő

DER ZENTRALE NACHWEIS IN BIBLIOTHEKEN UND DIE STATISTIK. – Den neuen Bibliotheksregelungen gemäß muß ein zentraler Nachweis über die ungarischen Bibliotheken geführt werden. Zur Errichtung des Nachweises müßen zahlreiche Fragen geklärt werden. die Grenzen des Nachweises müßen festgelegt werden (jene unterste Ebene, unter welcher das Institut in den zentralen Nachweis nicht figurieren kann); die Quantität der Informationen, welche über die Bibliotheken verschiedener Bedeutung einzusammeln sind; Informationen, welche die statistischen Daten ergänzen. Eine wichtige Aufgabe des Nachweises ist Informationen auch über den Sammelschwerpunkt der Bibliotheken zu erteilen. Die regelmäßige Überholung der gesammelten Daten – teilweise mit Hilfe des statistischen Systems – wirft zahlreiche zu lösende Aufgaben auf. Die Errichtung des zentralen Nachweises ermöglicht eine vielfältige Übersicht des ungarischen Bibliothekssystems. Die Benützung dieser Möglichkeiten ist die Aufgabe der Zukunft. **457–462. p.**

NOVÁK Ákos

ENTSCHEIDUNGSVORBEREITUNG UND PLANUNG MIT BENUTZUNG STATISTISCHER DATEN, KENNZIFFERN, ARBEITSNORMEN. Erfahrungen in dem Bibliotheksnetz der József Attila Universität. – Seit dem Erscheinen des Bibliotheksgesetzes im Jahre 1956, ist eine analysierende Planungstätigkeit in dem Bibliotheksnetz der Universität im Gange. Anfangs untersuchte man einige herausgehobene Problemkreise der Mitgliedsbibliotheken und hauptsächlich registrierende, exekutive, vermittelnde Tätigkeiten wurden durchgeführt. In der zweiten Periode rückten die Netzaufgaben in den Vordergrund und zu dieser Zeit wurde die entscheidungsvorbereitende und Planungs-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tätigkeit, die während der früheren Periode nur fallweise vorkam, ein wichtiger Teil der Arbeit, die sich auf statistische Daten, Kennziffern, Normen stützte. Diese Tätigkeit eintwickelte sich auf Leitungsebene, sie wurde bewußt und systematisch gefürt und mit der Integrierung der Lehrstühle und ihrer Bibliotheken angefangen. Seit Erscheinung des Bibliotheksgesetzes vom Jahre 1976, zeigt sich ein fortlaufender Anspruch für eine solche Tätigkeit. **463–472. p.**

BÉKÉS György

BEWEGGRUND UND MITTEL. Erfahrungen in der Benützung der Bibliotheksstatistik im Komitat Pest. – Die Kulturzentrale und Bibliothek des Komitats Pest veröffentlicht seit 1974 eine Publikation unter dem Titel „Wichtigste statistische Kennziffern der Bibliotheken im Komitat Pest". Diese Veröffentlichung wird von den Bibliothekaren und führenden Leitern der Kulturpolitik als Arbeitsmittel benützt. Aus der Analyse der verschiedenen Daten, gesammelt in den Ansiedlungen ähnlicher Größenordnung, ist die Notwendigkeit der Bibliotheksentwicklung wahrnehmbar, ihre Möglichkeiten zeigen sich. Die Kennziffern und ihre Relationen dienen als Grundlage zur Planung, zur Erhöhung des Niveaus auf dem Gebiete der Bibliotheksarbeit. Im Komitat Pest war das Wachstumstempo des Bibliothekswesens langsamer als in anderen ungarischen Komitaten. Der Vergleich von Daten, veröffentlicht im Jahre 1978, beweist, daß das Bibliothekswesen des Komitats Pest sich von dem Totpunkt gerückt hat. **473–476. p.**

SZABÓ László

BIBLIOTHEKSPROGNOSTIK UND IHRE METHODEN. – Die Vorhersage, welche die Planung und die Entscheidungsvorbereitung für Leiter in den Bibliotheken begründet, ist eine Aufgabe welche immer mehr im Vordergrund steht. Die primäre Funktion der Prognosen, welche für die kurz- und mittelstreckigen Pläne bereitet werden, ist die Feststellung der Entwicklung der Bibliothek und ihrer gesellschaftlich-wirtschaftlichen Umgebung. Die Methoden, welche man bei der Anfertigung der bibliothekarischen Vorsage anwenden kann, haben mathematisch-statistischen Charakter und sind subjektiv. Die Bibliotheksprognostik entwickelt sich nur dann zu einer allgemeinen Praxis, falls wir die objektiven Bedingungen sichern können – seien sie ergänzende gesellschaftliche und wirtschaftliche Vorhersagen oder konsequent konstruierte statistische Veröffentlichungen – und falls die Bibliotheksleiter die Notwendigkeit der Prognostik für ihre eigene Arbeit erkennen. **477–486. p.**

SÁRDY Péter

TENDENZEN UND EXTREMITAETEN IN DER ANALYSE DER ZEHNJÄHRIGEN TEKE (BIBLIOTHEKSVERSORGUNG UNGARISCHER ANSIEDLUNGEN). – Die Grundlage des Artikels bietet eine Publikation des ungarischen bibliotheksstatistischen Systems, betitelt „TEKE". Sie umfaßt die Daten jener örtlichen allgemeinen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

öffentlichen Bibliotheken, die in Ansiedlungen mit mehr als 5000 Einwohnern funktionieren. Aus dem Kreis der zur Verfügung stehenden Daten werden drei hervorgehoben: die gesamte Grundfläche der Bibliotheken in den Ansiedlungen; der Betrag für Anschaffungszwecke; und die Zahl der eingeschriebenen Leser. Die Methode ist zweifach: einerseits wird die chronologische Aenderung der wichtigsten Grunddaten, andererseits einige Extremitäten untersucht (zB. jene Ansiedlungen, wo die eingeschriebenen Leser die 10 Prozent der Einwohnerzahl nicht erreicht, wo mehr als die Hälfte der eingeschriebenen Leser jünger als 14 Jahre ist, oder wo mehr als die Hälfte des für Anschaffungszwecke verwendeten Betrages nicht von dem Budget stammt). Der Artikel vergleicht kurz die Bibliothekslage von Budapest mit deren innerhalb des Landes. Der Verfaßer trachtet vor allem darzustellen, in welcher Weise interessante und lehrhafte Folgerungen von den bibliotheksstatistischen Daten, mit bescheidener Arbeit, abgezogen werden können.

487–498. p.

Rezensionen

LAKATOS András

EINHEIMISCHE BIBLIOTHEKSSTATISTISCHE DATENQUELLEN. – Der Verfaßer stellt in seinem Artikel die wichtigsten ungarischen bibliotheksstatistischen Quellenpublikationen dar. Er stellt ein zusammenfaßendes Werk über die statistischen Daten der ungarischen Bibliotheken dar, welche die Ergebnisse einer das ganze Land betreffende Untersuchung repräsentieren. Die Serie betitelt „Statistische Information des Ministeriums für Kultur" wird kurz charakterisiert, welche über die Volksbildung, die allgemeinen öffentlichen Bibliotheken, die wißenschaftlichen und Fachbibliotheken regelmäßig Daten liefert. Die bibliotheksstatistischen Landespublikationen, die TEKE (Bibliotheksversorgung ungarischer Ansiedlungen) und SZAKMA (Arbeitsdaten der Gewerkschaftsbibliotheken) werden hervorgehoben; die erste bietet Datenreihen über die Ansiedlungen mit mehr als 5000 Einwohnern, die zweite gibt die Betriebsdaten der Gewerkschaftsbibliotheken an. Nebst den Landespublikationen werden auch die statistischen Veröffentlichungen der Komitatsbibliotheken bewertet; diese führen Datenreihen an auch über kleinere Siedlungen, mit weniger als 5000 Einwohnern. Schließlich wird die Aufmerksamkeit auf das zusammenfaßende Werk gelenkt, welches auf die Funktionierung und Dienstleistungen der Universitätsbibliotheken rückblickt. (1945–1974).

499–507. p.

NICHOLAS, D. – RITCHIE, M.: Literature and bibliometrics (Literatur und Bibliometrie). Clive Bingley, London – Linnet Books, Hamden, Conn. 1978. 183 p. (Rez.: TÖRÖK Sára).

508–515. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЖГАИ Имре

ОТВЕТЫ НА ВОПРОСЫ ЖУРНАЛА «КЁНЬВТАРИ ФИДЬЕЛЁ». — В интервью Пожгаи Имре в своей должности руководителя министерства, отвечающего за общую инспекцию библиотечнего дела (министр культуры), оценивает работу библиотек и излагает планы развития. Он устанавливает, что в следующий плановый период развитию библиотек необходимо отдать предпочтение внутри просвещения в целом. Юридические основы для этой работы большей частью удалось создать в неделёком прошлом. Ннеобходимо дальше усиливать сотрудничество содержателей библиотек и разных библиотек на основе единой концепции. Министерство культуры вместе с Министерством просвещения теперь работает над усовершенствованием подготовки специалистов просвещения и внутри этого — библиотекарей. В разработке и осуществлении целей развития министерство хочет опираться на руководителей и сотрудников библиотек, профессиональные организации библиотечного дела, Общество венгерских библиотекарей и не в последнюю очередь на Государственный библиотечный совет.

стр. 433—442

ТЕМАТИЧЕСКИЙ НОМЕР ПО СТАТИСТИКЕ

ВВЕДЕНИЕ

стр. 443—444

ЭРДЕС Тиборнэ

БИБЛИОТЕЧНАЯ СТАТИСТИКА В СИСТЕМЕ КУЛЬТУРНОЙ СТАТИСТИКИ. — Автор в своей статье подчёркивает важность согласованного сбора статистических данных. По её устанавлению библиотечная статистика должна приспосабливаться к сбору статистических данных культуры, но должна учитывать и сбор данных других отраслей (статистика народоселения, финансовая и трудовая статистика). В дальнейшем она излагает международный договор, заключённый в рамках Юнеско в 1979 г. Это соглашение указывает разные «сферы» внутри культурной статистики, и специфирует их по функциям (процесс создания, хранение, восприятие и т. д.). Наконец в связи с предварительными работами нового венгерского стандарта статистики автор подчёркивает, что при разработке стандарта необходимо осуществить в первую очередь аспекты согласованного сбора данных.

стр. 445—449

ФОГАРАШИ Миклош

ВСТУПИТЕЛЬНЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ К СТАНДАРТИЗАЦИИ БИБЛИОТЕЧНОЙ СТАТИСТИКИ. — Автор поднимает вопросы в связи с предварительными работами венгерского стандарта библиотечной статистики. Сопоставляет несколько дефиниций с ключевой важности международных рекомендаций (Юнеско, ИЗО) с венгерской статистической практикой, указывая и на расхождения, существующие между сбором данных массовых и

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

специальных библиотек. Занимается и желательной дефиницией «библиотеки», проблемами определения «пункта обслуживания» и «единицы управления», потом вопросами «физической» единицы фонда, распространяемой и на нетрадиционные документы, и отечественной стандартизацией измерителей финансов и обслуживания. Венгерский статистический стандарт должен соответствовать двум, почти равноценным друг с другом требованиям: по возможности должна адаптировать международные предписания, в то же время необходимо приспособлять его к своеобразным венгерским библиотечным условиям, «традиционным» методам предыдущих сборов данных.

стр. 450—456

МОХОР Енэ

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ УЧЁТ БИБЛИОТЕК И СТАТИСТИКА. — Согласно новым юридическим правилам о библиотеках Венгрии необходимо составить центральный учёт. Для составления учёта следует выяснить ряд вопросов: необходимо установить пределы учёта (тот низший лимит, под которым институты не могут войти в центральный учёт), количество информаций, собираемых о библиотеках разной значительности, информации, дополняющие статистические данные. Важная задача учёта также информация о профиле комплектования библиотек. Регулярное освежение собранных данных — отчасти с помощью статистической системы — выдвигает ряд разрешаемых вопросов. Составление центрального учёта позволяет многообразный обзор библиотечной системы страны, использование этих возможностей является задачей будущего.

стр. 457—462

НОВАК Акош

ПОДГОТОВКА РЕШЕНИЙ И ПЛАНИРОВАНИЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СТАТИСТИЧЕСКИХ ДАННЫХ, ПОКАЗАТЕЛЕЙ И НОРМ ТРУДА. Опыт библиотечной сети Университета им. Аттила Йожефа. — С выхода в свет библиотечного закона 1956 г. идёт аналитическая, планирующая работа в библиотечной сети университета. Вначале изучали несколько из кругов подчёркнутых проблем и развивали в первую очередь регистрирующую, исполняющую, посредническую деятельность. Во второй период на первый план выдвинулись задачи сети, и в это время стала существенной частью работы в прежний период редко встречающаяся, аналитическая, оценивающая, подготавливающая решения деятельность, опирающаяся на статистические данные, показатели и нормы. Эта работа стала сознательной и систематической на руководительском уровне после начала исполнения реформы университета и интеграции кафедр и их библиотек. С выхода библиотечного закона 1976 г. проявляется беспрерывное требование к такой деятельности.

стр. 463—472

БЕКЕШ Дьёрдь

АРГУМЕНТ И СРЕДСТВО. Опыт использование библиотечной статистики в комитате Пешт. — С 1974 года Дом культуры и библиотека комитата

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Пешт ежегодно публикует издание «Главные статистические показатели библиотек Пешт», которое библиотекари и руководители, управляющие культурной политикой, используют в качестве рабочего инструмента. Из анализа неодинаковых данных поселений сходной величины становится явным необходимость развития библиотек, появляются возможности для этого. Показатели и их зависимости лежат в основе для планирования и роста уровня библиотечной работы. Темп развития библиотек в комитате Пешт был более медленным, чем в других комитатах страны. Сопоставление данных, опубликованных в 1978 г., доказывает, что библиотечное дело комитата Пешт сдвинулось с мёртвой точки.

стр. 473—476

САБО Ласло

БИБЛИОТЕЧНАЯ ПРОГНОСТИКА И ЕЁ МЕТОДЫ. — Всё больше выдвигающаяся на первый план задача прогнозирование, обосновывающее планирование и подготовку решений руководителей. Первичная функция прогнозов, подготавливаемых к планам краткого и среднего сроков, определение формирования библиотеки и её общественно-экономической среды. Методы, применяемые при ставлении библиотечных прогнозов могут иметь математическо-статистический характер и могут быть субъективными. Библиотечное прогнозирование станет общей практикой в том случае, если мы можем обеспечивать объективные условия — пусть будут они допольнительными общественными и хозяйственными прогнозами или последовательно составленными статистическими изданиями — и если заведующие библиотеками осознают необходимость прогноза для своей работы.

стр. 477—486

ШАРДИ Петер

ТЕНДЕНЦИИ И КРАЙНОСТИ В АНАЛИЗЕ ДЕСЯТИ ЛЕТ ИЗДАНИЯ «TEKE». — В основе статьи лежит одно из изданий системы венгерской библиотечной статистики «TEKE» (Библиотечное обслуживание наших поселений), содержащее данные массовых библиотек поселений с населением свыше 5000 человек. Из круга имеющихся данных выбирает в первую очередь три: вся площадь библиотек поселения, сумму, потраченную на комплектование фонда, а также число читателей, записавшихся в библиотеку. Метод автора двойный: с одной стороны изучает изменение данных за определенное время, а с другой стороны исследует несколько крайностей (напр. те поселения, где число читателей, записавшихся в библиотеку, составляет меньше 10% населения, где больше половины читателей, записавшихся в библиотеку, младше 14 лет или где больше, чем половина суммы, потраченной на комплектование фонда исходит не из бюджета). Кратко останавливается на сопоставлении библиотечного положения Будапешта внутри страны. Статья в первую очередь стремится к тому, чтобы показать: из данных библиотечной статистики можно сделать интересные и поучительные выводы и с небольшим трудом.

стр. 487—498

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ЛАКАТОШ Андраш

ИСТОЧНИКИ ДАННЫХ БИБЛИОТЕЧНОЙ СТАТИСТИКИ ВЕНГРИИ. — Автор в своей статье познакомит читателей с важнейшими источниками-изданиями библиотечной статистики Венгрии. Представляет издание, суммирующее результаты общегосударственного опроса о статистических данных венгерских библиотек. Кратко характеризует серию Министерства культуры «Статистический справочник», который регулярно сообщает данные из области просвещения, массовых библиотек и научных и специальных библиотек; Подчёркнуто занимается изданиями общегосударственной библиотечной статистики «TEKE» и CAKMA» — прежнее приводит данные о поселениях с населением свыше 5000 человек, а последнее сообщает данные работы профсоюзных библиотек; Кроме общегосударственных журналов оценивает и статистические издания областных библиотек; Наконец обращает внимание читателей на ретроспективную обзорную работу (1945—1974) о деятельности и услугах университетских библиотек.

стр. 499—507

NICHOLAS, D. — RITCHIE, M.: Literature and bibliometrics (Литература и библиометрия) Clive Bingley, London — Linnet Books, HAMDEN, CONN. 1978. 183 p. (Рец.: ТЭРЭК Шара)

стр. 508—515

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 20,— Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban